

A blurred, blue-tinted photograph of people walking down a set of stairs, serving as a background for the top half of the cover.

Saskia van Dorsselaer, Elke Zeijl, Sandra van den Eeckhout,
Tom ter Bogt, Wilma Vollebergh

HBSC 2005

Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland

Netherlands Institute of Mental Health and Addiction

HBSC 2005

Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland

Saskia van Dorsselaer
Elke Zeijl
Sandra van den Eeckhout
Tom ter Bogt
Wilma Vollebergh

Trimbos-instituut
Utrecht, 2007

COLOFON

Financiering

ZonMw, Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), Trimbos-instituut

Projectleiding

W. Vollebergh

Auteurs

Saskia van Dorsselaer

Elke Zeijl

Sandra van den Eeckhout

Tom ter Bogt

Wilma Vollebergh

Productie

H. den Uijl

Vormgeving en druk

Ladenius Communicatie BV

Eindredactie

Maurice van Lieshout, publicaties en projecten in jeugdzorg en jeugdbeleid

Deze uitgave is te bestellen bij het Trimbos-instituut, via www.trimbos.nl/producten of via de Afdeling bestellingen, Postbus 725, 3500 AS Utrecht, 030-297 11 80; fax: 030-297 11 11; e-mail: bestel@trimbos.nl.
Onder vermelding van artikelnummer AF0723.

U krijgt een factuur voor de betaling.

ISBN 978-905253-5753

©2007 Trimbos-instituut, Utrecht, The Netherlands

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van art. 16b en 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 882, 1180 AW Amstelveen. Voor het overnemen van één of enkele gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers of andere compilatiewerken dient men zich tot de uitgever te wenden.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

INHOUD

	Voorwoord	5
1	Methode van onderzoek en beschrijving van de steekproef	7
	De vragenlijst	8
	Veldwerk	8
	De steekproef	9
	Analyses van de resultaten	10
2	De relatie van jongeren met ouders en vrienden	19
	Relatie met ouders	20
	Relatie met vrienden	22
	Verschillen naar etniciteit en schoolniveau	23
	Vergelijking 2001 - 2005	24
	Samenvatting	25
3	Schoolbeleving en werkdruk	27
	Schoolbeleving en ervaren werkdruk	27
	Mening over klasgenoten, leraren en zeggenschap	29
	Spijbelen	31
	Verschillen naar etniciteit en schoolniveau	31
	Vergelijking 2001 - 2005	32
	Samenvatting	33
4	Gezondheidsgedrag en mediagebruik	35
	Ontbijten en het eten van groente, fruit, snoep en snacks	36
	Bewegen, televisie en computer	37
	Samenhang tussen eten, bewegen, tv kijken en computeren	39
	Verschillen naar etniciteit en schoolniveau	39
	Vergelijking 2001 - 2005	41
	Samenvatting	42
5	Gezondheid, psychosomatische klachten en welbevinden	45
	Chronische aandoeningen en medicijngebruik	45
	Psychosomatische klachten, ervaren gezondheid en welbevinden	47
	Diëten, Body Mass Index (BMI) en lichaamsbeeld	49
	Verschillen naar etniciteit en schoolniveau	52
	Vergelijking 2001 - 2005	53
	Samenvatting	54

6	Psychische problemen	57
	Psychische problemen naar leeftijd en sekse	58
	Verschillen naar etniciteit en schoolniveau	59
	Samenvatting	60
7	Roken, alcohol- en cannabisgebruik	63
	Roken	63
	Alcoholgebruik	65
	Cannabisgebruik	68
	Verschillen naar etniciteit en schoolniveau	70
	Vergelijking 2001 - 2003 - 2005	71
	Samenvatting	74
8	Agressief gedrag	77
	Pesten en gepest worden	77
	Vechten	79
	Ondervraging door politie	79
	Verbanden tussen de vormen van agressief gedrag	80
	Verschillen naar etniciteit en schoolniveau	80
	Vergelijking 2001 - 2005	81
	Samenvatting	81
9	Seksueel gedrag	85
	Seksuele gemeenschap	85
	Voorbehoedsmiddelen	86
	Verschillen naar etniciteit en schoolniveau	88
	Vergelijking 2001 - 2005	89
	Samenvatting	89
10	Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland: stand van zaken	91
Bijlage	Multivariate analyses van kerngegevens:samenhang met sekse, leeftijd, schoolniveau en etniciteit	99
Literatuur		103

VOORWOORD

Nederlandse jongeren staan regelmatig in het middelpunt van de belangstelling, en zijn ook regelmatig het onderwerp van onderzoek. Temidden van al dit onderzoek neemt het HBSC-onderzoek (Health Behaviour in School-aged Children) een unieke plaats in.

Het HBSC-onderzoek richt zich op een breed scala aan thema's die in het leven van jongeren van belang zijn en onderzoekt deze in internationaal vergelijkend verband. Daarmee biedt het onderzoek een goed overzicht van allerlei aspecten van de gezondheid en het welzijn van jongeren tussen elf en zestien jaar in Nederland. Gezondheidsbevordering op scholen richt zich tegenwoordig op een groot aantal gedragingen en thema's, van alcoholpreventie en gezonde voeding tot internetpesten en de sociale veiligheid op scholen. Het HBSC-onderzoek beslaat het grootste deel van dit leefstijl-gebied en is in staat hierover landelijke gegevens te genereren. Hierdoor biedt het onderzoek belangrijke gegevens ter ondersteuning van landelijke en lokale overheden. Daarnaast biedt het HBSC-onderzoek goed landelijk vergelijkingsmateriaal voor de vele lokale en specialistische monitorstudies, die in Nederland worden uitgevoerd.

Inmiddels nemen ruim veertig landen deel aan de HBSC-studie. De internationale vergelijking van de HBSC-studies in deze landen wordt eind van dit jaar 2007 verwacht. Op dat moment zullen wij kunnen zien waarin Nederlandse jongeren opvallen, uitblinken of afwijken. Veel uitspraken over de typische kenmerken van Nederlandse jongeren zijn immers op deze HBSC-cijfers gebaseerd. In dit rapport worden vooralsnog alleen de nationale cijfers gepresenteerd waarbij verschillen tussen diverse groepen jongeren ruimschoots in beeld zullen worden gebracht. In de toekomst zullen wij in meer gedetailleerdere rapporten of wetenschappelijke artikelen meer van de mechanismen achter de gezondheid en het welzijn van jongeren behandelen.

Het HBSC-team voerde in 2005-2006 voor de tweede keer het onderzoek uit. Het team werd in die tijd ook uitgebreid met het Sociaal en Cultureel Planbureau, dat financieel aan de studie bij heeft gedragen en bij de totstandkoming van dit rapport betrokken was. Ook ZonMw droeg aan de financiering van de studie bij. Tot slot werd de studie mogelijk gemaakt door inbreng van het Trimbos-instituut, en inbreng van de Universiteit Utrecht.

Het HBSC-team heeft met veel plezier aan de uitvoering van de studie gewerkt, en voor u dit overzicht van de eerste cijfers van de studie samengesteld.

Wilma Vollebergh

Principal Investigator HBSC-Nederland

1 METHODE VAN ONDERZOEK EN BESCHRIJVING VAN DE STEEKPROEF

Saskia van Dorselaer

In het najaar van 2005 heeft het Trimbos-instituut in samenwerking met het Sociaal en Cultureel Planbureau en de Universiteit Utrecht voor de tweede maal het onderzoek Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) uitgevoerd. Het HBSC-onderzoek is een internationaal onderzoek dat iedere vier jaar plaats vindt onder auspiciën van de World Health Organisation (WHO) (www.hbsc.org). Aan dit onderzoek naar gezondheid, welbevinden en risicogedrag van scholieren doen inmiddels 41 landen mee: 38 uit Europa en daarnaast Canada, de Verenigde Staten en Israël. Nederland, dat in 1999 toetrad tot het HBSC-onderzoeksconsortium, nam in 2001 voor het eerst deel. Sindsdien is het mogelijk om elke vier jaar de gegevens van Nederlandse scholieren te vergelijken met die van scholieren uit een groot aantal andere westerse landen. Naar verwacht komt in het najaar van 2007 het internationale rapport uit dat het gezondheidsgedrag van jongeren in verschillende westerse landen met elkaar vergelijkt.

Het is niet alleen de deelname aan dit internationale onderzoeksnetwerk dat het HBSC-onderzoek uniek en waardevol maakt. Dat geldt ook voor de gegevens die het onderzoek oplevert. Omdat er bij een representatieve steekproef onder 11- tot en met 16-jarige Nederlandse scholieren informatie verzameld is over een groot aantal gedragingen is het mogelijk interessante verbanden te leggen. Het betreft gedrag dat direct of indirect verband houdt met gezondheid en welbevinden zoals (on)gezonder eten, bewegen, risicogedrag, schoolbeleving, thuissituatie, (materiële) welvaart en de relatie met ouders en vrienden. Verder biedt het onderzoek inzicht in leeftijdsveranderingen en in de overgang van het basis- naar het voortgezet onderwijs.

Naast het HBSC-onderzoek voert het Trimbos-instituut ook vierjaarlijks het Peilstationsonderzoek Scholieren uit naar alcohol- en drugsgebruik. Tegelijk met dat onderzoek vindt ook de Nederlandse versie van ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other drugs) plaats. Door deze internationale samenwerking is een valide vergelijking mogelijk tussen het gebruik van genotmiddelen door Nederlandse 15- en 16-jarige scholieren en dat van hun leeftijdsgenoten in andere Europese landen. Omdat de vragenlijsten over middelengebruik van het HBSC-onderzoek en het Peilstationsonderzoek Scholieren zo goed mogelijk op elkaar zijn afgestemd, kan het Trimbos-instituut iedere twee jaar rapporteren hoe het middelengebruik van de Nederlandse scholieren zich ontwikkelt.

In dit rapport wordt met behulp van het HBSC-onderzoek een beeld geschetst van de gezondheid en het welzijn van Nederlandse scholieren. Daarbij wordt niet alleen

beschreven hoe het hiermee is gesteld, maar ook welke verschillen er zijn tussen groepen jongeren en in hoeverre er ontwikkelingen te bespeuren zijn op deze terreinen tussen 2001 en 2005. In dit kader zullen diverse aspecten van het jeugd-leven de revue passeren: van de relatie van jongeren met hun ouders en vrienden, hun beleving van school en hun gezondheidsbeleving en -gedrag tot en met hun welbevinden, het voorkomen van psychische problemen, van agressie, het gebruik van alcohol en drugs en het seksuele gedrag van jongeren.

DE VRAGENLIJST

De internationale HBSC-organisatie heeft een verplichte vragenlijst vastgesteld waarin items zijn opgenomen die ook in eerdere metingen zijn gebruikt. De in het HBSC-onderzoek participerende landen zijn verplicht *al* deze vragen op te nemen in hun nationale studie, maar ze zijn vrij om daar zelf vragen of onderwerpen aan toe te voegen. Binnen het internationale onderzoek is het ook mogelijk om bepaalde optionele vragensets over een bepaald onderwerp toe te voegen. In het Nederlandse onderzoek is dat gebeurd met de Strenght and Difficulties Questionnaire (SDQ), een lijst waarmee probleemgedrag van jongeren kan worden vastgesteld. Van de oorspronkelijke 25 vragen van de SDQ zijn twintig vragen over probleemgedrag gebruikt. Verder is er een aantal vragen toegevoegd met betrekking tot sociale integratie, schoolbeleving, ziekte en medicijngebruik, alcoholgebruik, begintijdstip van de puberteit en jeugdculturele oriëntatie.

Het verplichte, oorspronkelijk Engelstalige deel van de vragenlijst is door een beëdigd vertaler vertaald naar het Nederlands. Deze vertaling is door de bij het project betrokken onderzoekers gecontroleerd en bijgesteld, en vervolgens weer door de vertaler omgezet naar het Engels. De internationale HBSC-organisatie heeft de vragenlijst goedgekeurd voor gebruik.

Het onderzoek kende aparte vragenlijsten voor het basis- en voor het voortgezet onderwijs. De versie van het basisonderwijs bevatte niet de vragen over seksualiteit, cannabisgebruik en de extra vragen over alcoholgebruik.

VELDWERK

De afname vond plaats in de periode oktober-november 2005. De leerlingen vulden de vragenlijst klassikaal in onder begeleiding van een onderzoeksassistente van het Trimbos-instituut. In totaal bezochten 14 onderzoeksassistentes de scholen die verspreid over het land liggen. Ze beschikten over een draaiboek met een precieze beschrijving van de afnameprocedure en onderzoekers van het Trimbos-instituut hadden hen een dagdeel lang geïnstrueerd en geïnformeerd.

De onderzoeksassistentes lichtten het onderzoek kort toe aan de leerlingen en deelden vervolgens de vragenlijsten, potloden en gummen uit. De leerlingen konden

met eigen ogen zien dat het onderzoek anoniem was. Meteen als ze hun vragenlijst inleverden ging die in een enveloppe die de assistente ter plekke dichtplakte. Tijdens het onderzoek bleef de leerkracht in de klas en hij of zij vulde het absentieformulier in en vermeldde daarop hoeveel leerlingen er aan- en afwezig waren tijdens het betreffende lesuur. De onderzoeksassistente vulde op het formulier tevens gegevens in over de sfeer in de klas en maakte melding van eventuele onduidelijkheden. Bovendien kreeg de schoolleiding een lijst met vragen over het schoolbeleid inzake gezondheid en risicogedrag (bijvoorbeeld het aanwezig zijn van snacks en frisdrankautomaten en sancties bij alcoholgebruik tijdens schooltijd) en over de deelname aan preventieprogramma's zoals 'De Gezonde school en genotmiddelen'. Voorafgaand aan het bezoek aan de school kregen de leerlingen een brief mee voor hun ouders met informatie over het doel van het onderzoek en de deelname van hun kind. Als ze bezwaar hadden tegen deelname van hun kind aan het onderzoek konden ze dat kenbaar maken aan de leerkracht of onderzoeksassistente.

DE STEEKPROEF

In het HBSC-onderzoek is gebruik gemaakt van een aselechte gestratificeerde clustersteekproef waarbij voor het voortgezet onderwijs een trapsgewijze aanpak is gevolgd. De steekproef van scholen is gebaseerd op een bestand van alle scholen in Nederland (basisonderwijs: bron BriWeb van de Cfl, voortgezet onderwijs: bron: Total Mail Service). Wat het voortgezet onderwijs betreft kwamen alle scholen in aanmerking die regulier onderwijs verzorgen op de volgende schoolniveaus: VMBO basis- en kader-beroepsgerichte leerweg, VMBO gemengde en theoretische leerweg, HAVO en VWO. In het geval van koepels van scholen of van scholen met verschillende vestigingen lieten de onderzoekers een school in de steekproef toe als er een zelfstandige directie was en van ten minste één van de schoolniveaus de eerste vier leerjaren aanwezig waren.

Om te zorgen voor een goede spreiding over stad en platteland is vooraf gestratificeerd op stedelijkheidsniveau (bij het basisonderwijs vier en bij het voortgezet onderwijs vijf niveaus). Vervolgens zijn met behulp van een geautomatiseerde random routine de scholen geselecteerd (proportioneel ten opzichte van het aantal scholen binnen elk van de stedelijkheidsniveaus).

De steekproeven voor basisonderwijs en voor het voortgezet onderwijs zijn apart getrokken en worden daarom hieronder apart beschreven.

BASISONDERWIJS

Bij selectie uit het BRIN-register vielen scholen voor speciaal onderwijs af, omdat de vragenlijst voor dit soort leerlingen te moeilijk te begrijpen is. De uiteindelijke steekproef van 150 scholen, uitgaande van een klassengrootte van

gemiddeld 22 leerlingen, is twee maal zo groot als noodzakelijk. Alle scholen kregen schriftelijk het verzoek om met één of meer groepen 8 aan het onderzoek deel te nemen. Na het eerste schriftelijke contact volgde telefonisch contact met nogmaals het verzoek om deelname.

Respons en non-respons van scholen

Van de 150 scholen uit de steekproef kon met drie scholen geen telefonisch contact gelegd worden en bleek één school niet geschikt, omdat het een school voor speciaal onderwijs bleek te zijn. Van de overige scholen waren er 79 bereid mee te doen aan het onderzoek (54%). De scholen zijn de eerste steekprofeenheid, de klassen daarbinnen de tweede. Leerlingen uit een groep werden als cluster getrokken. Indien de school twee groepen 8 had, dan deed één van de klassen mee. Als voornaamste reden om niet mee te doen aan het onderzoek noemde de schoolleiding dat hun school te vaak het verzoek kreeg aan onderzoek mee te doen (33%). De gemiddelde schoolgrootte was 237 leerlingen, voor de responsgroep 252 en voor de non-responsgroep 220 (geen significant verschil).

Respons in de klas

Absentie van leerlingen is een factor die van invloed kan zijn op de onderzoekgegevens. Zieke leerlingen hebben mogelijk een andere gezondheid dan kinderen die wel aanwezig zijn. Leerlingen die spijbelen vertonen vaak meer risicogedrag zoals roken en drinken dan kinderen die wel op school zijn. Daarom is aan de leerkracht gevraagd te noteren hoeveel kinderen er afwezig waren op het tijdstip van afname van de vragenlijst, en om welke reden. In 44 procent van de klassen bleken alle leerlingen aanwezig. De resterende klassen telden in totaal 91 afwezige leerlingen: 47 jongens en 44 meisjes (5%). De voornaamste reden was ziekte, vier kinderen mochten van hun ouders niet deelnemen aan het onderzoek. Er waren geen spijbelaars. De vragenlijsten zijn door 1689 leerlingen ingevuld. Na verwijdering van onvolgende ingevulde vragenlijsten bleven er 1673 leerlingen over van wie de gegevens zijn geanalyseerd. Omdat er in het basisonderwijs niet met afgebakende lesuren wordt gewerkt, konden bijna alle leerlingen de vragenlijst afmaken.

De sfeer in de klassen tijdens de afname van de vragenlijsten

Op het absentieformulier moesten de onderzoeksassistenten aangeven hoe de sfeer in de klas was tijdens het invullen van de vragenlijsten. In bijna alle klassen (87%) was de sfeer rustig en in alle klassen gaven alle of bijna alle leerlingen serieus antwoord op de vragen.

VOORTGEZET ONDERWIJS

Ook in het voortgezet onderwijs vielen scholen of klassen voor speciaal onderwijs af, omdat de vragenlijst voor dit soort leerlingen te moeilijk te begrijpen is.

Uit een overzicht per deelnemende school van alle klassen van de eerste vier leerjaren trokken de onderzoekers ad random uit ieder leerjaar een klas waarbij elke klas dezelfde kans had om getrokken te worden. Alle leerlingen uit een klas werden als cluster getrokken.

Bij twee scholen is in overleg met de onderzoekers van deze procedure afgeweken, omdat het onmogelijk was de geselecteerde klas te betrekken bij het onderzoek.

In plaats van de random geselecteerde klas kozen de onderzoekers een klas van hetzelfde schoolniveau en leerjaar.

Respons en non-respons

Van de 150 benaderde scholen bleken er dertien niet geschikt om aan het onderzoek mee te doen, omdat niet alle leerjaren aanwezig waren of omdat het een school voor speciaal onderwijs betrof. Met één school bleek het niet mogelijk contact te leggen.

Van de 137 overige scholen waren er 64 bereid mee te doen aan het onderzoek (47%). Als voornaamste reden om niet deel te nemen aan het onderzoek noemden scholen dat ze al meededen aan een ander onderzoek (38%) of al erg vaak daarvoor benaderd zijn (26%).

Het aantal leerlingen van de deelnemende scholen was niet significant lager dan dat van de scholen die weigerden (respectievelijk 754 en 917 leerlingen).

Ook verschilden de deelnemende scholen niet qua schoolniveau, stedelijkheidsniveau en percentage allochtone leerlingen.

Respons in de klas

De vragenlijsten zijn door 5523 leerlingen van de eerste vier klassen (255 klassen) van het voortgezet onderwijs ingevuld. Na verwijdering van lege en onbetrouwbaar ingevulde vragenlijsten bleven er 5514 over voor analyses, waarvan 5422 in de leeftijd tot en met 16 jaar. Leerlingen ouder dan 16 jaar die nog in het derde of vierde leerjaar van het voortgezet onderwijs zitten, vormen doordat zij zijn blijven zitten een selecte, niet representatieve groep voor jongeren van hun leeftijd. Daarom zijn de gegevens van deze jongeren niet gebruikt in dit rapport. We kunnen dus uitspraken doen over een representatieve steekproef van leerlingen tot en met 16 jaar in de eerste vier leerjaren van het voortgezet onderwijs.

Uit de ingevulde absentielijsten blijkt dat tijdens de afname van de vragen 360 leerlingen afwezig waren door ziekte of om andere redenen (7%). Zowel voor jongens als voor meisjes gold ziekte als voornaamste reden voor afwezigheid. Er waren 40 spijbelende leerlingen (1%), drie leerlingen mochten van hun ouders niet meedoen. In 33 procent van de klassen waren alle leerlingen aanwezig.

BESCHRIJVING VAN DE GEWOGEN STEEKPROEF

Het wegen van de steekproef

Uit eerder onderzoek kwamen enkele factoren naar voren die in belangrijke mate samenhangen met gezondheidsgedrag en middelengebruik, te weten geslacht, stedelijkheidsniveau, leeftijd en schoolniveau. Uit vergelijking van de steekproefgegevens met de landelijk CBS-gegevens bleek de verdeling van deze factoren in de steekproef in lichte mate af te wijken van de landelijke verdeling. De steekproef van het basisonderwijs is daarom herwogen voor stedelijkheid en geslacht. De steekproef van het voortgezet onderwijs is naast stedelijkheidsniveau en geslacht tevens herwogen voor leerjaar en schoolniveau.

Leeftijd en geslacht

De steekproef van het basisonderwijs bestaat voor 51 procent uit jongens (tabel 1.1). De herwogen verdeling is gelijk met de verdeling van leerlingen in het basisonderwijs in Nederland naar stedelijkheid en geslacht. De gemiddelde leeftijd is 11,2 jaar en gelijk voor jongens en meisjes.

De steekproef van het voortgezet onderwijs bestaat ook voor 51 procent uit jongens. De herwogen verdeling is gelijk met de verdeling van inwoners van 10 tot 20 jaar in Nederland naar stedelijkheid en geslacht. De gemiddelde leeftijd 13,9 jaar en gelijk voor jongens en meisjes.

Stedelijkheid

Voor het bepalen van de stedelijkheid van de woonplaats van de respondent is gebruik gemaakt van de postcode van de leerling en CBS-gegevens over de stedelijkheidsniveau van gemeenten in Nederland (tabel 1.1).

Etnische afkomst

De etnische afkomst is bepaald op basis van het geboorteland van de respondent, diens vader en moeder. Hierbij is de methodiek gevolgd van het Centraal Bureau voor de Statistiek: een respondent wordt tot een andere etnische groep dan de Nederlandse gerekend als hij of zij zelf niet in Nederland is geboren óf als dat geldt voor één van beide ouders. Wanneer de respondent én één of beide ouders in het buitenland zijn geboren, is de etnische afkomst gelijk aan het geboorteland van de respondent. Wanneer de respondent in Nederland en beide ouders in het buitenland zijn geboren is het geboorteland van de moeder bepalend. wanneer de respondent in het buitenland is geboren, maar beide ouders in Nederland, is de etnische afkomst Nederlands. Er worden zeven etnische groepen onderscheiden (tabel 3): Nederlands, Surinaams, Antilliaans/Arubaans, Marokkaans, Turks, overig westers en overig niet-westers (conform CBS). In het basisonderwijs is een vijfde de leerlingen niet van Nederlandse afkomst en in het voortgezet onderwijs een kwart.

**TABEL 1.1: SOCIAALDEMOGRAFISCHE GEGEVENS VAN DE TOTALE STEEKPROEF
VERDEELD NAAR ONDERWIJSTYPE (AANTALLEN EN GEWOGEN %)**

	Totaal		Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	N	%	N	%	N	%
Totaal	7187		1673		5514	
<i>Geslacht</i>						
Jongen	3670	51	850	51	2822	51
Meisje	3517	49	823	49	2692	49
<i>Stedelijkheidsgraad¹</i>						
Zeer sterk stedelijk	1067	15	251	15	813	15
Sterk stedelijk	1901	27	443	27	1457	26
Matig stedelijk	1548	22	357	21	1193	22
Weinig stedelijk	1654	23	381	23	1275	23
Zeer weinig stedelijk	1017	14	240	14	776	14
<i>Etnische afkomst</i>						
Nederlands	5493	77	1339	80	4114	75
Surinaams	235	3	50	3	188	3
Antilliaans/Arubaans	67	1	13	1	57	1
Marokkaans	336	5	49	3	307	6
Turks	293	4	59	4	239	4
Overig niet westers	334	5	80	5	252	5
Overig westers	409	6	83	5	332	6
<i>Schoolniveau²</i>						
VMBO-beroepsgerichte leerweg ³					1608	29
VMBO-theoretische/gemengde leerweg					1554	28
HAVO					1347	25
VWO					983	18

¹ Stedelijkheid van de gemeente waar de respondenten wonen (zeer grote stad-klein dorp)

² Schoolniveau: bij combinatieklassen is het schoolniveau naar beneden ingedeeld. Bijvoorbeeld: de combinatie VMBO-theoretisch/HAVO is ingedeeld bij VMBO-theoretisch

³ Schoolniveau VMBO-beroepsgerichte leerweg : VMBO-basis- en kader-beroepsgerichte leerweg

Bij 22 leerlingen kon het schoolniveau niet worden vastgesteld omdat zij een combinatie van meer dan twee niveaus hadden aangekruist.

Schoolniveau

Omdat niet elk schoolniveau evenveel leerjaren telt, zijn de leeftijdsgroepen niet gelijk over de schoolniveaus verdeeld. In het HBSC-onderzoek zijn de eerste vier leerjaren onderzocht. In het vierde leerjaar zitten voornamelijk leerlingen die in dát jaar 16 moeten worden. Omdat op het VWO minder gedoubleerd wordt, is het percentage 16-jarigen op het VWO lager dan op het VMBO, omdat veel leerlingen op het VWO nog 16 moeten worden in oktober en november. De gegevens in dit rapport zijn echter gewogen voor schoolniveau en leeftijd (zie 'Het wegen van de steekproef') waardoor de gegevens representatief zijn voor leerlingen tot en met 16 jaar.

Dit onderzoeksverslag vermeldt het schoolniveau VMBO-basis- en kader-beroepsgerichte leerweg als VMBO-b en VMBO-gemengde en theoretische leerweg met VMBO-t. Bij een combinatie van twee schoolniveaus is het laagste schoolniveau ingedeeld. Zo is de combinatie VMBO-theoretische leerweg en HAVO ingedeeld bij VMBO-theoretische leerweg.

Bij 22 leerlingen kon het schoolniveau niet worden vastgesteld omdat zij een combinatie van meer dan twee niveaus hadden aangekruist.

Gezinssituatie van de onderzochte leerlingen

Naast demografische gegevens van de leerlingen bevat de vragenlijst een aantal vragen over de gezinssituatie waarin de jongeren opgroeien.

De meerderheid van hen groeit op in een gezin met beide ouders. Ongeveer 8 procent van de tieners heeft te maken met een dubbele gezinssituatie. Deze jongeren wonen bij één van beide ouders (en eventueel een stiefouder) en brengen elke weekend of vaker hun tijd door bij de andere ouder. Respectievelijk 7 en 8 procent van de jongeren op basis en voortgezet onderwijs leeft in een éénoudergezin. Deze kinderen wonen bij één ouder en hebben helemaal geen of heel weinig contact met de andere ouder (tabel 1.2).

**TABEL 1.2: GEZINSSITUATIE NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE
(%, N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)**

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs		
	<i>Jongen</i>	<i>meisje</i>	<i>Totaal</i>	<i>Jongen</i>	<i>meisje</i>	<i>Totaal</i>
<i>Gezinssituatie</i>						
Volledig gezin	79.2	80.9	80.0	80.4	76.4	78.4
Één-oudergezin	6.5	6.5	6.5	7.1	9.5	8.3
Dubbele gezinssituatie	8.3	8.4	8.4	7.5	7.1	7.3
<i>Status beroep</i>						
Economisch inactief	5.8	3.6	4.7	6.2	7.9	7.1
Laag	37.6	35.4	36.5	29.0	31.2	30.1
Hoog	24.3	22.9	23.6	26.6	22.7	24.7
<i>Gezinswelvaart</i>						
Laag	7.2	6.9	7.0	7.8	9.9	8.8
Hoog	55.6	50.0	52.8	54.8	47.3	51.1
<i>Beleving welvaart</i>						
(helemaal) niet rijk	9.6	10.6	10.1	11.8	14.9	13.3

Beroepsstatus van de ouders

Aan de leerlingen is gevraagd aan te geven wat voor soort werk hun ouders doen en waar hun ouders werken. Omdat jongeren niet altijd precies weten wat voor werk hun ouders doen, geven deze cijfers een indicatie van de beroepsstatus van hun ouders en geen feitelijke beroepsstatus. Met behulp van het internationale coderingssysteem van het HBSC-onderzoek is onderscheid gemaakt tussen jongeren met ouders die wel en die niet actief zijn op de arbeidsmarkt. Binnen de actieve groep is onderscheid gemaakt tussen ouders met een lage, een gemiddelde en een hoge beroepsstatus, waarbij de ouder met de hoogste status steeds het ijkpunt was. Respectievelijk 5 en 7 procent van de leerlingen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs groeit op in een gezin waar geen van beide ouders betaald werk heeft (tabel 1.2). Ongeveer een kwart van de 11- tot en met 16-jarigen heeft ouders met een hoge beroepsstatus. Deze ouders doen goed betaald werk waarvoor de nodige scholing vereist is. Iets meer dan eenderde van de leerlingen uit het basisonderwijs en rond de 30 procent van de leerlingen uit het voortgezet onderwijs heeft ouders met een lage beroepsstatus. Deze ouders doen werk dat geen of weinig scholing of expertise vereist.

Gezinswelvaart

Om een beeld te krijgen van de welvaart van gezinnen waarin jongeren leven, is er in het HBSC-onderzoek allereerst gevraagd naar de aanwezigheid van een aantal concrete bezittingen zoals een auto, één of meerdere computers en een eigen slaapkamer. Daarnaast is gevraagd of en hoe vaak het gezin het afgelopen jaar op vakantie is geweest. Samen vormen deze vragen een welvaartsschaal. De scores wijzen uit dat de meeste 11- tot en met 16-jarigen een redelijke mate van welvaart kennen (tabel 1.2). Zowel in het basis- als het voortgezet onderwijs behoort iets meer dan de helft van de leerlingen tot de categorie 'hoog'. Deze jongeren leven in een gezin met een auto en één of meerdere computers. Verder hebben zij een eigen kamer en zijn ze het afgelopen jaar één of meerdere malen op vakantie geweest. Respectievelijk 7 procent van de basisschoolleerlingen en bijna 9 procent van de leerlingen van het voortgezet onderwijs scoort laag. Voor hen geldt dat zij voor geen of slechts enkele van deze zaken en/of activiteiten positief scoren.

Betekent het feit dat de meeste jongeren een aanzienlijke mate van welvaart kennen ook dat zij het gevoel hebben dat hun gezin rijk is? Verreweg de meesten van hen denken dat hun gezin gemiddeld rijk is, zo blijkt uit tabel 1.2. Ongeveer één op tien heeft het gevoel dat hun gezin niet zo of helemaal niet rijk is. Er bestaat een redelijk sterke samenhang tussen de ervaren en feitelijke rijkdom in gezinnen, waarbij de samenhang voor de leerlingen van het voortgezet onderwijs iets sterker is dan die van de basisschoolleerlingen. In het algemeen geldt dus dat kinderen die in hun gezin een auto, eigen kamer, computer en/of vakantie ontberen vaker het idee dat hun gezin niet of niet zo rijk is, al zijn er ook jongeren waar dit niet voor opgaat.

ANALYSES VAN DE RESULTATEN

De opbouw van de tabellen is in dit boek zoveel mogelijk dezelfde. Elk hoofdstuk beschrijft verschillen tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs en tussen jongens en meisjes. Daarna spitsen de analyses zich toe op de leerlingen van het voortgezet onderwijs. Bij deze analyses is een selectie gemaakt van leerlingen tot en met 16 jaar. Leerlingen van 17 jaar of ouder in de eerste vier klassen van het voortgezet onderwijs zijn meestal zittenblijvers en vormen een niet representatieve groep. Daarom zijn de gegevens van deze jongeren niet gebruikt in dit rapport. De uitkomsten voor leerlingen van het voortgezet onderwijs zijn nader bekeken voor verschillen naar leeftijd en sekse, schoolniveau en etniciteit. Verschillen waarbij de 95%-betrouwbaarheidsintervallen van twee percentages elkaar niet overlappen zijn significant. Deze manier van toetsing kan worden opgevat als een conservatieve manier. Dit betekent dat alleen relatief grote verschillen als significant worden aangemerkt.

Als de genoemde verschillen opvallend maar niet significant zijn, wordt dit altijd vermeld.

Voor enkele kernbegrippen per hoofdstuk zijn multivariate regressieanalyses gedaan. Hierdoor kan de bijdrage van een bepaald kenmerk zoals etniciteit worden onderzocht onder constant houden van de andere factoren in de analyse. Er wordt als het ware rekening gehouden met het feit dat allochtone leerlingen zich vaker op het VMBO bevinden. Zo kan de unieke bijdrage van etniciteit worden onderzocht. Logistische regressieanalyses resulteren in odds ratio's (ORs), dat is een maat voor de kans dat jongeren met een bepaald kenmerk (bijvoorbeeld jongens, HAVO-leerlingen of allochtonen) meer of juist minder vaak blootstaan aan bepaald gedrag dan de referentiegroep. Een significante odds ratio groter dan 1 duidt een grotere kans aan van een jongere met een bepaald kenmerk ten opzichte van de referentiegroep, een odds ratio kleiner dan 1 duidt op een kleinere kans. De tabellen van de multivariate analyses zijn opgenomen in de bijlage.

Bij de multivariate analyses zijn andere statistische analyses gebruikt dan bij de vergelijking van de percentages in de tabellen van de hoofdstukken. Hierdoor kan het voorkomen dat in de multivariate analyses verschillen niet significant zijn terwijl de percentages in de hoofdstukken wel als significant verschillend staan aangeduid. Het omgekeerde is echter ook mogelijk.

Trendgegevens

In elk hoofdstuk worden de gegevens van het HBSC-onderzoek van 2005 voor enkele kerngegevens vergeleken met die van het onderzoek van 2001. Dit is echter alleen mogelijk als in beide onderzoeken precies dezelfde vraagstelling is opgenomen. In hoofdstuk 7 worden de gegevens voor het middelengebruik tevens vergeleken

met de gegevens uit het Peilstationsonderzoek Scholieren. Voor deze vergelijking zijn de gegevens uit het Peilstationsonderzoek gebruikt van scholieren uit de eerste vier klassen van het voortgezet onderwijs.

Correctie voor clustereffecten

De vragenlijsten zijn klassikaal afgenomen. Leerlingen uit dezelfde klassen delen bepaalde kenmerken met elkaar, bijvoorbeeld omdat zij les krijgen van dezelfde docenten. Dit leidt tot clustering in de data. Deze clustering is niet beperkt tot de klassen, want die klassen delen ook weer kenmerken met elkaar, bijvoorbeeld dat zij tot dezelfde school behoren. Deze potentiële meervoudige clustering kan van invloed zijn op de te berekenen varianties en daarmee op de 95%-betrouwbaarheidsintervallen waarmee significanties, p-waarden, berekend worden. Om die reden zijn de data geanalyseerd met het statistische pakket Stata (versie 9.0). Dit pakket kan voor gewogen data, gecorrigeerd voor clustering, correcte varianties uitrekenen en daarmee de werkelijke invloed van variabelen zuiverder schatten (robuste varianties met behulp van de eerste-orde Taylorseries linearisatiemethode) (Statacorp, 2005).

2 DE RELATIE VAN JONGEREN MET OUDERS EN VRIENDEN

Elke Zeijl

Tussen de 11 en 16 jaar doen zich belangrijke verschuivingen voor in het sociale netwerk van jongeren. In deze periode worden jongeren zelfstandiger en maken ze zich steeds meer los van hun ouders. Op verschillende terreinen neemt de invloed van ouders af en die van leeftijdgenoten toe (Meeus, 1994). In dit hoofdstuk staat de vraag centraal in hoeverre ouders, en eventueel stiefouders, belangrijke gesprekspartners zijn voor jongeren als zij zich zorgen maken en welke rol vrienden spelen. In het algemeen geldt dat een goede relatie tussen ouders en kinderen belangrijk is voor de ontwikkeling en het welzijn van kinderen (overzicht Golombok, 2000), al zijn de gevonden verbanden niet altijd even sterk en is niet altijd duidelijk wat oorzaak en wat gevolg is. Jongeren die een goede band met hun ouders hebben, hebben in het algemeen minder emotionele en/of gedragsproblemen dan jongeren die dit niet hebben (zie o.a. Gresham, 2001; Meeus et al., 1999; Zeijl et al., 2003). Volgens cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, 2003: 44) kunnen de meeste jongeren in Nederland (vrij) goed met hun ouders opschieten: ruim 8 op de 10 jongeren is tevreden over de manier waarop zij worden opgevoed. Tussen groepen jongeren bestaan wel verschillen. Volgens het Nationale Scholierenonderzoek (NSO) zijn jongeren uit eenoudergezinnen, jongeren die op het VMBO zitten en jongeren van allochtone afkomst vaker ontevreden over hun relatie met hun ouders dan andere jongeren (Zeijl et al., 2003). In het HBSC-onderzoek is dit onderwerp verder uitgediept door na te gaan hoe goed verschillende groepen jongeren met hun (stief)ouders kunnen praten als zij ergens mee zitten.

Jongeren kunnen een belangrijke steun en toeverlaat voor elkaar zijn en elkaar beschermen en corrigeren. Tegelijkertijd kunnen ze elkaar uitdagen tot allerlei risicogedrag (Meeus et al., 1999). Onderzoek wijst er bovendien op dat het karakter van meisjes- en jongensvriendschappen neigt te verschillen (overzicht Erwin, 1998; Zeijl et al., 2000). Meisjesvriendschappen zouden eerder intensief van aard zijn en zich vaker kenmerken door een zogenaamde 'praat-' of 'slaapkamercultuur'. Jongensvriendschappen zouden eerder een 'doe- en groeps karakter' hebben en geformeerd worden rond specifieke activiteiten. Dit betekent overigens niet dat meisjes nauwelijks gezamenlijke activiteiten buitenshuis ondernemen en jongens amper met elkaar praten over zaken waar ze mee zitten. In het HBSC-onderzoek is nagegaan hoeveel goede vrienden verschillende groepen jongeren gemiddeld hebben en in hoeverre deze vrienden belangrijke gesprekspartners zijn. Tevens is onderzocht in hoeverre jongeren vriendschappen sluiten met leeftijdgenoten met een andere culturele achtergrond.

RELATIE MET OUDERS

RELATIE MET BIOLOGISCHE OUDERS

Aan de leerlingen in het HBSC-onderzoek is gevraagd of zij makkelijk met hun ouders kunnen praten als zij ergens mee zitten. Zoals verwacht, bevestigen jongeren uit groep 8 van de basisschool dit eerder dan jongeren uit het voortgezet onderwijs. In beide leeftijdsgroepen zegt de meerderheid overigens goed met hun ouders te kunnen praten als ze ergens mee zitten. Deze bevinding komt in grote lijnen overeen met wat ander onderzoek op dit terrein heeft uitgewezen (CBS, 2003; Rispens et al., 1996; Zeijl et al., 2003).

Uit tabel 2.1 blijkt dat jongeren het in het algemeen wat makkelijker vinden om met hun moeder dan met hun vader te praten over dingen waar ze zich zorgen overmaken. Respectievelijk 94 procent van de basisschoolleerlingen en 90 procent van de leerlingen uit het voortgezet onderwijs praat in zo'n geval makkelijk met hun moeder tegenover 86 procent en 77 procent met hun vader. Wat jongeren zoal met hun ouders bespreken is niet onderzocht, al wijst het HBSC-onderzoek wel uit dat de meeste jongeren hun moeders en vaak in wat mindere mate hun vaders op de hoogte houden van wat zij doen in hun vrije tijd, waar ze hun geld aan uitgeven en met wie ze omgaan (niet in tabel). Twee belangrijke sekseverschillen zijn gevonden als het gaat om met wie jongeren praten als ze zorgen hebben. Zo hebben jongens vaker dan meisjes het idee goed met hun vader te kunnen praten in zo'n geval. Dit onderscheid wordt zowel in het basis- als voortgezet onderwijs gevonden en lijkt vroeg te ontstaan (basisschool: 89% versus 83%; voortgezet onderwijs: 85% versus 69%). De meningen van jongens en meisjes op dit punt lopen het sterkst uiteen tussen de 14 en 16 jaar. In die leeftijdsgroep antwoordt bijna 1 op de 3 meisjes dat zij niet zo gemakkelijk met hun vader kunnen praten tegenover ongeveer 1 op de 5 à 6 jongens. Verder zeggen jongens in het voortgezet onderwijs vaker het gemakkelijk te vinden om met hun moeder te praten als ze zich zorgen maken dan meisjes, al zijn deze verschillen niet zo groot als de verschillen die gevonden zijn voor de vader. Ook hier is het onderscheid het grootst tussen de 14 en 16 jaar. In deze periode zegt meer dan 90 procent van de jongens en tussen de 82 procent en 88 procent van de meisjes gemakkelijk met hun moeder te kunnen praten. Het lijkt er, kortom, op dat jongens in het voortgezet onderwijs vaker zowel met hun vader als moeder goed kunnen praten als ze zorgen hebben. Meisjes in deze levensfase lijken eerder een voorkeur te hebben voor hun moeder, al neemt het aantal meisjes dat goed met hun moeder kan praten in deze periode wel licht af.

TABEL 2.1: OPVATTINGEN OVER HET CONTACT MET (STIEF)OUDERS BIJ ZORGEN NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE (%; N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M	Tot	J	M	Tot	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M
<i>Relatie ouders</i>																
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	89.0	83.2*	86.1	84.9	68.5*	77.0	90.1	75.5*	84.9	74.0*	85.0	66.3*	82.7	61.2*	81.2	64.7*
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	94.0	94.0	94.0	92.2	87.9*	90.1	93.4	93.7	92.2	91.4	93.3	87.7*	91.0	82.5*	90.8	82.1*
<i>Relatie stiefouders</i>																
Kan (heel) gemakkelijk met stiefvader praten	68.1	71.0	69.3	66.7	48.4*	57.3	78.4	52.1*	66.3	61.7	56.3	46.0	72.4	41.4*	69.9	40.3
Kan (heel) gemakkelijk met stiefmoeder praten	58.1	55.5	56.9	55.1	55.0	55.0	53.8	56.6	52.6	53.9	50.8	50.1	60.5	59.9	62.6	55.1

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

RELATIE MET STIEFOUDERS

Sommige jongeren hebben, behalve of in plaats van biologische ouders, stiefouders. De uitkomsten van het HBSC-onderzoek wekken de indruk dat het voor jongeren minder makkelijk is om met stiefouders te praten dan met hun eigen ouders als ze zich zorgen maken. In de basisschoolleeftijd is het beeld ten aanzien van stiefvaders het gunstigst: bijna 70 procent van de kinderen uit groep 8 met een stiefvader kan goed met hem praten als zij zorgen hebben. Voor stiefmoeders ligt het percentage beduidend lager: rond de 57 procent. In het voortgezet onderwijs worden geen verschillen gevonden tussen stiefvaders en –moeders en zegt respectievelijk 57 procent van de jongeren goed met hun stiefvader en 55 procent goed met hun stiefmoeder te kunnen praten als zij bezorgd zijn. Net zoals voor biologische vaders geldt ook voor stiefvaders dat in deze levensfase met name de communicatie met meisjes moeizaam lijkt te verlopen. Met name rond de brugklasleeftijd, waar ongeveer de helft van de meisjes en meer dan driekwart van de jongens goed met hun stiefvader kan praten, en vervolgens op de leeftijd van 15 jaar. In deze periode heeft ongeveer 40 procent van de meisjes het gevoel (heel) gemakkelijk met hun stiefvader te kunnen praten ten opzichte van iets meer dan 70 procent van de jongens. Er zijn geen significante verschillen tussen jongens en meisjes als het gaat om het contact met hun stiefmoeder.

RELATIE MET VRIENDEN

AANTAL VRIENDEN EN HET ONDERLINGE CONTACT

Maar weinig 11- tot en met 16-jarigen geven aan geen of slechts een paar vrienden te hebben. Ongeveer één op de veertien leerlingen – dat is omgerekend ongeveer twee leerlingen per klas – heeft één of twee of helemaal geen vrienden. Er is geen verband met leeftijd, sekse, schoolopleiding of etnische afkomst. Schijnbaar hangt het al dan niet hebben van vrienden niet van deze, maar van andere factoren af. Een belangrijk kenmerk van vriendschap is dat je goed met vrienden kan praten over vertrouwelijke zaken. Dit is zeker van belang als jongeren zelfstandiger worden en zich steeds meer losmaken van hun ouders. Het aantal jongeren dat zegt makkelijk met hun vrienden te kunnen praten als ze zich ergens zorgen over maken, neemt dan ook toe met de leeftijd van iets meer dan driekwart van de 11-jarigen naar ongeveer 89 procent van de 16-jarigen (tabel 2.2). Meisjes geven in het algemeen vaker dan jongens aan dat hun vrienden belangrijke gesprekspersonen voor hen zijn als ze ergens mee zitten. Dit geldt zowel voor meisjes uit het basisonderwijs als uit het voortgezet onderwijs. Tegelijkertijd valt op dat op 16-jarige leeftijd de verschillen tussen jongens en meisjes op dit punt niet significant zijn.

TABEL 2.2: AANTAL VRIENDEN EN OPVATTINGEN OVER HET CONTACT MET VRIENDEN BIJ ZORGEN NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE (%; N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M	Tot	J	M	Tot	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M
Vrienden																
Meer dan twee goede vrienden	92.9	92.2	92.6	93.0	93.6	93.3	91.7	95.9	93.4	94.2	92.3	94.4	93.9	91.5	94.2	90.7
Kan (heel) gemakkelijk met vrienden(innen) praten	70.4	83.5*	76.8	80.7	90.9*	85.7	76.5	87.3*	76.8	90.1*	79.5	93.4*	85.0	92.2*	88.9	89.5
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	79.6	89.6*	84.6	88.0	95.5*	91.7	85.8	92.9*	85.1	95.0*	89.6	97.2*	89.1	95.9*	92.5	95.6

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

Vaak speelt de beste vriend of vriendin een bijzondere rol in het sociale netwerk van jongeren. Dit blijkt onder meer uit het feit dat het percentage jongeren dat zegt goed met hun beste vriend(in) over hun zorgen te kunnen praten zowel voor jongens als meisjes steeds iets hoger is dan het percentage dat zegt goed met vrienden in het algemeen te kunnen praten. Ook hier geldt weer dat het belang

van een beste vriend(in) als gesprekspartner toeneemt met de leeftijd en dat meisjes in het algemeen vaker aangeven goed met hun beste vriend(in) te kunnen praten dan jongens. Maar ook hier geldt dat op 16-jarige leeftijd de verschillen tussen jongens en meisjes niet significant zijn.

VERSCHILLEN NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU

RELATIE MET OUDERS

In het algemeen oordelen autochtone jongeren in het voortgezet onderwijs iets positiever over het contact met hun ouders als ze zorgen hebben dan hun allochtone leeftijdgenoten. Maar de verschillen zijn niet bijzonder groot (tabel 2.3). Dat geldt ook voor een ander significant verschil: minder VMBO-leerlingen van de beroepsgerichte leerweg dan HAVO- en VWO-leerlingen zeggen makkelijk met hun moeder te kunnen praten als zij ergens mee zitten. Deze bevindingen komen in grote lijnen overeen met de uitkomsten van het Nationale Scholierenonderzoek (zie inleiding).

TABEL 2.3: OPVATTINGEN OVER CONTACT MET OUDERS BIJ ZORGEN EN AANTAL VRIENDEN EN HUN HERKOMST NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU¹
(VOORTGEZET ONDERWIJS, %, N=5422)

	Etniciteit		Schoolniveau			
	Autochtoon	Allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
<i>Relatie ouders</i>						
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	78.1	72.3*	73.9	77.3	79.2	78.3
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	90.9	87.1*	87.4 ^a	90.3 ^{a,b}	92.0 ^b	91.5 ^b
<i>Omgang met vrienden</i>						
Meer dan twee goede vrienden	93.6	91.4	92.4	93.4	94.3	93.2
Omgang met leeftijdgenoten van andere etnische groep	18.2	47.2*	34.5 ^a	29.0 ^{a,b}	22.1 ^b	24.2 ^b

¹ Verschillende superscripten betekenen dat verschillen tussen de groepen significant zijn

² * = Verschil tussen autochtoon en allochtoon significant

Relatie met en afkomst van vrienden

Er bestaan geen wezenlijke verschillen tussen de aantallen vrienden die allochtone en autochtone jongeren en jongeren van verschillende opleidingsniveaus noemen. Ook de mate waarin deze groepen jongeren het gevoel hebben goed met hun

zorgen bij hun vrienden terecht te kunnen loopt weinig uiteen (niet in tabel). Wel verschillend is de samenstelling van de vriendengroepen van deze jongeren. Allochtone jongeren hebben beduidend vaker vrienden met een andere culturele achtergrond dan hun autochtone leeftijdgenoten. In het voortgezet onderwijs heeft ongeveer 1 op de 5 autochtone en bijna 1 op de 2 allochtone leerlingen vrienden met een andere culturele achtergrond dan zichzelf (tabel 2.3). Deze uitkomst is op zich niet opmerkelijk. De getalsmatige verhoudingen tussen de verschillende etnische groepen in Nederland maakt dat de kans voor allochtone leerlingen om met autochtone leeftijdgenoten in contact te komen groter is dan andersom. Ook blijkt dat VMBO-leerlingen van de beroepsgerichte leerweg vaker vriendschap sluiten met leeftijdgenoten van een andere cultuur dan HAVO- en VWO-leerlingen. Dat heeft eveneens te maken met de aanwezigheid van meer culturen en meer allochtone leerlingen op VMBO-scholen in vergelijking met HAVO/VWO-scholen. Een belangrijke vervolgvraag is of allochtone jongeren met vrienden met een andere etnische achtergrond vooral omgaan met andere allochtone jongeren of juist met autochtone jongeren. Het HBSC-onderzoek wijst uit dat er vaak sprake is van gemengde vriendengroepen van jongeren van verschillende etnische afkomst. Met name autochtone jeugd met allochtone vrienden trekt in dit soort verbanden op: bijna de helft van de autochtone jongeren en 35 procent van de allochtone jongeren met vrienden van een andere etnische afkomst dan zichzelf gaat het meest om met een gemengde groep vrienden (niet in tabel).

VERGELIJKING 2001-2005

Doordat het HBSC-onderzoek zowel in 2001 als 2005 is uitgevoerd zijn verschuivingen op te sporen in de wijze waarop jongeren hun relatie met hun ouders en vrienden beoordelen. Er blijken nauwelijks verschillen te zijn. Zowel in 2001 als in 2005 kan de grote meerderheid van de 11- tot en met 16-jarigen goed met hun vader en moeder praten als zij zich zorgen maken (tabel 2.4). Interessant detail is dat in beide onderzoeksjaren tienermeisjes in het algemeen minder goed met hun vader kunnen praten dan jongens en dat zij, als zij naar het voortgezet onderwijs gaan, ook minder goed met hun moeder kunnen praten (niet in tabel). Ook wat de contacten met de beste vriend of vriendin betreft, bestaan er geen significante verschillen tussen de twee peildata. Zowel in 2001 als 2005 hebben de meeste jongeren de indruk goed bij hun beste vriend terecht te kunnen als zij ergens mee zitten. Wel rapporteren leerlingen van groep 8 in 2005 meer vrienden dan in 2001 (tabel 2.4). Het is onduidelijk hoe dit verschil tot stand is gekomen. Het HBSC-onderzoek uit 2001 bevat geen informatie over de afkomst van de vrienden met wie jongeren gaan. Daardoor valt niet na te gaan of het aantal jongeren met vrienden van een andere etnische achtergrond de afgelopen vier jaar is toe- of afgenomen of gelijk is gebleven.

TABEL 2.4: TRENDGEGEVENS VOOR DE OPVATTINGEN OVER RELATIE MET OUDERS EN VRIENDEN 2001-2005 (%)

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	2001	2005	2001	2005
<i>Relatie ouders</i>				
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	83.9	86.1	73.9	77.0
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	94.1	94.0	88.9	90.1
<i>Vrienden</i>				
Meer dan twee goede vrienden	88.3	92.6*	91.7	93.3
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	83.1	84.6	90.5	91.7

*= verschil met voorgaande meting significant (BI niet overlappend)

SAMENVATTING

MEESTE JONGEREN KUNNEN GOED MET HUN OUDERS PRATEN ALS ZE ZICH ZORGEN MAKEN

Het HBSC-onderzoek laat zien dat de meeste jongeren tevreden zijn over het contact dat zij hebben met hun ouders. Een duidelijke meerderheid heeft het gevoel gemakkelijk met hun ouders te kunnen praten als zij ergens mee zitten. Jongeren van de basisschool zijn daarbij doorgaans positiever dan jongeren uit het voortgezet onderwijs, wat begrijpelijk is gegeven het feit dat de eerste groep nog zwaarder op hun ouders leunt. Opvallend is dat jongens in het voortgezet onderwijs in het algemeen positiever zijn over hun ouders dan meisjes. De grootste verschillen doen zich voor ten aanzien van de vaders. Jongens hebben vaker het gevoel dan meisjes (heel) gemakkelijk met hun vader te kunnen praten als zij ergens meezitten. Het verschil tussen de seksen is daarbij het grootst tussen de 14 en 16 jaar. Minder groot zijn de verschillen tussen jongens en meisjes als het gaat om het contact met de moeder. Maar ook hier geldt dat tussen de 14 en 16 jaar meisjes vaker dan jongens het gevoel hebben niet gemakkelijk met hun moeder te kunnen praten als zij zich ergens zorgen over maken.

Meisjes geven in het algemeen vaker aan dan jongens goed te kunnen praten met hun vrienden, met uitzondering van jongens en meisjes van 16 jaar die even positief zijn. Hetzelfde patroon geldt voor de inschatting die jongeren maken van het contact met hun beste vriend(in).

Verder blijkt dat autochtone jongeren in het voortgezet onderwijs iets positiever oordelen over de mate waarin zij met hun ouders – vader en moeder – kunnen praten als zij zorgen hebben dan allochtone jongeren. Hetzelfde

geldt voor het contact van HAVO- en VWO-leerlingen met hun moeder in vergelijking tot VMBO-leerlingen van de beroepsgerichte leerweg die (significant) iets lager scoren.

GEMENGDE VRIENDENGROEPEN

Uit het HBSC-onderzoek komt naar voren dat maar weinig 11- tot en met 16-jarigen – ongeveer één op de veertien leerlingen – geen of heel weinig vrienden heeft. Verder blijkt dat allochtone jongeren in die leeftijdscategorie beduidend vaker vriendschap sluiten met jongeren met een andere etnische achtergrond dan autochtone leerlingen. Vooral autochtone jongeren met vrienden van een andere culturele achtergrond trekken doorgaans op in gemengde vrienden-groepen.

GEEN GROTE VERANDERINGEN TUSSEN 2001 EN 2005

Tussen 2001 en 2005 hebben zich geen grote veranderingen voorgedaan als het gaat om de opvattingen van jongeren over hun relatie met hun ouders en vrienden. In beide onderzoeksjaren gaven de meeste jongeren aan goed met hun ouders te kunnen praten als zij zich zorgen maken. Ook hebben zowel in 2001 als 2005 de meeste jongeren de indruk goed bij hun beste vriend(en) terecht te kunnen als er iets is. Wel zeggen leerlingen van groep 8 in 2005 meer vrienden te hebben dan in 2001.

3 SCHOOLBELEVING EN WERKDruk

Elke Zeijl

School speelt een belangrijke rol in het leven van jongeren. Ze brengen er een groot deel van hun tijd door en leren er zaken die van groot belang zijn voor hun ontwikkeling en kansen in de samenleving. Omdat het volgen en afronden van een opleiding daarop grote invloed hebben, worden ontwikkelingen in de schoolresultaten van jongeren nauwlettend in de gaten gehouden. Niet alleen door ouders en leerkrachten, maar ook in grote landelijke onderzoeken. Daaruit komt naar voren dat de kans op schoolsucces ongelijk verdeeld is. Autochtone leerlingen uit lagere sociale milieus en allochtone kinderen hebben zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs vaker achterstanden dan andere leerlingen (Gijsberts 2003; Tesser & Iedema 2001; Vogels 2003).

Omdat er veel onderzoek is naar de schoolprestaties van jongeren richt het HBSC-onderzoek zich daar niet op. Het HBSC-onderzoek concentreert zich op de vraag hoe jongeren school beleven: vinden ze het leuk op school, hoe ervaren ze de werkdruk en hoe beleven ze de onderlinge sfeer tussen klasgenoten? Ook hun beleving van docenten en de mate van zeggenschap over activiteiten op school komen aan bod. Daarnaast bevat het onderzoek vragen naar het spijbelgedrag van jongeren. Niet alleen is gekeken naar hoe vaak spijbelen voorkomt, maar ook wat de relatie is tot de schoolbeleving van jongeren.

SCHOOLBELEVING EN ERVAREN WERKDruk

WAARDERING SCHOOLLEVEN

Op de vraag 'wat vind je op dit moment van school?' antwoordt de meerderheid van de 11- tot en met 16-jarigen het er (een beetje/heel) leuk te vinden. Dat aantal loopt echter terug naarmate scholieren langer in het onderwijs zitten (tabel 3.1). Het aantal leerlingen dat het (een beetje/heel) leuk vindt op school daalt van bijna 87 procent in groep 8 van de basisschool naar ongeveer 70 procent in klas 4 van het voortgezet onderwijs. In het voortgezet onderwijs verschillen bovendien jongens en meisjes in hun waardering van de school. Jongens vinden het door de bank genomen minder leuk op school dan meisjes, al zijn deze significante verschillen niet bijzonder groot.

**TABEL 3.1: DE BELEVING VAN SCHOOL, DE INSCHATTING VAN BEHAALDE SCHOOLPRESTATIES EN DE ERVAREN DRUK DOOR SCHOOL NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE
(%, N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)**

	Basisonderwijs						Voortgezet Onderwijs											
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar			
	J	M	Tot	J	M	Tot	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M		
School is (een beetje/heel) leuk	83.9	89.8	86.8	80.3	84.8*	82.5	92.7	95.9	83.5	89.3	78.2	83.4	74.8	78.2	69.0	72.0		
Mijn schoolprestaties zijn (heel) goed	64.3	72.3	68.2	56.2	63.2*	59.6	68.2	74.1	57.5	68.2*	54.6	60.9	51.9	56.1	46.1	53.4		
(Nogal) veel druk door schoolwerk	10.3	7.7	9.0	16.3	22.1*	19.2	10.1	12.5	16.2	16.3	17.8	25.3*	19.6	28.3	16.6	31.5*		

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)
 vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

SCHOOLPRESTATIES

Niet alleen vinden de meeste jongeren het redelijk leuk op school, de meerderheid is ook van mening dat zij het er goed doen. Basisschoolleerlingen maken overigens vaker een gunstige inschatting dan leerlingen van het voortgezet onderwijs: ongeveer 68 procent van basisschoolleerlingen zegt (heel) goed te presteren op school tegenover bijna 60 procent van de leerlingen uit het voortgezet onderwijs (tabel 3.1). Bovendien wordt de groep leerlingen die pessimistisch is over hun schoolprestaties groter met het klimmen der leerjaren. Van de 12-jarige brugklassers zegt iets minder dan 30 procent gemiddeld of minder dan gemiddeld te presteren, terwijl dit voor ongeveer de helft van de 16-jarigen geldt. Mogelijk heeft dit verschil (ook) te maken met het eindexamen dat een aantal 16-jarigen uit het HBSC-onderzoek in het jaar van onderzoek aflegde, want eindexamen doen kan samengaan met piekeren en onzeker zijn over de behaalde prestaties.

Naast leeftijd speelt sekse een belangrijke onderscheidende rol. In het voortgezet onderwijs hebben jongens vaker dan meisjes het idee niet zo goed te presteren. De grootste verschillen doen zich voor rond de leeftijd van 13 jaar, als 58 procent van de jongens en 68 procent van de meisjes aangeeft goed te presteren op school.

ERVAREN WERKDRUK

In hoeverre voelen jongeren zich eigenlijk door hun schoolwerk onder druk staan? Uit het HBSC-onderzoek blijkt dat veel leerlingen niet (veel) druk ervaren. Er doen zich opnieuw verschillen voor tussen leerlingen uit het basis- en voortgezet onderwijs. In groep 8 voelt ongeveer één op de elf leerlingen deze druk, in het voortgezet

onderwijs gaat het om bijna één op de vijf leerlingen. Ook geldt dat, naarmate jongeren verder komen in het voortgezet onderwijs, de groep die druk ervaart steeds groter wordt. Gaat het in de brugklas om iets meer dan 10 procent van de leerlingen, in klas 4 is dit percentage meer dan verdubbeld. Dit resultaat heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat basisschoolleerlingen in vergelijking met leerlingen in het voortgezet onderwijs beduidend minder huiswerk en proefwerken etc. hebben. Opvallend is dat met name meisjes deze werkdruk ervaren. De verschillen tussen de seksen zijn het grootst rond de 14 en 16 jaar met als belangrijkste uitschieter 16 jaar, op welke leeftijd maar liefst bijna 1 op de 3 meisjes zich onder druk voelt staan door schoolwerk tegenover 1 op de 6 jongens. Interessant is dat meisjes gelijktijdig vaker positief zijn over hun schoolprestaties dan jongens. De ervaren werkdruk lijkt dus niet zozeer te ontstaan door slechte schoolprestaties. Ander onderzoek wijst uit dat meisjes doorgaans gemotiveerder zijn voor school dan jongens, wat zich vaak weer vertaalt in goede schoolprestaties (Bronneman et al., 2002). Daarmee ontstaat de indruk dat meisjes in het algemeen hun schoolwerk wat serieuzer nemen dan jongens, zich er meer aan gelegen laten liggen en zichzelf meer druk opleggen om goed te presteren.

MENING OVER KLASGENOTEN, LERAREN EN ZEGGENSCHAP

MENING OVER KLASGENOTEN

In het HBSC-onderzoek is ook gevraagd naar de beleving van jongeren van hun klasgenoten en leraren. Wat de klasgenoten betreft is gevraagd naar de algemene onderlinge omgang en naar pestgedrag. Pesten en gepest worden komen aan de orde in hoofdstuk 8.

De onderlinge omgang tussen klasgenoten is onderzocht met behulp van drie vragen die gaan over de mate waarin klasgenoten graag bij elkaar zijn, vriendelijk tegen elkaar zijn en elkaar accepteren. De antwoorden op deze vragen hangen sterk samen en vormen een 'omgangsschaal' die loopt van 1) een zeer slechte omgang naar 5) een zeer goede omgang met klasgenoten. Het gemiddelde ligt rond categorie 4 'een goede omgang met klasgenoten', wat betekent dat de meeste jongeren menen dat hun klasgenoten vriendelijk en hulpvaardig zijn, hen accepteren zoals ze zijn en het fijn vinden bij elkaar te zijn. Wel zijn leerlingen van het voortgezet onderwijs in het algemeen iets minder positief over hun klasgenoten op dit punt dan basisschoolleerlingen, al zijn deze significante verschillen niet erg groot (tabel 3.2).

MENING OVER LERAREN

Om te achterhalen hoe leerlingen tegen leraren aankijken kregen ze twee stellingen voorgelegd: 'de meeste leraren/leraressen op mijn school zijn aardig' en 'onze leraren/leraressen behandelen ons eerlijk'. Samen vormen ze een schaal die loopt van 1) de leraren/leraressen zijn helemaal niet aardig en handelen oneerlijk naar

5) de leraren/leraressen zijn heel aardig en handelen eerlijk. De meeste leerlingen vinden hun leerkrachten aardig en eerlijk, al doen zich duidelijke verschillen voor tussen leerlingen van het basis- en het voortgezet onderwijs. Basisschoolkinderen vinden hun leerkrachten in het algemeen aardiger en eerlijker dan leerlingen van het voortgezet onderwijs. Bovendien geldt dat jongeren uit de hogere klassen van het voortgezet onderwijs minder positief over hun leerkrachten zijn dan jongeren uit de lagere klassen. De gemiddelde score van de brugklassers ligt rond de 4, terwijl die van de vierde klassers een half punt lager ligt op 3,5.

TABEL 3.2: GEMIDDELDE SCORES OP DE SCHALEN 'ONDERLINGE SFEER KLASGENOTEN', 'BELEVING LERAREN' EN 'ZEGGENSCHAP' EN PERCENTAGE SPIJBELAARS NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE (% , N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M	Tot	J	M	Tot	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M
‘onderlinge sfeer klasgenoten’	4.1	4.2	4.2	4.0	4.1	4.0	4.1	4.2	4.0	4.1	4.0	4.0	4.0	4.0	3.9	4.0
‘beleving leraren’	4.2	4.3	4.2	3.6	3.7	3.7	4.0	4.1	3.7	3.8	3.5	3.6	3.5	3.6	3.4	3.5
‘zeggenschap’	2.8	2.8	2.8	2.7	2.7	2.7	2.7	2.7	2.7	2.7	2.7	2.7	2.6	2.7	2.6	2.6
Gespijbeld afgelopen maand	-	-	-	15.0	13.6	14.3	5.9	1.9*	8.5	9.2	14.3	16.2	25.3	17.4	24.5	31.4

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overappend)

vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overappend)

ZEGGENSCHAP

In de afgelopen vijftien jaar is er veel aandacht geweest voor de betrokkenheid van jongeren bij voorzieningen en instellingen in hun directe omgeving. Maar in hoeverre hebben leerlingen eigenlijk het gevoel dat zij iets in te brengen te hebben in de klas en op school? Het HBSC-onderzoek bevat twee stellingen hierover, te weten 'in mijn klas mogen we meebeslissen over wat we tijdens de les doen' en 'op onze school mogen we meebeslissen over de activiteiten die we doen'. Samen vormen deze vragen een 'inspraakschaal' die loopt van 1) heel weinig inspraak naar 5) heel veel inspraak. De gemiddelde score op deze schaal ligt voor het basisonderwijs op 2,8 en het voortgezet onderwijs op 2,7, wat betekent dat beide groepen leerlingen vinden dat ze in het algemeen 'niet weinig/niet veel inspraak' hebben in de les en op school (tabel 3.2). De ervaren ruimte om mee te praten lijkt enigszins beperkt, al doet tegelijkertijd de vraag zich voor of jongeren meer inspraak zouden willen. Er is in ieder geval geen enkel significant verschil tussen groepen jongeren als het gaat om de ervaren mate van inspraak.

SPIJBELLEN

In het HBSC-onderzoek heeft iets meer dan 14 procent van de leerlingen – dat is ongeveer 1 op de 7 leerlingen – de afgelopen maand gespijbeld (tabel 3.2). Gemiddeld genomen hebben deze leerlingen bijna drie lesuren gemist. Bijna een vijfde van deze groep spijbelde de afgelopen maand vijf of meer lesuren (niet in tabel). Dat komt neer op één of meer lesuren per week. In het algemeen spijbelen oudere leerlingen veel vaker dan de jongere: 4 procent van de brugklassers had de afgelopen maand gespijbeld ten opzichte van meer dan een kwart van de vierdeklassers. Tussen jongens en meisjes worden, met uitzondering van de brugklas, geen significante verschillen gevonden. In de brugklas spijbelen jongens nog significant vaker dan meisjes. Daarna verdwijnen de verschillen.

Er bestaan verbanden tussen enerzijds spijbelen en anderzijds de beleving van school en de leerkrachten en de behaalde resultaten. Leerlingen die hun leerkrachten niet aardig en niet eerlijk vinden, die het niet leuk vinden op school en die het gevoel hebben niet zo goed te presteren, spijbelen vaker dan leerlingen die dit niet vinden. Deze verbanden zijn significant, maar tegelijkertijd zwak (correlaties tussen de 0,15 en 0,19). Ook significant, maar zeer zwak zijn de verbanden tussen spijbelen en de beleving van klasgenoten en de ervaren druk. Spijbelers vinden hun klasgenoten doorgaans iets minder leuk dan niet-spijbelers en hebben iets vaker het gevoel onder druk te staan, maar de verschillen zijn bijzonder klein (correlaties tussen de 0,08 en 0,09). Geen verband is er, tot slot, tussen spijbelen en de ervaren mate van inspraak op school. Dit geheel van uitkomsten wijst erop dat spijbelen voor een deel een kwestie van motivatie lijkt. School en leraren niet leuk vinden en het gevoel niet goed te presteren kunnen het risico op spijbelen vergroten. Toch wekt het feit dat de verbanden niet erg sterk zijn de indruk dat er ook andere redenen kunnen zijn om te spijbelen. Vogels en Bronneman (2000: 66-67) wijzen er bijvoorbeeld op dat spijbelen ook pragmatische gronden kan hebben, zoals het vermijden van een tussenuur of onbelangrijke les of te maken kan hebben met het maken van huiswerk voor een andere les. Los van de reden, zo stellen de onderzoeksters, is vaak spijbelen ongewenst omdat het risico's met zich meebrengt voor de verdere schoolcarrière.

VERSCHILLEN NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU

Op een aantal punten doen zich significante verschillen voor tussen leerlingen van verschillende schoolniveaus. Zo vinden VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg doen het doorgaans minder leuk op school dan HAVO-leerlingen, wat onverlet laat dat in al deze vormen van onderwijs de meerderheid het er leuk vindt (tabel 3.3). Wat de onderlinge sfeer tussen klasgenoten betreft zijn VMBO-leerlingen iets minder positief over dan VWO-leerlingen, al zijn de gevonden significante verschillen niet erg groot. Leerlingen van het VWO hebben daarentegen vaker

het gevoel onder druk te staan dan leerlingen van het VMBO. Dit kan liggen aan verschillen in motivatie en ambitie, maar ook aan verschillen in de eisen die aan deze groepen leerlingen worden gesteld (Bronneman et al., 2002). Leerlingen van het VMBO die de theoretische leerweg volgen en VWO-leerlingen hebben in de maand vooraf aan het afnemen van het onderzoek het minst gespijbeld. VMBO-leerlingen van de theoretische leerweg hebben significant minder gespijbeld dan HAVO-leerlingen en VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen.

TABEL 3.3: DE BELEVING VAN DE SFEER OP SCHOOL, DE ERVAREN SCHOOLDRUK, DE GEMIDDELDE SCORE OP DE SCHAAL 'ONDERLINGE SFEER KLASGENOTEN' EN HET PERCENTAGE SPIJBELAARS NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU¹ (VOORTGEZET ONDERWIJS, %, N=5422)

	Etniciteit		Schoolniveau			
	Autochtoon	Allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
School is (een beetje/ heel) leuk	82.5	82.4	78.7 ^a	82.0 ^{a,b}	86.2 ^b	84.4 ^{a,b}
(Nogal) veel druk door schoolwerk	18.7	19.7	16.6 ^a	16.6 ^a	19.6 ^{a,b}	26.7 ^b
'onderlinge sfeer klasgenoten'	4.0	4.1	4.0 ^{a,b}	4.0 ^a	4.1 ^{b,c}	4.1 ^c
Gespijbeld afgelopen maand	13.3	18.0	16.2 ^a	10.5 ^b	17.8 ^a	12.5 ^{a,b}

¹ Verschillende superscripten betekenen dat verschillen tussen de groepen significant zijn

² * = Verschil tussen autochtoon en allochtoon significant

VERGELIJKING 2001-2005

Het HBSC-onderzoek biedt de mogelijkheid een bescheiden vergelijking te maken tussen de schoolbeleving van jongeren in 2001 en 2005. Bescheiden, omdat in 2005 meer vragen zijn opgenomen over school dan in 2001. Trendgegevens zijn mogelijk voor de vragen over hoe leuk het is op school, hoe goed jongeren denken dat zij het doen op school, hoeveel druk zij ervaren door schoolwerk en hoe zij de onderlinge sfeer met klasgenoten beoordelen. Naar spijbelen, de beleving van leerkrachten en de ervaren mate van zeggenschap is alleen in 2005 gevraagd.

Er zijn een aantal opmerkelijke verschillen. Allereerst is zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs het percentage jongeren dat zijn/haar schoolprestaties positief inschat gegroeid van respectievelijk 60 procent naar 68 procent in het basisonderwijs en van 54 procent naar 60 procent in het voortgezet onderwijs (tabel 3.4). Tegelijkertijd is er sprake van een stijging van het aantal jongeren dat zich onder druk voelt staan door hun schoolwerk over de afgelopen vier jaar: van 6 procent naar 9 procent in het basisonderwijs en van 16 procent naar 19 procent

in het voortgezet onderwijs. Analyses wijzen bovendien uit dat niet alleen meer meisjes, maar ook meer jongens deze druk zijn gaan ervaren (niet in tabel). Verder beoordelen zowel basisschoolleerlingen als de vo-leerlingen de onderlinge sfeer tussen klasgenoten in 2005 iets positiever dan de leerlingen in 2001. Mogelijk heeft dit verschil te maken met de belangstelling die er de afgelopen jaren is geweest voor de omgang tussen leerlingen, onder meer in de campagne “de veilige school” en door het opstellen van pestprotocollen in het onderwijs.

TABEL 3.4: TRENDGEGEVENS VOOR DE ERVAREN SCHOOLDRUK EN DE RELATIE MET KLASGENOTEN 2001-2005 (%)

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	2001	2005	2001	2005
School is (een beetje/heel) leuk	86.9	86.8	81.4	82.5
Mijn schoolprestaties zijn (heel) goed	60.0	68.2*	53.9	59.6*
(Nogal) veel druk door schoolwerk	5.9	9.0*	15.9	19.2*
Schaalscore ‘onderlinge sfeer klasgenoten’	4.0	4.2*	3.9	4.0*

* = Verschil tussen 2001 en 2005 significant

SAMENVATTING

VOORAL MEISJES ERVAREN DRUK DOOR SCHOOLWERK

Het HBSC-onderzoek laat zien dat de meeste leerlingen het (redelijk) leuk vinden op school, hun schoolprestaties positief inschatten en goed kunnen opschieten met hun klasgenoten en leraren. Basisschoolleerlingen zijn stelselmatig wat positiever gestemd dan leerlingen uit het voortgezet onderwijs. In het algemeen voelen de meeste jongeren zich niet (bijzonder) onder druk staan door hun schoolwerk. Wel is het aandeel leerlingen dat deze druk ervaart in het voortgezet onderwijs beduidend groter dan in het basisonderwijs. Vooral meisjes blijken veel druk door hun schoolwerk te ervaren. De grootste verschillen doen zich daarbij voor tussen de 14 en 16 jaar. Het feit dat meisjes, ondanks dit grotere gevoel van druk, hun schoolprestaties positiever inschatten dan jongens wekt de indruk dat het hier voor een deel om zelf opgelegde druk gaat.

VMBO EN HAVO/VWO: VERSCHILLEN EN OVEREENKOMSTEN

Op diverse punten ontlopen de meningen van tussen leerlingen van verschillende schoolniveaus elkaar. Zo is binnen het VMBO-de beroepsgerichte

leerweg het aantal leerlingen dat het niet zo leuk vindt op school groter dan binnen het HAVO, al vindt in beide vormen van onderwijs de meerderheid het wel leuk. Ook is de eerste groep leerlingen gemiddeld genomen iets minder te spreken over hun klasgenoten dan VWO-leerlingen. VWO-leerlingen ervaren daarentegen beduidend meer druk door schoolwerk dan VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg doen.

SPIJBELN SOMS MOTIVATIONELE KWESTIE

Spijbelen is voor een belangrijk deel een leeftijds kwestie. Brugklassers spijbelen beduidend minder vaak dan vierdeklassers. Het risico op spijbelen wordt groter als leerlingen de school en de leraren niet leuk vinden en het gevoel hebben dat ze niet goed presteren. Toch zijn de verbanden tussen deze zaken niet bijzonder sterk. Spijbelen lijkt daarmee niet alleen te worden ingegeven door een hekel aan school of matige schoolprestaties.

AANTAL JONGEREN DAT ONDER DRUK STAAT DOOR SCHOOLWERK LICHT TOEGENOMEN TUSSEN 2001 EN 2005

Vergelijkingen tussen het HBSC-onderzoek van 2001 en 2005 laten een paar opvallende verschuivingen zien. Zo is het percentage jongeren dat zich onder druk voelt staan door schoolwerk zowel in het basis- als voortgezet onderwijs significant toegenomen. Het is niet geheel duidelijk hoe dit komt. Verder blijkt dat in deze periode het aantal jongeren dat zijn/haar schoolprestaties positief inschat licht is toegenomen en dat leerlingen de omgang tussen klasgenoten in 2005 positiever beoordelen dan in 2001.

4 GEZONDHEIDSGEDRAG EN MEDIAGEBRUIK

Elke Zeijl

In de afgelopen jaren is de aandacht voor het eet- en beweegpatroon van jongeren en de mate waarin zij televisiekijken en computeren sterk toegenomen. Deze belangstelling komt onder meer voort uit de groeiende bezorgdheid om het toenemende aantal (te) dikke kinderen (TNO kwaliteit van leven, 2006). Het project E-MOVO, dat wordt uitgevoerd door verschillende GGD'en, bevat informatie over het eetpatroon van jongeren uit klas 2 en 4 van het voortgezet onderwijs. Daaruit blijkt dat de meerderheid van deze leerlingen minstens 5 keer per week ontbijt en dat circa één derde van hen dagelijks groente en fruit eet (factsheet E-MOVO; www.ggd.nl). Het HBSC-onderzoek biedt een landelijk beeld en bevat, naast informatie over het ontbijtpatroon van 11- tot en met 16-jarigen en de mate waarin zij groente en fruit eten, gegevens over het eten van snoep en snacks en het drinken van frisdrank.

Over het beweegpatroon en mediagedrag van jongeren is het nodige bekend. De *Rapportage Sport 2006* laat zien dat in 2003 ongeveer 90 procent van de 12- tot 20-jarigen sportief actief was. Wel nemen sportbeoefening en lidmaatschap van sportverenigingen vaak af gedurende de adolescentie, met name rond het 14^e en 15^e levensjaar (Breedveld & Tiessen-Raaphorst 2006).

Televisie kijken is de meest favoriete binnenactiviteit van jongeren, al laten cijfers van het CBS zien dat de tijd die 12- tot en met 17-jarigen voor de televisie doorbrengen tussen 1997 en 2002 is afgenomen en daarna gelijk is gebleven.¹ Tegelijkertijd is de tijd die wordt besteed aan computeren fors toegenomen (Huijsmans & De Haan 2003). In hoeverre het kijk- en computergedrag van jongeren samenhangt met hun beweeg- en eetpatroon is echter niet altijd duidelijk. Omdat het HBSC-onderzoek, naast informatie over het eetpatroon, ook gegevens over het beweegpatroon en het mediagebruik van jongeren bevat, komt deze vraag in dit hoofdstuk ook aan de orde.

¹ Voor dit onderwerp zijn extra analyses gemaakt op het POLS-bestand van het CBS. Daaruit komt naar voren dat de kijktijd van 12- tot en met 17-jarigen tussen 1997 en 2002 is gedaald van 15,7 uur per week naar 14,9 uur; een daling van 0,8 uur per week. In 2003 en 2004 werden gemiddelden gevonden van respectievelijk 14,8 en 14,9 uur per week.

ONTBIJTEN EN HET ETEN VAN GROENTE, FRUIT, SNOEP EN SNACKS

ONTBIJTEN EN HET ETEN VAN GROENTE EN FRUIT

De meeste jongeren ontbijten iedere doordeweekse dag, zo blijkt uit tabel 4.1. Verder eet ongeveer een derde dagelijks fruit en rond de 40 procent dagelijks groente. Deze resultaten komen grotendeels overeen met de bevindingen van E-MOVO. Of deze jongeren daarmee ook voldoen aan de aanbevolen hoeveelheid van 2 ons groente en 2 stuks fruit is niet bekend. Wel laat het HBSC-onderzoek zien dat er duidelijke verschillen bestaan tussen de eetpatronen van leerlingen van het basis- en het voortgezet onderwijs. Naarmate jongeren ouder worden, wordt de groep die iedere doordeweekse dag ontbijt en elke dag fruit eet aanzienlijk kleiner. Van de leerlingen van groep 8 ontbijt 89 procent elke doordeweekse dag tegenover 64 procent van de leerlingen uit de vierde klas van het voortgezet onderwijs, een daling van maar liefst 25 procent. Voor het eten van fruit is de daling geringer, maar toch ook aanzienlijk: van 37 procent in groep 8 naar 23 procent in klas 4. Geen verschillen bestaan er als het gaat om het eten van groente. Zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs eten meisjes significant vaker groente en fruit dan jongens. Ontbijten doen meisjes in het voortgezet onderwijs daarentegen minder vaak dan jongens, met name rond de leeftijd van 14 jaar.

SNOEP, SNACKS EN FRISDRANK

Behalve dat leerlingen van de basisschool vaker ontbijten en fruit eten dan leerlingen uit het voortgezet onderwijs, snacken zij ook minder en drinken minder vaak suikerhoudende frisdrank. De percentages voor het drinken van frisdrank liggen overigens beduidend hoger dan de percentages voor het eten van snacks, chips, nootjes e.d.. Op de basisschool en in het voortgezet onderwijs drinkt respectievelijk 28 procent en 41 procent van de leerlingen dagelijks frisdrank. Voor snacks liggen de percentages tussen de 7 procent en 11 procent. Geen verschillen bestaan er voor snoepen: dat doet ruim een derde van de jongeren uit beide leeftijdsgroepen elke dag. Verder zijn er verschillen tussen de mate waarin jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs frisdrank drinken: jongens doen dit vaker dan meisjes (46% versus 37%, tabel 4.1).

TABEL 4.1: EETPATRONEN NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE
(%, N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs													
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar		
	J	M	Tot	J	M	Tot	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M	
<i>Ontbijten</i>																	
Door de week elke dag	89.5	89.0	89.3	79.6	72.2*	76.0	86.3	86.1	84.1	77.8	79.7	68.6*	75.2	64.4	68.2	60.3	
<i>Fruit</i>																	
Iedere dag 1x of meer	32.0	42.8*	37.3	25.2	33.2*	29.2	32.0	32.3	28.3	40.6*	23.6	34.2*	19.7	29.4*	21.7	23.8	
<i>Groente</i>																	
Iedere dag 1x of meer	37.7	51.2*	44.3	35.7	45.7*	40.6	38.9	48.9	37.0	47.8*	35.0	47.1*	33.5	41.5	33.5	40.8	
<i>Snoep</i>																	
Iedere dag 1x of meer	34.1	39.4	36.8	37.9	39.2	38.5	38.3	44.6	38.2	39.1	40.1	41.8	38.2	36.7	31.4	27.3	
<i>Frisdrank</i>																	
Iedere dag 1x of meer	28.6	27.0	27.8	45.6	37.0*	41.4	35.9	34.0	42.5	35.0	53.1	38.2*	49.1	38.6*	45.7	41.1	
<i>Snacks en chips, nootjes e.d.</i>																	
Iedere dag 1x of meer	8.6	5.3	7.0	13.0	8.9	11.0	8.4	8.0	12.2	8.0	16.5	9.7	12.3	9.3	16.5	9.5	

* = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

BEWEGEN, TELEVISIE EN COMPUTER

BEWEGEN

Aan de jongeren uit het HBSC-onderzoek is gevraagd in te schatten hoeveel dagen in de week zij minimaal 1 uur bewegen. Leerlingen van groep 8 komen uit op een hoger gemiddelde dan leerlingen van het voortgezet onderwijs: gemiddeld bijna 5 dagen per week ten opzichte van iets meer dan 3,5 dagen voor leerlingen uit klas 4 (tabel 4.2). In totaal zegt 41 procent van de leerlingen uit groep 8 en 31 procent van de leerlingen uit het voortgezet onderwijs 6 of 7 dagen per week minimaal 1 uur te bewegen (niet in tabel). Deze groep voldoet daarmee enigszins tot helemaal aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen, die stelt dat jongeren tussen 5 en 18 jaar dagelijks één uur matig intensief zouden moeten bewegen en minimaal twee maal per week zouden moeten meedoen aan activiteiten die gericht zijn op het verbeteren of handhaven van de lichamelijke fitheid.

Zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs bewegen meisjes gemiddeld genomen minder vaak (ten minste) 1 uur per dag dan jongens (tabel 4.2).

In de basisschoolleeftijd is het *aantal* keren per week dat kinderen buiten spelen

of sporten voor jongens en meisjes echter gelijk. Ook zijn in groep 8 even veel jongens als meisjes lid van een sportverenigingen. In het voortgezet onderwijs bestaan er wél verschillen. In deze levensfase bewegen jongens niet alleen vaker (ten minste) 1 uur per dag, ze zijn ook vaker lid van een sportvereniging en sporten vaker per week dan meisjes.

TELEVISIE EN COMPUTER²

Leerlingen uit het voortgezet onderwijs kijken in hun vrije tijd meer tv dan basisschoolleerlingen. Gemiddeld genomen kijken leerlingen uit groep 8 op een doordeweekse dag gemiddeld 2,5 uur en leerlingen uit het voortgezet onderwijs 3 uur. Jongeren die naar het voortgezet onderwijs gaan zijn ook vaker online. Leerlingen van groep 8 msn'en, e-mailen, chatten en internetten gemiddeld 1,5 uur per dag.

TABEL 4.2: BEWEGING EN MEDIATEGEBRUIK NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE
(%, N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M	Tot	J	M	Tot	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M
Bewegen																
Gemiddeld aantal dagen ten minste 1 uur bewogen	5.0	4.5*	4.7	4.4	4.0*	4.2	4.8	4.6	4.5	4.2	4.4	3.9*	4.1	3.8	4.1	3.1*
1x of minder per week sport/buitenspelen	4.8	7.1	5.9	14.1	24.1*	19.0	7.4	12.9	9.4	16.5*	16.1	26.0*	17.9	30.6*	23.0	44.1*
Lid sportvereniging	83.4	79.1	81.3	72.0	62.4*	67.3	83.3	75.6	75.5	68.9	69.4	59.1	67.1	55.4	61.8	46.6
Mediagebruik (gemiddeld aantal uren per doordeweekse dag)																
tv kijken	2.6	2.4	2.5	3.2	2.9	3.0	3.0	2.8	3.1	2.7	3.3	3.0	3.2	3.0	3.3	3.0
Computer-spelletjes	2.0	1.2*	1.6	2.5	0.9*	1.7	2.2	1.1*	2.6	1.0*	2.5	0.9*	2.6	0.7*	2.3	0.6*
Msn/chat/e-mail/internet	1.6	1.6	1.6	2.6	2.7	2.6	1.9	2.2	2.3	2.5	2.6	2.9	3.1	2.8	3.0	3.0

* = verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overappend)

vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overappend)

- 2 Het is belangrijk zich te realiseren dat televisiekijken en computeren niet exclusieve activiteiten hoeven te zijn. De televisie en computer kunnen aanstaan, terwijl jongeren tegelijkertijd met iets anders bezig zijn (bijvoorbeeld huiswerk maken of een tijdschrift lezen). Het is niet uit te sluiten dat jongeren bij het invullen van de vragen naar het aantal uren dat zij met deze activiteiten bezig zijn, hebben gerapporteerd hoeveel uren deze media aanstaan en niet zozeer hoeveel uren zij er exclusief mee bezig zijn zonder iets anders te doen. Daarom worden de gerapporteerde tijden hier niet opgeteld en los van elkaar beschouwd.

Voor leerlingen uit het voortgezet onderwijs ligt het gemiddelde ongeveer één uur hoger (tabel 4.2). Voor een deel valt dit verschil te verklaren uit het steeds belangrijker worden van vrienden. Uit het HBSC-onderzoek komt naar voren dat het aantal jongeren dat elke dag belt, mailt, msn't en/of sms't met vrienden stijgt van 15 procent in groep 8 naar 51 procent in klas 4 van het voortgezet onderwijs (niet in tabel). Er bestaan geen verschillen als het gaat om het spelen van computerspelletjes. Beide groepen scholieren gamen even vaak. Maar het spelen van computerspelletjes is wel bij uitstek een jongensactiviteit.

SAMENHANG TUSSEN ETEN, BEWEGEN, TV KIJKEN EN COMPUTEREN

In hoeverre hangen het eet-, beweeg-, kijk- en computerpatroon van jongeren nu samen? Bewegen scholieren die veel computeren en televisie kijken minder vaak dan leeftijdgenoten die dit weinig doen en eten ze ongezonder of zijn de verschillen niet zo groot? Nadere analyses wijzen uit dat er vooral verbanden bestaan tussen het kijk- en computergedrag van jongeren enerzijds en hun eetpatroon anderzijds. 11 tot en met 16-jarigen die veel televisiekijken, die vaak online zijn en/of veel gamen, drinken vaker frisdrank en eten significant vaker chips en snacks dan jongeren die dit niet of nauwelijks doen. De correlaties liggen zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs tussen de 0,18 en 0,22, wat overigens niet erg sterk is. Geen duidelijke verbanden worden gevonden tussen het aantal uren dat jongeren zeggen per dag te bewegen en hun televisie- en computergebruik. Als jongeren zeggen maar weinig dagen ten minste één uur te bewegen betekent dat dus niet automatisch dat ze veel televisie kijken of veel computeren (ze kunnen ook wat anders doen, bijvoorbeeld lezen of huiswerk maken). En als jongeren vaak bewegen, betekent dat niet per definitie dat ze weinig televisie kijken of computeren (ze kunnen de resterende tijd volledig aan tv kijken of computeren besteden). Ook zijn er geen verbanden tussen de mate waarin jongeren snoepen en snacks en bewegen. Wel eten jongeren die veel bewegen iets vaker groente en fruit dan jongeren die dit weinig doen, al zijn ook deze significante verbanden niet sterk (correlaties tussen de $r=0,12$ en $r=0,17$).

VERSCHILLEN NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU

De eet- en beweeggewoonten van allochtone en autochtone leerlingen lopen op verschillende punten uiteen. Hetzelfde geldt voor leerlingen van verschillen onderwijsniveaus. Zo hebben leerlingen van het VWO in het algemeen een wat gezonder voedingspatroon dan VMBO-leerlingen, en met name dan VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen. De eerste groep leerlingen ontbijt vaker, eet vaker groente en fruit (niet in tabel), eet minder vaak snacks en drinkt minder vaak frisdrank dan de laatste groep (tabel 4.3). Wel snoepen VWO-leerlingen vaker dan VMBO-leerlingen.

Autochtone leerlingen ontbijten beduidend vaker dan allochtone leerlingen. Bovendien snackt de eerste groep substantieel minder dan de tweede groep: ongeveer 1 op de 12 autochtone leerlingen tegenover 1 op de 5 allochtone leerlingen eet dagelijks snacks. Allochtone jongeren snoepen daarentegen minder vaak dan autochtone jongeren.

TABEL 4.3: HET EET- EN BEWEEGPATROON EN HET MEDIAGEDRAG NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU¹ (VOORTGEZET ONDERWIJS, %, N=5422)

	Etniciteit		Schoolniveau			
	Autochtoon	Allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
<i>Ontbijten</i>						
Door de week elke dag	81.6	55.5*	61.9 ^a	77.9 ^b	82.5 ^{bc}	86.3 ^c
<i>Snoep</i>						
Iedere dag 1x of meer	41.1	29.2*	34.5 ^a	37.5 ^b	41.6 ^{bc}	42.1 ^c
<i>Frisdrank</i>						
Iedere dag 1x of meer	41.0	42.3	51.0 ^a	42.8 ^b	34.8 ^{bc}	32.4 ^c
<i>Snacks en chips, nootjes e.d.</i>						
Iedere dag 1x of meer	8.5	20.5*	18.8 ^a	10.5 ^b	6.8 ^{bc}	4.9 ^c
<i>Bewegen</i>						
Gemiddeld aantal dagen tenminste 1 uur bewogen	4.4	3.6*	3.9 ^a	4.2 ^{a,b}	4.5 ^b	4.5 ^b
1x of minder per week sport/buitenspelen	17.0	27.0*	25.0 ^a	17.6 ^b	15.1 ^b	17.0 ^b
Lid sportvereniging	73.1	43.6*	52.6 ^a	68.2 ^b	78.0 ^b	74.9 ^b
<i>Mediagebruik (gemiddeld aantal uren door de week)</i>						
tv kijken	2.9	3.6*	3.6 ^a	3.2 ^b	2.7 ^c	2.2 ^d
Computerspelletjes	1.7	1.8	2.1 ^a	1.8 ^a	1.4 ^b	1.1 ^c
Msn/chat/	2.5	3.0*	3.2 ^a	2.7 ^b	2.3 ^c	1.9 ^d
e-mail/internet						

¹ Verschillende superscripten betekenen dat verschillen tussen de groepen significant zijn

² * = Verschil tussen autochtoon en allochtoon significant

Ook in hun mediagedrag verschillen allochtone van autochtone jongeren en jongeren van verschillende schooltypen. Allochtone jongeren kijken bijna 45 minuten per dag langer naar de televisie dan hun autochtone leeftijdgenoten. Ook zijn allochtone jongeren vaker online dan hun autochtone leeftijdgenoten. VMBO-leerlingen van de beroepsgerichte leerweg kijken het meest tv en VWO-leerlingen het minst. De verschillen lopen op tot meer dan 1 uur. Verder zijn VMBO- en HAVO-leerlingen vaker online dan VWO-leerlingen en spelen ze vaker computerspelletjes. Ook hier lopen de verschillen op tot 1 uur of meer.

En hoe zit het met het beweegpatroon van deze groepen jongeren? In het algemeen bewegen allochtone jongeren en VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen minder dan autochtone jongeren en leerlingen van het VWO. Niet alleen zijn de eerste groepen jongeren minder vaak lid van een sportvereniging, ze bewegen en sporten gemiddeld genomen ook minder vaak dan de laatste groepen.

VERGELIJKING 2001-2005

Het is niet mogelijk voor alle onderwerpen uit dit hoofdstuk een vergelijking te maken voor 2001 en 2005. Zo is in 2001 niet gevraagd naar het eten van snacks en is de vraag naar het gebruik van de computer veranderd. In 2001 werd geen onderscheid gemaakt tussen gamen en online zijn, terwijl dat in 2005 wel het geval was. In de thema's die wel te vergelijken zijn valt het volgende op. Voor de basisschool zijn de percentages voor elke dag snoepen en frisdrank drinken significant gedaald: van respectievelijk 47 procent naar 37 procent voor snoepen en van 38 procent naar 28 procent voor suikerhoudende frisdrank drinken (tabel 4.4).

TABEL 4.4: TRENDGEGEVENS VOOR ONTBIJTEN, GROENTE EN FRUIT ETEN, SNOEPEN, FRISDRANK DRINKEN, BEWEGEN EN TV KIJKEN 2001-2005 (%)

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	2001	2005	2001	2005
<i>Ontbijten</i>				
Door de week elke dag	87.5	89.3	74.2	76.0
<i>Fruit</i>				
Iedere dag 1x of meer	32.1	37.3	26.8	29.2
<i>Groente</i>				
Iedere dag 1x of meer	40.5	44.3	40.0	40.6
<i>Snoep</i>				
Iedere dag 1x of meer	46.5	36.8*	40.5	38.5
<i>Frisdrank</i>				
Iedere dag 1x of meer	38.3	27.8*	47.3	41.4*
<i>Bewegen</i>				
Gemiddeld aantal dagen tenminste 1 uur bewogen	4.1	4.7*	4.0	4.2*
<i>Mediagebruik</i> (gemiddeld aantal uren door de week)				
tv kijken	2.5	2.5	2.7	3.0*

*= verschil met voorgaande meting significant (BI niet overlappend)

Voor jongeren in het voortgezet onderwijs is alleen een lichte, maar significante daling gevonden voor het drinken van suikerhoudende frisdrank van 47 procent naar 41 procent. Tegelijkertijd is het gemiddeld aantal dagen dat ten minste één uur wordt bewogen significant toegenomen van 4,0 naar 4,2 voor leerlingen van het voortgezet onderwijs en van 4,1 naar 4,7 voor basisschoolleerlingen. Voor leerlingen van het voortgezet onderwijs geldt overigens wel dat de tijd die zij voor de televisie doorbrengen ook is toegenomen van gemiddeld 2,7 naar 3 uur.

SAMENVATTING

EET- EN BEWEEGPATROON LEERLINGEN VOORTGEZET ONDERWIJS ONGEZOND DAN DAT VAN LEERLINGEN BASISCHOOL

Naarmate jongeren ouder worden, groeit de groep die ongezond eet en (te) weinig beweegt. Jongeren uit de hogere klassen van het voortgezet onderwijs ontbijten minder vaak, eten minder vaak fruit, snacken meer en drinken meer frisdrank dan jongeren van de basisschool. Ook bewegen jongeren uit het voortgezet onderwijs gemiddeld minder vaak, sporten of spelen minder buiten en zijn minder vaak lid van een sportvereniging.

Er zijn duidelijke verschillen in de mate van bewegen tussen jongens en meisjes, allochtone en autochtone leerlingen en leerlingen van verschillende schoolniveaus. In het voortgezet onderwijs bewegen meisjes minder vaak, zijn ze minder vaak lid van een sportvereniging en sporten/spelen ze minder vaak buiten dan jongens. Hetzelfde geldt voor allochtone jongeren en VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen.

Voor het eetpatroon geldt dat allochtone jongeren en leerlingen van het VMBO- beroepsgerichte leerweg beduidend vaker snacken dan andere groepen leerlingen. Autochtone leerlingen snoepen daarentegen vaker dan allochtone leerlingen.

VERBANDEN TUSSEN TV KIJKEN EN COMPUTEREN EN HET ETEN VAN SNACKS EN DRINKEN VAN FRISDRANK

De televisie en computer spelen een belangrijke rol in het vrijetijdsleven van jongeren, een rol die steeds groter wordt naarmate jongeren ouder worden. Jongeren in het voortgezet onderwijs kijken niet alleen vaker televisie dan basisschoolkinderen, ze zijn ook vaker online. Basisschoolleerlingen en leerlingen van het voortgezet onderwijs besteden even veel tijd aan gamen. Wel is duidelijk dat gamen zowel in het basis- als het voortgezet onderwijs vooral een jongensbezigheid is.

Er blijkt een verband te bestaan tussen het kijk- en computergedrag van jongeren en hun eetpatroon. 11- tot en met 16-jarigen die veel televisiekijken, die vaak online zijn en/of veel gamen drinken vaker frisdrank en eten vaker chips en snacks.

De correlaties zijn significant, maar niet bijzonder sterk. Geen verbanden zijn er tussen het aantal uren dat jongeren per dag zeggen te bewegen en hun televisie- en computergebruik. Jongeren die weinig bewegen, kijken dus niet per definitie veel televisie of zitten niet per se veel achter de computer.

EET- EN BEWEEGPATROON VAN JONGEREN OP PUNTEN VERBETERD TUSSEN 2001 EN 2005

Tussen 2001 en 2005 hebben zich een aantal opmerkelijke verschillen voorgedaan in het snoepgedrag van jongeren en in de mate waarin zij bewegen. Het percentage leerlingen dat elke dag snoept en frisdrank drinkt, is in deze periode in het basisonderwijs gedaald. In een voortgezet onderwijs is alleen een significante daling voor het dagelijks drinken van frisdrank gevonden. Tegelijkertijd is het gemiddeld aantal dagen dat ten minste één uur bewegen wordt toegenomen. Leerlingen in het voortgezet onderwijs brengen overigens ook meer tijd door voor de televisie.

5 GEZONDHEID, PSYCHOSOMATISCHE KLACHTEN EN WELBEVINDEN

Tom ter Bogt

De gezondheid van jongeren is in het algemeen goed. Toch komen er onder hen ook jongeren voor die lijden aan chronische aandoeningen. Uit eerdere studies is verder bekend dat het aantal psychosomatische klachten toeneemt naarmate jongeren de volwassenheid naderen (Currie et al., 2004). Dat soort klachten vormen vaak een indicatie voor psychische problemen. Binnen het HBSC-project zijn zowel fysieke als psychosomatische klachten en medicijngebruik onderwerp van studie.

De beleving van de gezondheid is tot op zekere hoogte een subjectieve zaak en dat geldt ook voor de waardering van het eigen lichaam of van het lichaamsgewicht. In de adolescentie krijgen jongeren te maken met een groeispurt die hun lichaamsvorm definitief zal veranderen.

Voor veel jongens, en meer nog meisjes, verloopt dat proces niet in alle opzichten even makkelijk.

Terwijl er cultureel een fascinatie bestaat voor jonge, strakke en vooral slanke lijven, is het voor de jongere generatie steeds moeilijker om slank te blijven. Het aantal jonge mensen dat lijdt aan overgewicht is de laatste decennia zo snel toegenomen dat wel gesproken wordt van een obesitas-epidemie (Hirasing et al., 2001; Strauss & Pollack, 2000).

In het HBSC-onderzoek is niet alleen nagegaan hoeveel jongeren als te dun of te dik gelden (op basis van de door hen zelf opgegeven lengte en gewicht), ook is onderzocht hoe ze hun eigen lichaam waarderen en hoe gelukkig ze zich voelen.

CHRONISCHE AANDOENINGEN EN MEDICIJNGEBRUIK

Het gaat in dit onderzoek om het vóórkomen van chronische klachten onder scholieren uit het reguliere onderwijs. Kinderen of jongeren die ernstig gehandicapt zijn door een chronische klacht en daarom naar het speciaal onderwijs zijn verwezen, vallen hier dus per definitie buiten. Aan jongeren is gevraagd of zij last hebben van een langdurige ziekte, handicap of lichamelijke kwaal ('chronische klacht') waarvoor zij behandeld worden door een dokter. Een inventarisatie van de antwoorden op deze open vraag leert dat binnen het reguliere onderwijs een aanzienlijke groep leerlingen - namelijk 13 tot 14 procent - daarvan last zegt te hebben (tabel 5.1).

Ruim de helft van hen gebruikt medicijnen om de effecten van die kwaal te verlichten. 4 tot 6 procent van alle onderzochte jongeren heeft vanwege ziekte, handicap of kwalen problemen op school of in hun vrije tijd. Hoewel de verschillen klein zijn, gebruiken meisjes in het voortgezet onderwijs die een chronische klacht rapporteren vaker medicijnen tegen die kwaal dan jongens en geven zij eerder aan

dat zij er op school of in hun vrije tijd last van hebben. Astma en allergieën zijn de meest genoemde kwalen (beide ongeveer een derde van alle gerapporteerde aandoeningen). Daarnaast noemen relatief veel leerlingen klachten in het ADHD-spectrum (2% van de meisjes en 7% van de jongens) of migraine (4 à 5% van alle leerlingen). Andere klachten zijn relatief zeldzaam.

TABEL 5.1: CHRONISCHE AANDOENINGEN NAAR SEKSE EN ONDERWIJSTYPE
(%, N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs			Voortgezet onderwijs		
	J	M	Totaal	J	M	Totaal
<i>chronische aandoening</i>	14,3	13,8	14,4	12,6	13,8	13,2
gebruikt medicijnen voor chronische aandoening	7,2	7,2	7,2	6,5	8,7*	7,6
minder goed meedoen op school door chronische aandoening	4,2	4,2	4,2	3,1	5,5*	4,3
in vrije tijd last van chronische aandoening	3,9	4,2	4,1	3,7	5,4*	4,6
<i>type chronische aandoening</i>						
Astma	40,3	32,6	36,6	33,5	28,1*	30,7
Allergie	30,4	36,9	34,5	30,5	36,4*	33,6
ADHD	6,0	3,1	4,6	6,9	2,1*	4,4
Migraine	4,7	2,3	3,5	3,3	6,3*	4,8
andere aandoening	23,5	23,0	21,7	25,7	27,1	25,6

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

Het aantal jongens en meisjes op de basisschool dat langdurige ziekte, handicaps of lichamelijke kwalen meldt verschilt voor de verschillende klachten niet significant. In het voortgezet onderwijs hebben meer jongens dan meisjes last van astma en ADHD-achtige symptomen, terwijl de meisjes eerder last hebben van allergieën of migraine (tabel 5.1). Verschillen tussen de groepen zijn niet veel groter dan die tussen scholieren van de basisschool, maar omdat de groep van middelbare scholieren veel groter is dan die van de basisscholieren, is het gemakkelijker daarbinnen kleine, maar systematische verschillen op te sporen.

Voor de meest voorkomende klachten zijn de prevalenties op de basisschool en het voortgezet onderwijs niet verschillend, wel is het aantal jongeren met astma op de basisschool groter dan in het middelbaar onderwijs. Het percentage jongeren dat last heeft van enig andere chronische klacht stijgt daarentegen van ongeveer 22 naar 26 procent.

In het HBSC-onderzoek is tevens gevraagd naar het gebruik van medicijnen in de afgelopen maand voor een aantal klachten en voor ADHD in het bijzonder. Ongeveer 60 procent van alle scholieren in dit onderzoek heeft de laatste maand een medicijn gebruikt en het valt meteen op dat meisjes dat in het algemeen vaker doen dan jongens (tabel 5.2). Medicijngebruik bij hoofdpijn en buikpijn komt relatief vaak voor. In het voortgezet onderwijs slikt bijna de helft van alle jongeren maandelijks middelen tegen hoofdpijn en ongeveer een kwart doet dat bij buikpijn.

**TABEL 5.2: MEDICIJNGEBRUIK IN LAATSTE MAAND NAAR SEKSE EN ONDERWIJSTYPE
(%, N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)**

	Basisonderwijs			Voortgezet onderwijs		
	J	M	Totaal	J	M	Totaal
<i>enig medicijngebruik</i>	50,7	61,2*	55,9	51,6	72,8*	62,1
voor hoofdpijn	29,7	39,8*	34,6	36,5	56,3*	46,3
Voor slaapproblemen	5,8	5,2	5,5	3,9	5,6*	4,7
Voor buikpijn	13,2	24,0*	18,6	11,1	35,6*	23,2
Voor zenuwachtigheid	3,6	4,1	3,8	1,7	4,1*	2,9
voor ADHD	3,2	0,5*	1,9	2,4	1,0*	1,7
andere medicijnen	23,8	26,9	25,3	21,8	29,8*	25,8

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

In de laatste klas van de basisschool gebruiken meisjes al vaker medicijnen tegen hoofd- of buikpijn, terwijl jongens vaker medicijnen tegen ADHD gebruiken. Op de middelbare school gebruiken meisjes zowel voor hoofdpijn, buikpijn, slaapproblemen en zenuwachtigheid vaker medicijnen, terwijl jongens alleen vaker pillen tegen ADHD zeggen te slikken. Met uitzondering van medicijngebruik voor ADHD stijgt alle gebruik bij de overgang van het basis- naar het voortgezet onderwijs.

PSYCHOSOMATISCHE KLACHTEN, ERVAREN GEZONDHEID EN WELBEVINDEN

De leerlingen is gevraagd naar zowel fysieke problemen – hoofdpijn, buikpijn, rugpijn, duizeligheid en slaapproblemen - als naar meer psychische problemen – ongelukkig voelen, slecht humeur hebben, last hebben van zenuwachtigheid. Als ze rapporteren daar vaker dan eens per week last van te hebben, dan wordt dat hier opgevat als het hebben van serieuze psychosomatische klachten.

Bijna 40 procent van alle scholieren meldt vaker dan eens per week last te ondervinden van psychosomatische klachten (tabel 5.3). Basisschoolleerlingen noemen relatief vaak slaapproblemen (17%), een slecht humeur (15%), zenuwachtigheid (11,%) en hoofdpijn (10%). Op de middelbare school horen hoofdpijn, slaapproblemen en een slecht humeur tot de meest voorkomende klachten (alle ongeveer 16%). Ongelukkig zijn (10%), rugpijn (9%), duizeligheid (9%), zenuwachtigheid (10%) en buikpijn (7%) noemen leerlingen minder vaak. Met name hoofdpijn, rugpijn en duizeligheid komen in het voortgezet onderwijs vaker voor, terwijl er voor de andere klachten nauwelijks verschillen bestaan tussen basisschool en voortgezet onderwijs. Het totaal van klachten is voor basis- en voortgezet onderwijs nagenoeg gelijk (rond de 39%), maar het beeld is totaal anders voor de verdeling tussen meisjes en jongens.

TABEL 5.3: PSYCHOSOMATISCHE KLACHTEN (% MEER DAN ÉÉN KEER PER WEEK), GEZONDHEIDSBELEVING (%) EN WELBEVINDEN (RAPPORTCIJFER) NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE (% , N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs						Voortgezet onderwijs											
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar			
	J	M	T	J	M	T	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M		
Hoofdpijn	7,2	13,2*	10,2	10,0	21,2*	15,5	12,3	14,7	11,4	18,3*	8,9	20,7*	9,3	26,0*	6,6	31,2*		
Buikpijn	4,6	9,7*	7,1	3,9	10,2*	7,0	4,9	9,7*	4,0	9,2*	3,9	10,2*	3,3	10,7*	3,4	12,0*		
Rugpijn	3,2	4,3	3,7	6,6	11,7*	9,1	7,2	8,4	5,8	10,2*	7,0	12,2*	7,8	13,0*	4,2	17,7*		
Duizelig	4,9	6,6	5,7	5,9	11,7*	8,7	6,2	7,4	6,1	10,2*	5,6	13,8*	5,8	14,0*	5,7	11,6*		
Slaapproblemen	16,4	17,6	17,0	12,3	19,7*	15,9	15,4	16,8	11,4	19,2*	11,2	20,3*	13,7	20,6*	9,1	22,5*		
Ongeklukkig	7,1	9,4	8,3	5,9	14,7*	10,2	6,6	9,2*	5,9	12,3*	6,2	15,6*	6,1	19,8*	3,8	15,8*		
Slecht humeur	13,6	17,0	15,3	12,1	19,1*	15,6	12,6	15,5*	13,2	16,4*	11,2	18,2*	12,9	24,4*	9,1	22,4*		
Zenuwachtig	11,0	11,2	11,1	7,7	13,6*	10,6	9,0	12,8*	8,3	13,8*	9,2	13,0*	6,4	14,3*	4,3	15,0*		
Meer dan een keer per week klachten	36,2	41,3*	38,8	30,1	48,4*	39,1	33,0	40,1*	30,7	45,0*	29,1	46,1*	30,6	56,3*	25,7	59,3*		
Gezondheid goed/uitstekend	90,6	86,0*	88,3	87,9	78,3*	83,2	89,2	87,1	90,3	81,1*	87,1	78,2*	87,3	73,4*	83,7	66,4*		
Cijfer voor welbevinden	8,3	8,1	8,2	8,0	7,5*	7,7	8,2	7,9*	8,1	7,8*	7,9	7,4*	7,8	7,2*	7,8	7,2*		

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

Neemt bij jongens het aantal psychosomatische klachten af wanneer zij naar het vervolgonderwijs gaan, bij meisjes neemt die juist toe. Soms is die toename zelfs sterk: hoofdpijnklaarten stijgen van 13 naar 21 procent, rugpijn van 4 naar 12 procent, duizeligheid van 7 naar 12 procent en ongelukkig zijn van 9 naar 15 procent. Er is ook sprake van een duidelijk verschil naarmate jongens en meisjes ouder worden. Onder jongens van 12 tot en met 16 jaar neemt het aantal klachten af - van 33 naar 26 procent -, onder meisjes neemt het juist toe - van 40 naar 60 procent. Die stijging is voor sommige klachten bij meisjes dramatisch te noemen: de cijfers voor hoofd- en rugpijn verdubbelen, terwijl enkele andere klachten met ongeveer 50 procent stijgen: ongelukkig zijn, een slecht humeur hebben, en last hebben van duizeligheid. Jongens en meisjes doorlopen wat psychosomatische klachten betreft kennelijk een sterk verschillende ontwikkeling en meisjes zijn daarin slechter af dan jongens. Het is dan ook niet verrassend dat meisjes naarmate ze ouder worden veel vaker een slechtere gezondheid rapporteren dan jongens. Op 12-jarige leeftijd ontlopen de seksen elkaar weinig en zegt bijna 90 procent een goed of zeer goede gezondheid te genieten. Op 16-jarige leeftijd blijkt deze score voor jongens licht gedaald naar 84 procent. Voor meisjes is de teruggang veel sterker, van hen zegt nog maar 66 procent een goede of zeer goede gezondheid te hebben. Aan de jongeren is ook gevraagd een rapportcijfer te geven voor hoe zij zich over het algemeen voelen. De ontwikkeling in deze cijfers voor welbevinden komt overeen met die voor de beleving van de eigen gezondheid. Op de basisschool scoren jongens een 8,3 en meisjes iets lager, 8,1, maar dan is het verschil nog niet significant. Zowel jongens als meisjes zeggen dus in het algemeen een prettig leven te hebben. De cijfers voor middelbare scholieren vallen lager uit. Jongens verliezen drie tiende punt en komen gemiddeld nog altijd op een 8 uit terwijl meisjes zes tiende punt prijsgeven en gemiddeld uitkomen op 7,5. De laagste score is te vinden onder 16-jarige meisjes (7,2), terwijl hun mannelijke leeftijdgenoten dan nog altijd een 7,8 rapporteren. Hoewel ook meisjes in de loop van hun adolescentie hun welbevinden nog een voldoende geven, liggen twee conclusies voor de hand: kinderen zijn gelukkiger dan adolescenten en meisjes worden in de loop van de adolescentie ongelukkiger dan jongens.

DIËTEN, BODY MASS INDEX (BMI) EN LICHAAMSBEELD

Eén van de fundamentele veranderingen gedurende de adolescentie is het volgroeien van het lichaam en de rijping van de seksuele functies. Acceptatie van dat zich nieuw vormende lichaam is één van de ontwikkelingstaken van de adolescent. Jongeren worden volwassen in een cultureel klimaat waarin een slank lichaam zeer positief gewaardeerd wordt. Tegelijkertijd zijn in hun leefwereld calorierijk voedsel, snoep en suikerhoudende frisdranken volop voorhanden en speelt hun leven zich steeds meer af voor de televisie en de computer. Meer eten en snacken en minder bewegen leidt bij steeds meer jongeren tot overgewicht of zwaar overgewicht (obesitas) (Hirasing et al., 2001; Janssen et al., 2005; Van den Hurk et al., 2006).

TABEL 5.4: LICHAAMSBELEVING, BODY MASS INDEX EN DIEETGEDRAG NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE
(%, N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs						Voortgezet onderwijs											
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar			
	J	M	T	J	M	T	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M		
Is op dieet	5,0	7,0	6,0	5,4	11,1*	8,2	6,2	5,7	5,3	9,0*	4,0	12,7*	5,1	13,9*	7,7	15,6		
Vind zichzelf te dun	14,1	10,2*	12,2	17,3	9,5	13,5	13,3	14,5	15,0	9,6*	16,2	9,1*	22,0	6,4*	21,3	7,7*		
BMI ondergewicht	15,8	20,9*	18,3	9,3	13,9*	11,6	11,1	15,8*	11,2	17,7*	8,9	13,9*	7,2	10,3*	7,2	10,6		
Vindt gewicht goed	60,3	54,3	57,3	55,3	42,8*	49,1	57,0	49,6*	56,1	43,9*	56,7	40,8*	52,8	40,7*	52,8	37,1*		
BMI normaal	76,1	70,5*	73,4	78,7	75,5	77,1	79,2	77,0	77,5	71,6*	77,5	75,1	80,5	78,6	79,0	75,7		
Vindt zichzelf te dik	25,6	35,5*	30,5	27,4	47,7*	37,4	29,7	36,0*	28,9	46,4*	27,1	50,0*	25,2	52,9*	25,9	55,2*		
BMI overgewicht	8,0	8,6	8,3	12,0	10,5	11,3	9,6	7,3	11,3	10,7	13,6	11,0	12,3	11,1	13,8	13,7		

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)
vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

Behoorlijk wat jongeren zijn op dieet, vooral om te pogen overgewicht te corrigeren. Ook hier is het beeld voor jongens en meisjes verschillend. Onder de 12-jarigen in het voortgezet onderwijs is er nog nauwelijks verschil (beide seksen ongeveer 6%).

Onder 16-jarigen is nog ongeveer 8 procent van de jongens op dieet tegen 16 procent van de meisjes.

Betekent dat nu ook dat veel meer meisjes dan jongens last hebben van overgewicht en dat zij daarom oververtegenwoordigd onder de dieetvolgers? Het antwoord is nee.

In het hele leeftijdsbereik in dit onderzoek ontlopen de percentages te dikke jongens en meisjes, gemeten naar hun zelfgerapporteerde Body Mass Index (BMI) ³, de specifieke verhouding tussen lengte en gewicht, elkaar niet significant. Dat loopt van ongeveer 8 procent van alle kinderen in de laatste klas van de basisschool tot ongeveer 11 procent van de middelbare scholieren. De percentages lopen met de leeftijd op en van de 16-jarigen - jongens én meisjes - geldt ongeveer 1 op de 7 als te dik.

De cijfers voor BMI-ondergewicht laten zien dat meisjes daar wat vaker aan lijden aan dan jongens, al zijn de verschillen tussen de groepen niet heel groot. Mogelijk slaagt een bepaalde groep meisjes er bewust of onbewust in hun gewicht zo te controleren dat zij uitkomen op relatief ondergewicht. Ongeveer driekwart van alle onderzochte scholieren heeft volgens BMI-maatstaven een 'normaal' gewicht.

Grote verschillen tussen jongens en meisjes doen zich dus niet voor in de BMI, maar dat ligt heel anders voor de beleving van uiterlijk en gewicht. In de laatste klas van de basisschool is 43 procent van alle kinderen niet tevreden over zijn of haar gewicht: 31 procent vindt zich te dik en 12 procent vindt zich te dun. Het percentage dat ontevreden is over het gewicht stijgt naar 51 procent in het voortgezet onderwijs (37% vindt zich te dik vindt en 14% procent te dun). Met de leeftijd neemt dus het aantal jongeren toe dat zichzelf te dik vindt.

Opvallend is dat de lichaamsbeleving van jongens en meisjes sterk verschilt. Meisjes vinden zich eerder te dik dan te dun, terwijl met name voor oudere jongens juist ook het omgekeerde lijkt te gelden. Op 12-jarige leeftijd noemt 36 procent van de meisjes zich al te dik, en dat aantal stijgt naar 55 procent van de 16-jarigen. Van de 12-jarige jongens vindt 13 procent zich te dun en dat loopt op naar 21 procent van de 16-jarigen. Voor zowel jongens als meisjes geldt dat zij zich in de loop van de adolescentie meer zorgen gaan maken over hun lichaamsvorm en dat de ontevredenheid toeneemt. Hoezeer gewicht een zorg kan zijn, blijkt wel uit de 63 procent van de 16-jarige meisjes en de 47 procent van de 16-jarige jongens die zichzelf te dik of te dun vindt.

³ In deze studie zijn de BMI afkappunten voor over- en ondergewicht gebaseerd op de Vierde Landelijke Groeistudie (Frederiks et al., 2000, 2001; Van Buuren, 2004). Het percentage jongeren met ondergewicht is nu hoger dan in de voorgaande Nederlandse HBSC rapportage (Ter Bogt, Van Dorsselaer & Vollebbergh, 2003) omdat een ander criterium is gehanteerd. BMI is hier berekend op basis van zelfrapportage van lengte en gewicht.

VERSCHILLEN NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU

Chronische klachten komen even veel voor onder autochtone als onder allochtone leerlingen en zijn gelijkmatig verdeeld over de verschillende typen voortgezet onderwijs (niet in tabel).

Het medicijngebruik gedurende de laatste maand is onder autochtone jongeren wel hoger (63%) dan onder allochtone jongeren (59%), terwijl het aantal scholieren in de allochtone groep dat zijn gezondheidstoestand goed tot zeer goed noemt juist lager is (77%) dan in de autochtone groep (85%; tabel 5.5). Verder valt op dat regelmatig medicijngebruik minder gerapporteerd wordt door jongeren met een hoger opleidingsniveau. Dezelfde tendens geldt ook voor de ervaren gezondheid: VMBO-b scholieren zeggen minder vaak dat hun gezondheid goed/uitstekend is dan andere scholieren.

TABEL 5.5: GEZONDHEID, GEZONDHEIDS- EN LICHAAMSBELEVING EN WELBEVINDEN NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU¹ (VOORTGEZET ONDERWIJS, %, N=5422)

	Etniciteit		Schoolniveau			
	Autochtoon	Allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
Enig medicijngebruik	62,7	59,4*	67,4 ^a	60,7 ^b	61,9 ^b	56,5 ^c
Gezondheid goed/uitstekend	84,9	76,8*	76,9 ^a	83,3 ^b	88,2 ^c	87,9 ^c
BMI overgewicht	9,6	18,8*	16,1 ^a	13,1 ^b	7,6 ^b	6,4 ^c
Vindt zichzelf te dik	37,8	35,9	41,5 ^a	39,4 ^a	34,2 ^b	32,1 ^b
Is op dieet	7,9	8,8	9,7 ^a	10,8 ^a	5,1 ^b	6,1 ^b
Twee keer per week of vaker klachten	36,4	48,1*	47,2 ^a	39,1 ^b	34,3 ^c	32,5 ^c
Cijfer voor welbevinden	7,8	7,7	7,6 ^a	7,8 ^{a,b}	7,8 ^b	7,8 ^b

¹ Verschillende superscripten betekenen dat verschillen tussen de groepen significant zijn (BI niet overlappend)

² * = Verschil tussen autochtoon en allochtoon significant (BI niet overlappend)

Allochtone jongeren (19%) lijden veel vaker onder overgewicht dan autochtone jongeren (10%), maar het is opvallend dat de autochtone jeugd vrijwel net zo veel last heeft van het gevoel te dik te zijn (38% tegenover 36%). Opvallend is ook dat niet meer allochtone jongeren op dieet zijn, terwijl toch in die groep overgewicht een groter probleem is. Overgewicht is verder een verschijnsel dat vaker voorkomt onder jongeren op het VMBO-b dan op het VWO (respectievelijk 16% en 6%).

Jongeren van het VMBO-b vinden zich ook vaker te dik en volgen vaker een dieet dan hun hoger geschoolde leeftijdgenoten van de HAVO en het VWO.

Ook psychosomatische klachten komen vaker voor onder allochtone jongeren (47%) dan onder autochtone jongeren (36%) en datzelfde geldt voor VMBO-b scholieren

(47%) in vergelijking met leerlingen van hogere schoolniveaus, van wie weer de VWO-leerlingen de minste klachten vertonen (33%). De cijfers voor welbevinden van allochtonen en autochtonen verschillen niet significant. VMBO-b- scholieren geven zichzelf een iets lager 'gelukkig zijn'- cijfer (7,6) dan hun leeftijdgenoten van HAVO en VWO (7,8).

VERGELIJKING 2001-2005

TABEL 5.6: TRENDGEGEVENS VOOR GEZONDHEID EN WELBEVINDEN 2001-2005 (%)

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	2001	2005	2001	2005
Meer dan één keer per week psychosomatische klachten	51,0	38,8*	46,5	39,1*
Gezondheid goed/zeer goed	85,7	88,3	79,7	83,2
BMI overgewicht	9,3	8,3	9,1	11,3
Vindt zichzelf te dik	30,1	30,5	36,0	37,4
Is op dieet	5,3	6,0	7,0	8,2
'Rapportcijfer' voor welbevinden	8,6	8,2*	8,0	7,7*

* = Verschil tussen 2001 en 2005 significant

Bij de vergelijking van de groepen scholieren van 2001 en 2005 valt allereerst de vrij scherpe daling op van het aantal gerapporteerde psychosomatische klachten. Het percentage jongeren dat zegt vaker dan eens per week last te ondervinden van één of meer klachten is gezakt bij de basisschoolleerlingen van 51 procent naar 39 procent en bij de leerlingen van het voortgezet onderwijs van 47 procent naar 39 procent. Daarmee verbonden, maar net niet significant is de stijging van het aantal jongeren dat zegt over een goede of zeer goede gezondheid te beschikken: van 86 procent naar 88 procent voor bo-leerlingen en van 80 naar 83 procent voor vo-leerlingen. De afname in psychosomatische klachten werkt overigens niet door in het algemene gevoel van welbevinden. Het 'rapportcijfer' van de Cantril schaal voor welbevinden is tussen 2001 en 2005 zowel in het basis- als het voortgezet onderwijs significant gedaald van respectievelijk 8,6 naar 8,2 en van 8,0 naar 7,7. Verder is nog vermeldenswaard dat het aantal scholieren dat naar BMI-maatstaven te dik is ongeveer constant gebleven is (zie ook: Van den Hurk et al. 2006). In 2001 was ongeveer 9 procent van de leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs te dik. In 2005 gaat het respectievelijk om 8 procent van de bo-leerlingen en 11 procent van de vo-leerlingen. Het aantal jongeren dat zichzelf te dik vindt is eveneens gestabiliseerd op tussen de 36 en 37 procent voor leerlingen van het voortgezet onderwijs en rond de 30 procent van de basisschoolleerlingen. Het aantal jongeren dat een dieet volgt, is ook stabiel gebleven op 5 tot 6 procent van de bo-leerlingen en 7 tot 8 procent van de vo-leerlingen.

SAMENVATTING

EEN AANZIENLIJKE GROEP JONGEREN HEEFT EEN CHRONISCHE KLACHT EN ONDERVINDT DAAR HINDER VAN.

Jongeren vormen een relatief gezond deel van de populatie, maar toch zegt ongeveer 13 tot 14 procent van de jeugd in het reguliere onderwijs last te hebben van een chronische kwaal. Een kleinere groep van 4 tot 6 procent zegt van die kwaal last te ondervinden op school of bij vrijetijdsactiviteiten. Jongens hebben vaker last van astma en ADHD-achtige symptomen, terwijl meisjes vaker lijden onder migraine en allergieën. Er zijn geen verschillen naar opleidingsniveau of etniciteit met betrekking tot chronische klachten.

HOOG ZELFGERAPPORTEERD MEDICIJNGEBRUIK

Ongeveer 60 procent van de ondervraagde scholieren heeft in de laatste maand medicijnen geslikt, het meest bij hoofdpijn en slaapproblemen, meisjes vaker dan jongens. Allochtone jongeren gebruiken minder vaak medicijnen dan autochtone jongeren en hetzelfde geldt voor de hoogst opgeleide scholieren ten opzichte van de laagst opgeleiden.

HOOG ZELFGERAPPORTEERD PERCENTAGE PSYCHOSOMATISCHE PROBLEMEN, TOCH GOEDE GEZONDHEID

Ongeveer 40 procent van alle scholieren, zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs, rapporteert vaker dan eens per week last te hebben van psychosomatische klachten. Ongeveer één op de zeven jongeren meldt vaak klachten te hebben over hoofdpijn, slaapproblemen of een slecht humeur. Op de basisschool komen deze klachten, met uitzondering van hoofdpijn en buikpijn, nog even veel voor onder jongens als onder meisjes. Met het vorderen van de leeftijd neemt het aantal psychosomatische klachten onder jongens af, terwijl dat onder meisjes sterk stijgt. VMBO-leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen en allochtone jongeren hebben hier vaker last van dan VWO-leerlingen of autochtone jongeren. Toch is de overgrote meerderheid van de onderzochte jeugd, ongeveer 85 procent, tevreden over zijn of haar gezondheid en meldt dat die goed of zelfs zeer goed is. Ook hier geldt weer dat een minder goede gezondheid vooral gerapporteerd wordt door meisjes, lager geschoolden en allochtonen.

MET DE LEEFTIJD TOENEMEND OVERGEWICHT EN GROTE ONTEVREDENHEID OVER GEWICHT

Ongeveer 8 procent van de basisschoolleerlingen en 11 procent van de jongeren in het voortgezet onderwijs lijdt aan overgewicht, gemeten naar BMI-maatstaven. Overgewicht neemt toe met de leeftijd. De percentages jongeren die zichzelf te dik vinden, liggen veel hoger. Vooral meisjes menen dat zij te dik zijn, onder jongens komt het relatief vaak voor dat zij zichzelf te dun vinden. De ontevredenheid over het uiterlijk neemt met de leeftijd sterk toe: onder 16-jarigen is minder dan 40 procent van de meisjes en nog maar ongeveer de helft van de jongens tevreden over zijn of haar gewicht. Alloctonen en VMBO-leerlingen, met name die leerlingen die de beroepsgerichte leerweg volgen, hebben vaker last van overgewicht. Toch vinden allochtone jongeren zichzelf niet vaker te dik in vergelijking met hun autochtone leeftijdgenoten.

JONGEREN GELUKKIG, MAAR MINDER GELUKKIG WANNEER ZIJ OUDER WORDEN

Op de basisschool ligt het gemiddelde cijfer voor welbevinden hoog (8,2), zowel voor jongens en meisjes. In het voortgezet onderwijs is het gemiddelde een 7,7 en blijken met het ouder worden vooral de geluksgevoelens van meisjes te dalen. De adolescentie is kennelijk voor meisjes een moeilijker periode dan voor jongens. Allochtone en autochtone jongeren voelen zich ongeveer even gelukkig, gevoelens van onbehagen leven wel eerder onder VMBO-b leerlingen in vergelijking met VWO-leerlingen.

TREND: JEUGD KLAAGT MINDER, MAAR VOELT ZICH NIET GELUKKIGER

Het aantal te dikke adolescenten (BMI maatstaven) is in de vier jaar tussen de twee onderzoeken ongeveer stabiel gebleven en ook het aantal jongen mensen dat zichzelf te dik vindt of een dieet zegt te volgen is ongeveer gelijk gebleven. Het aantal psychosomatische klachten lijkt te zijn afgenomen, maar het aantal jonge mensen dat zegt over een (zeer) goede gezondheid te beschikken is niet toegenomen. Wel is categorie jongeren die in dit onderzoek centraal staat minder gelukkig dan die van 2001. Wellicht zijn deze verschuivingen een reflex op het veranderde maatschappelijke klimaat van de laatste jaren: onrust omtrent globalisering, het uitbreken van maatschappelijke ontevredenheid en de verscherping van tegenstellingen tussen etnische groepen. Het kan zijn dat dit maatschappelijk onbehagen neergeslagen is in de opvattingen van jongeren over hun welzijn. Samenvattend: de jeugd klaagt minder, maar is in algemene zin toch minder gelukkig.

6 PSYCHISCHE PROBLEMEN

Wilma Vollebergh

Naast lichamelijke gezondheid en welbevinden besteedt het HBSC-onderzoek ook aandacht aan psychische problemen bij jongeren. Om dit uitgebreider te onderzoeken is in aanvulling op de verplichte vragenlijst een optioneel instrument gekozen, namelijk de *Strength and Difficulties Questionnaire* (SDQ). De zelfrapportage-versie van de SDQ is in verschillende landen onderzocht bij kinderen en adolescenten, waaronder Nederland (Goodman et al., 1998, 1999, 2000; Klasen et al., 2000.; Marzocchi et al., 2004; Mathai et al., 2004; Muris et al., 2003; Obel et al., 2004; Ronning et al., 2004)). Deze studies wijzen uit dat de SDQ op een relatief korte, maar betrouwbare en valide manier psychische problemen van jongeren kan meten, en beschouwd kan worden als een efficiënt en economisch screeningsinstrument voor het onderzoeken van psychische problemen in grootschalige populatiestudies. De SDQ maakt onderscheid tussen vier typen problemen die de jongeren rapporteren over de afgelopen zes maanden. Emotionele problemen behoren tot het spectrum van de internaliserende stoornissen, het gaat dus om stemmingsproblemen, depressie en psychosomatische klachten. Gedragsproblemen betreffen symptomen van externaliserende stoornissen, variërend van meer agressief gedrag (vechten) tot liegen en stelen. Hyperactiviteit-inattentie betreft aan aandachtsstoornissen verwante symptomen als gebrek aan concentratie, rusteloosheid en impulsiviteit. Tot slot zijn er de peerproblemen (problemen met leeftijdgenoten), met name onvermogen tot het aangaan van sociale relaties met leeftijdgenootjes en problemen in de ontwikkeling van sociaal gedrag.

Bij de presentatie van de resultaten van de SDQ is gewerkt met afkappunten per probleemschaal. Dit is een score die een tweedeling aangeeft en waarboven een jongere meer problemen heeft dan zijn of haar leeftijdsgenoten. Deze afkappunten zijn bepaald aan de hand van de scores van de hele groep kinderen in het HBSC-onderzoek. In navolging van de aanbevelingen van Goodman is het afkappunt van de verschillende schalen zo gezocht dat ongeveer 15 procent van de kinderen in de onderzoekspopulatie een score boven dit afkappunt vertoont. Bij drie van de vier schalen kwam dit redelijk uit, met afkappunten die iets boven de 15 procent liggen, bij hyperactiviteit kwam het afkappunt bij rond de 18 procent te liggen, iets hoger dus (het alternatief was een afkappunt bij 12 procent geweest). Voor deze aanpak is gekozen, omdat binnen Nederland nog geen gevalideerde afkappunten bestaan. De percentages hoge scoorders, die zo ontstaan, zijn dus enigszins arbitrair (de afkappunten zijn immers niet klinisch gevalideerd en bepaald op vooraf afgesproken percentages). Wel kunnen met deze manier van werken verschillen tussen groepen kinderen zichtbaar worden gemaakt, en daarmee de meer problematische groepen worden geïdentificeerd.

Over de psychische problemen zijn geen trendgegevens over de periode 2001 - 2005 beschikbaar, omdat het de eerste keer is dat de SDQ in het HBSC-onderzoek is opgenomen. In het vorige survey werd gebruik gemaakt van een ander instrument voor het meten van psychische problemen (de *Youth Self Report*), waardoor de resultaten moeilijk vergelijkbaar zijn.

PSYCHISCHE PROBLEMEN NAAR LEEFTIJD EN SEKSE

Gemiddeld scoort ruim 17 procent van de jongeren in het basisonderwijs en ruim 16 procent van de jongeren in het voortgezet onderwijs boven de door ons bepaalde afkappunten. Dit zijn de scholieren met relatief veel problemen (tabel 6.1).

De verschillen tussen meisjes en jongens komen sterk overeenkomen met de gegevens uit andere studies (Verhulst et al., 1997; Vollebergh et al., 2006). Meisjes vertonen een (veel) hoger percentage emotionele problemen, terwijl voor jongens veel hoger percentages voor gedragsproblemen en problemen met hyperactiviteit gelden. Dit geldt zowel voor leerlingen in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs, al bereiken de verschillen in het basisonderwijs alleen bij gedragsproblemen en hyperactiviteit statistische significantie.

TABEL 6.1: PSYCHISCHE PROBLEMEN NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE
(%, N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs												
	Totaal BO			Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M	Tot	J	M	Tot	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M
<i>Probleemschalen</i>																
Emotionele problemen	11.5	16.1	13.8	7.2	23.2*	15.1	8.3	18.4*	5.6	16.4*	9.1	25.0*	6.8	27.4*	6.1	32.7*
Gedrags-problemen	22.7	11.4*	17.1	18.0	12.1*	15.1	15.7	8.4*	14.6	10.9	22.0	14.2	19.5	13.5	18.0	13.0
Hyperactiviteit	22.3	14.8*	18.6	19.3	22.3	20.8	16.9	14.4	20	20.6	19.0	23.7	20.0	25.4	20.2	29.7
Problemen met leeftijdgenoten	18.2	15.7	17.0	16.6	12.4	14.6	18.1	12.2	15.9	11.2	16.9	13.0	15.8	12.9	17.3	12.8
<i>Totale score</i>	19.6	15.2	17.4	13.7	19.2*	16.4	15.7	12.8	11.8	14.6	15.0	22.5	14.4	22.7	10.7	23.9*

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overappend)

De patronen van leeftijdsverschillen zijn duidelijk anders bij de verschillende typen problemen. Bij emotionele problemen in het voortgezet onderwijs zijn de verschillen tussen meisjes en jongens erg groot, en worden ze ook groter naarmate leerlingen ouder worden. Bij de 12- en 13-jarige kinderen hebben meisjes twee tot drie keer zo veel problemen, maar bij de 16-jarige leerlingen hebben meisjes zelfs ruim vijf keer zo vaak emotionele problemen als de jongens (33% tegen 6%).

Voor gedragsproblemen zijn de sekseverschillen omgekeerd: jongens hebben deze problemen vaker. Maar hier nemen de verschillen niet of minder toe met de leeftijd. In het basisonderwijs is het percentage jongens met gedragsproblemen ongeveer twee keer zo hoog dan meisjes. In het voortgezet onderwijs neemt het verschil tussen jongens en meisjes na 12 jaar af en is niet meer significant. Significant meer jongens dan meisjes op de basisschool hebben last van hyperactiviteit, terwijl de verhouding in het voortgezet onderwijs bij de wat oudere kinderen zelfs omgekeerd lijkt. Meisjes vermelden hier vaker problemen met hyperactiviteit, al zijn deze verschillen nergens significant. Problemen met leeftijdgenoten tot slot komen bij meisjes en jongens ongeveer even vaak voor. Het lijkt er op dat jongens deze problemen iets vaker rapporteren, maar deze verschillen zijn nergens significant. Voor het totale aantal problemen binnen de verschillende leeftijdscategorieën betekent dit, dat we bij elke leeftijd iets meer meisjes met problemen zien, maar alleen bij de 16-jarigen is dit verschil significant. Dit verschil ontstaat door het grote aantal 16-jarige meisjes dat emotionele problemen rapporteert.

VERSCHILLEN NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU

Er bestaan opmerkelijke verschillen tussen autochtone en allochtone leerlingen (tabel 6.2). Emotionele problemen rapporteren beide groepen even vaak. Gedragsproblemen daarentegen worden veel vaker door allochtone leerlingen gerapporteerd, terwijl problemen met hyperactiviteit veel vaker door autochtone leerlingen gerapporteerd worden. Ook problemen met leeftijdgenoten komen veel vaker bij allochtone leerlingen voor. Deze verschillen worden niet verklaard door het doorgaans lagere opleidingsniveau van allochtone leerlingen (zie bijlage). Na correctie voor opleidingsniveau blijven deze verschillen tussen autochtone en allochtone leerlingen immers significant.

TABEL 6.2: PSYCHISCHE PROBLEMEN NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU¹
(VOORTGEZET ONDERWIJS, %, N=5422)

	Etniciteit		Schoolniveau			
	Autochtoon	Allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
<i>Probleemschalen</i>						
Emotionele problemen	15.6	13.1	19.1 ^a	13.6 ^{a b}	14.2 ^{a b}	12.5 ^b
Gedragsproblemen	12.6	22.8*	23.2 ^a	16.3 ^b	10.2 ^c	7.1 ^c
Hyperactiviteit	22.5	13.9*	24.9 ^a	22.3 ^a	19.8 ^a	13.3 ^b
Problemen met leeftijdgenoten	11.5	25.5*	23.6 ^a	16.2 ^b	9.0 ^c	5.5 ^c
<i>Totale score</i>	16.0	16.5	24.4 ^a	17.3 ^b	11.9 ^c	8.6 ^c

¹ Verschillende superscripten betekenen dat verschillen tussen de groepen significant zijn

² * = Verschil tussen autochtoon en allochtoon significant

De verschillen tussen leerlingen van verschillende schoolniveaus zijn opmerkelijk groot, en maken duidelijk dat leerlingen van het laagste opleidingsniveau (VMBO-b) over de hele linie fors meer problemen rapporteren dan de leerlingen van de overige opleidingsniveaus. Voor emotionele problemen zijn deze verschillen het kleinst. De leerlingen van VMBO-b rapporteren weliswaar meer emotionele problemen dan alle andere leerlingen, maar alleen de verschillen met de leerlingen van het VWO zijn significant.

Voor gedragsproblemen zijn de verschillen tussen de verschillende niveaus heel overtuigend en wijzen ze allemaal in dezelfde richting. Leerlingen van het VMBO-b rapporteren significant meer problemen dan leerlingen van VMBO-t, en die weer meer dan leerlingen van de HAVO en het VWO. Leerlingen binnen het VMBO-b noemen maar liefst drie keer zo vaak problemen als leerlingen op het VWO (23% tegen 7%). Ook voor hyperactiviteit bestaan deze verschillen, zij het minder pregnant. Alleen de leerlingen van het VWO laten hier significant minder problemen zien dan de leerlingen van de lagere opleidingsniveaus. Voor problemen met leeftijdgenoten is het patroon het meest uitgesproken. Leerlingen van VMBO-b rapporteren bijna vijf keer zo vaak problemen in hun sociale relaties als leerlingen van het VWO (24% tegen 5%).

Omdat dit patroon zich voordoet bij alle onderzochte problemen, en steeds op dezelfde manier, zien we dit bij de rapportage van het totale aantal problemen van de leerlingen ook zo terugkomen. Leerlingen op VMBO-b rapporteren verreweg de meeste problemen, gevolgd door leerlingen op VMBO-t, die ook meer problemen rapporteren dan de leerlingen van HAVO en VWO. Hoewel leerlingen op de HAVO over het algemeen ook hogere scores laten zien dan leerlingen op het VWO zijn deze verschillen alleen bij hyperactiviteit significant. De verschillen tussen HAVO en VWO zijn dus het minst pregnant.

SAMENVATTING

VOORAL OUDERE MEISJES MEER EMOTIONELE PROBLEMEN DAN JONGENS

Meisjes hebben meer emotionele problemen dan jongens, en in de loop van de adolescentie neemt dit sekseverschil aanzienlijk toe. Deze uitkomsten komen overeen met een groot aantal andere studies naar emotionele problemen in de adolescentie (Verhulst et al., 1997; Vollebergh et al., 2006). Ook het hogere probleemniveau bij jongens voor gedragsproblemen is in overeenstemming met andere studies. Het is in dat licht gezien opvallend dat de sekseverschillen bij hyperactiviteit ontbreken, en het zelfs lijkt alsof meisjes hier meer last van hebben, vooral de oudere meisjes, al zijn deze verschillen niet significant. Problemen met leeftijdgenoten nemen bij meisjes ook aanzienlijk toe met het ouder worden.

Bij jongens zien we deze toename niet, waardoor op 16-jarige leeftijd meisjes ook wat dit betreft negatief bij de jongens afsteken.

ALLOCHTONE JONGEREN MEER GEDRAGSPROBLEMEN

Allochtone leerlingen rapporteren vooral meer gedragsproblemen en meer problemen met leeftijdgenoten. Problemen met hyperactiviteit worden opmerkelijk genoeg veel vaker door autochtone leerlingen gerapporteerd. Voor alle drie de probleemgebieden zijn de verschillen aanzienlijk: allochtone leerlingen rapporteren bijna twee keer zo veel gedragsproblemen of problemen met leeftijdgenoten, terwijl autochtone leerlingen bijna twee keer zo vaak problemen met hyperactiviteit rapporteren. Opvallend is dat allochtone leerlingen niet vaker emotionele problemen hebben. Dat is in strijd met verschillende andere studies in Nederland, die aantonen dat allochtone kinderen over het algemeen juist wel vaker emotionele problemen rapporteren (Stevens et al., 2003).

HOE LAGER HET ONDERWIJSNIVEAU, DES TE MEER PSYCHISCHE PROBLEMEN

Het meest opvallend zijn echter de verschillen tussen de leerlingen afkomstig uit de verschillende opleidingsniveaus. In het VMBO-b kan ongeveer een kwart van de leerlingen als problematisch gekarakteriseerd worden, terwijl dat in het VWO nog geen tien procent van de leerlingen is. Dit hogere probleemniveau manifesteert zich bij alle door ons onderzochte problemen, maar is verreweg het grootst bij de rapportage van gedragsproblemen en van problemen met leeftijdgenoten. Deze verschillen zijn heel consistent en blijven ook bestaan na correctie voor sekse, leeftijd en etniciteit (zie bijlage). Dat betekent niet alleen dat dit een heel consistent patroon is, maar vooral dat in het VMBO-b maar ook in het VMBO-t een aanzienlijke groep leerlingen kampt met een heel scala aan problemen.

7 ROKEN, ALCOHOL- EN CANNABISGEBRUIK

Saskia van Dorselaer

Dit hoofdstuk behandelt het gebruik van genotsmiddelen door scholieren. Sigaretten roken, alcohol drinken en cannabisgebruik op jonge leeftijd worden beschouwd als riskant gedrag vanwege de verslavende eigenschappen van deze middelen. Beginnen met gebruik daarvan lijkt onlosmakelijk verbonden te zijn met de levensfase waarin jongeren tussen de 12 en 16 jaar zich bevinden. Voor het eerst uitgaan, opbouwen van een eigen sociaal leven en experimenteren met genotmiddelen horen bij de adolescentie. Overmatig gebruik bedreigt echter de lichamelijke en geestelijke gezondheid en kan ook de schoolprestaties negatief beïnvloeden. Bovendien hangen alcohol- en drugsgebruik vaak samen met gedragsproblemen als agressief en delinquent gedrag (Monshouwer et al., 2005, Verdurmen et al., 2005). Roken en het gebruik van alcohol en drugs door jongeren kunnen daarom al jaren rekenen op veel belangstelling van onderzoekers en beleidsmakers. Het accent ligt daarbij wisselend op roken, alcohol- of cannabisgebruik. Jarenlang stond roken hoog op de agenda en het ontmoedigingsbeleid lijkt zijn vruchten te hebben afgeworpen. Roken neemt zowel onder jongeren als onder volwassenen gestaag af (Stivoro, 2004, 2005). Niettemin roken nog altijd te veel jongeren en is het belangrijk om de ontwikkeling in hun rookgedrag op de voet te blijven volgen.

Cannabis is al jaren de meeste gebruikte drug onder scholieren (Monshouwer et al., 2005). Het gebruik door scholieren staat ook in de belangstelling vanwege het groeiend bewijs voor schadelijke effecten van overmatig cannabisgebruik voor lichaam en geest (Smit et al., 2003) en vanwege het hoge gehalte van THC in de nederwiet (van Laar et al., 2004).

Uit recent onderzoek blijkt dat scholieren de afgelopen jaren meer zijn gaan drinken, dat geldt met name voor jonge scholieren in de onderbouw van het voortgezet onderwijs (Monshouwer et al., 2004). In vergelijking tot andere Europese landen is het alcoholgebruik onder Nederlandse jongeren hoog (Hibell et al., 2004). Sinds deze cijfers in de openbaarheid zijn gekomen is er veel aandacht voor het alarmerend hoge alcoholgebruik onder jongeren en worden de risico's van alcoholgebruik op jonge leeftijd onder de aandacht van ouders en opvoeders gebracht.

ROKEN

De laatste decennia is in de maatschappij een negatieve en restrictieve houding aanwezig tegenover het roken van tabak. Roken in openbare ruimten is niet meer toegestaan en werknemers hebben recht op een rookvrije werkplek.

Voor jongeren is de laatste jaren de wetgeving ten aanzien van de verkrijgbaarheid van sigaretten aangescherpt. Omdat jongeren van 14 jaar en ouder zich moeten kunnen legitimeren is het voor jongeren onder 16 jaar moeilijker om sigaretten te kopen. Verkopers zijn verplicht om een legitimatie te vragen. Dit alles heeft geresulteerd in een sterk ontmoedigingsbeleid voor het gebruik van tabak.

In de periode 1988-1999 bleef het gebruik van tabak onder Nederlandse scholieren redelijk stabiel. In 2003 is echter voor het eerst een daling te zien in het gebruik 'ooit in het leven' en onder jongens ook in het dagelijks roken (Monshouwer et al., 2004). Door het stijgend gebruik van meisjes lijkt het stereotiepe beeld dat jongens meer roken dan meisjes echter doorbroken. Uit ander Nederlands onderzoek blijkt in 2004 voor het eerst dat het aantal jeugdige rokers afneemt (Stivoro, 2005).

In groep 8 van de basisschool heeft al één op de elf leerlingen ooit in het leven tenminste één sigaret gerookt, jongens meer dan meisjes (tabel 7.1). Dagelijks roken komt onder deze groep scholieren nog nauwelijks voor (0,1%). In het voortgezet onderwijs liggen deze percentages veel hoger. Een derde van de scholieren heeft ooit gerookt en één op de twaalf scholieren rookt dagelijks sigaretten, dit verschilt niet veel tussen jongens en meisjes. Met het toenemen van de leeftijd wordt er meer gerookt. Op 12-jarige leeftijd heeft 12 procent van de middelbare scholieren ooit gerookt en rookt minder dan 1 procent dagelijks. Dit percentage neemt vanaf 14 jaar sterk toe tot 55 procent ooit gerookt en 21 procent dagelijks roken op 16-jarige leeftijd. Evenals in ander onderzoek (Monshouwer et al., 2003 ; CBS, 2003) blijkt ook uit het HBSC-onderzoek dat evenveel meisjes als jongens roken. Hoewel vanaf 14 jaar de percentages bij meisjes zelfs hoger zijn dan bij jongens, zijn de verschillen nergens significant.

TABEL 7.1: ROKEN EN ALCOHOLGEBRUIK NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE
(%, N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs				Voortgezet Onderwijs												
	totaal BO				totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M	Tot		J	M	Tot	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M
<i>Roken</i>																	
Ooit in het leven	11.9	5.3*	8.7		31.7	34.3	33.0	13.2	10.0	21.8	19.2	32.7	41.6	46.1	51.1	52.1	58.7
Dagelijks roken	0.2	0	0.1		7.1	9.8	8.3	0.9	0.5	1.5	2.5	6.7	11.3	10.7	18.3	22.0	20.7
<i>Alcoholgebruik</i>																	
Ooit in het leven	55.3	42.9*	49.2		78.6	75.1	76.9	65.6	55.4	71.7	68.1	82.3	81.0	87.4	88.6	89.1	82.6
Laatste maand	17.5	10.2*	13.9		51.6	46.2	48.9	25.8	19.3	38.6	32.3	55.3	52.6	69.9	67.6	76.8	64.0
Dronkenschap ooit in het leven	6.8	2.5*	4.7		28.9	25.0	27.0	8.2	5.5	15.2	13.0	29.1	28.9	45.8	39.8	57.3	46.8

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

ALCOHOLGEBRUIK

Drinken van alcohol is de laatste jaren onder scholieren toegenomen. Niet alleen drinken ze op steeds jongere leeftijd, ze drinken ook veel. Daarom is in het HBSC-onderzoek extra aandacht besteed aan alcoholgebruik.

Het alcoholgebruik onder scholieren is door het Trimbos-instituut vanaf 1984 onderzocht door middel van het Peilstationsonderzoek Scholieren. Een aantal vragen met betrekking tot alcoholgebruik uit dit onderzoek zijn ook opgenomen in het HBSC-onderzoek. Vergelijkingen met het Peilstationsonderzoek zijn hieronder te vinden in de paragraaf 'Trends in middelengebruik'.

In HBSC zijn vragen opgenomen over alcoholgebruik, dronkenschap en bovenmatig drinken, het aantal dagen dat jongeren alcohol nuttigen, het soort alcoholische consumpties en regels van ouders ten aanzien van alcoholgebruik. Leerlingen in het voortgezet onderwijs is tevens gevraagd naar het bezoek aan zogenaamde 'keten, hokken of schuren'.

In groep 8 van het basisonderwijs heeft bijna de helft van de scholieren al ooit eens alcohol gedronken en zegt 14 procent ook de afgelopen maand gedronken te hebben, jongens vaker dan meisjes (tabel 7.1). Bijna een op de twintig kinderen in het basisonderwijs heeft wel eens zoveel alcohol gedronken dat hij of zij echt dronken was. In het voortgezet onderwijs blijkt alcohol al snel door de meerderheid van de scholieren te worden gebruikt. Van de totale groep scholieren tot en met 16 jaar heeft driekwart ooit alcohol gedronken, bijna de helft de laatste maand en is bijna een derde ooit dronken geweest. Het drinken van alcohol bereikt al vroeg in de adolescentie een plafond: 60 procent van de 12-jarigen heeft ooit gedronken en dit stijgt naar 86 procent van de 16-jarigen. Voor drinken in de afgelopen maand zijn die cijfers respectievelijk 23 en 71 procent (niet in tabel). Ook dronkenschap maken veel jongeren al op jeugdige leeftijd aan den lijve mee, want bijna de helft van de 16-jarigen is wel eens dronken geweest.

Hoewel er in het basisonderwijs meer jongens dan meisjes alcohol drinken en dronken zijn geweest, bestaan er geen significante verschillen in alcoholgebruik tussen jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs. Onder jongeren die de afgelopen maand hebben gedronken zijn echter wél verschillen tussen jongens en meisjes in het patroon van alcoholgebruik.

PATROON VAN ALCOHOLGEBRUIK; WAT EN HOE VAAK DRINKEN JONGEREN?

Naast de vraag óf scholieren drinken is het interessant om te kijken naar het patroon van alcoholgebruik van hen die de laatste maand alcohol gedronken hebben (tabel 7.3). Van deze groep drinkt 11 procent van de basisscholieren op meer dan één dag per week gewoonlijk alcohol. Onder de scholieren in het voortgezet onderwijs is dit een

kwart, meisjes minder dan jongens. Alleen in het voortgezet onderwijs is gevraagd naar het aantal keren dat scholieren in de afgelopen maand bij één gelegenheid vijf of meer alcoholische drankjes hebben gedronken. Dit zogenaamde *binge drinking* geldt in het algemeen als een vorm van bovenmatig en schadelijk alcoholgebruik. Maar liefst driekwart van de groep 'laatste maand gebruikers' in het voortgezet onderwijs geeft aan zich hieraan schuldig te hebben gemaakt. Het lijkt erop dat deze actuele drinkers áls ze drinken, bijna allemaal véél drinken. Tabel 7.9 laat zien dat ook op jonge leeftijd meer dan de helft van de actuele drinkers veel drinkt.

TABEL 7.2: ALCOHOLGEBRUIK ONDER SCHOLIEREN DIE DE LAATSTE MAAND HEBBEN GEDRONKEN (%; N=214 BASISONDERWIJS, N=2620 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs			Voortgezet Onderwijs		
	J	M	Totaal	J	M	Totaal
<i>Drinkt meer dan 1 dag per week alcohol³</i>	13.8	6.5	11.4	29.7	20.9*	25.6
<i>Binge drinking¹</i>	--	--	--	76.4	73.7	75.1
<i>Wat drinken jongeren?²</i>						
Bier	16.1	4.5 ³	11.9	52.7	26.6*	40.5
Wijn	7.0	7.7	7.3	9.1	16.2*	12.4
Breezers	21.8	23.5	22.5	44.1	54.9*	49.2
Mixdrankjes	6.4	8.9	7.3	27.2	31.6	29.3
Shooters	5.2	4.3	4.9	22.3	23.7	23.0
Likeur	1.3	4.4	2.5	15.0	18.2	16.5
Sterke drank	2.0	4.5 ³	2.9	9.9	5.7*	7.9

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overlappend)

¹ binge drinking: één keer of vaker vijf glazen of meer op één gelegenheid gedronken (niet gevraagd op BO)

² minstens eens per maand

³ door geringe aantallen bij basisonderwijs zijn verschillen niet significant

Sinds een jaar of tien zijn er drankjes op de markt die gericht zijn op jonge gebruikers en die in deze doelgroep zeer populair zijn geworden. In het Peilstationsonderzoek van 1999 heetten deze drankjes nog alco-pops en tijdens het eerste HBSC-onderzoek waren de breezers net 'in'. Ook in 2005 is gevraagd naar de drankjes die jongeren drinken. Tabel 7.2 geeft het percentage actuele drinkers weer die zeggen dat ze een bepaald drankje minstens iedere maand drinken. Hoewel er wel eens wordt beweerd dat breezers de laatste tijd minder populair zijn onder jongeren, wijzen deze cijfers anders uit. Breezers en andere voorverpakte mixdrankjes (pre-mixen) worden zowel door basisschoolleerlingen (23%) als door middelbare scholieren het meest gedronken (49%). Tussen jongens en meisjes in het basisonderwijs bestaat in het breezergebruik geen verschil, in het voortgezet onderwijs drinken meer meisjes dan jongens deze drankjes. Bier staat in beide onderwijstypen op de tweede plaats, meisjes drinken dit beduidend minder dan jongens.

REGELS MET BETREKKING TOT ALCOHOLGEBRUIK

Aan alle scholieren is gevraagd naar de houding van hun ouders ten opzichte van alcoholgebruik. Hen is gevraagd of ze van hun ouders in bepaalde situaties alcohol mogen of zouden mogen drinken. Ook een leerling die feitelijk niet drinkt, kan hier positief antwoorden als hij/zij inschat dat alcohol drinken zou worden toegestaan door de ouders. Tabel 7.3 geeft het percentage scholieren weer dat zegt dat zeker te mogen. In het basisonderwijs is het voor ouders nog normaal om beperkingen op te leggen ten aanzien van alcoholgebruik van hun kind, of dat nu in het weekend plaats vindt of niet. Slechts 3 procent zegt zeker thuis een glas te mogen drinken als vader of moeder thuis is. In het voortgezet onderwijs worden ouders snel toleranter ten opzichte van het (eventuele) alcoholgebruik van hun kind. Rond een kwart van de ouders van jongeren van 12 tot en met 16 jaar vindt het goed als er thuis één glas wordt gedronken, op een feestje met vrienden of in het weekend. Ruim één op de tien ouders vindt het geen bezwaar dat hun kind op deze leeftijd meerdere glazen thuis drinkt. Naarmate jongeren ouder worden, worden ouders minder streng. Er zijn hierin geen verschillen tussen jongens en meisjes. Tegen de leeftijd van 16 jaar zegt ruim de helft thuis te mogen drinken, een derde meer dan één glas. Meer dan de helft van de jongeren mag van hun ouders op feestjes of in het weekend alcohol drinken als ze dat zouden willen.

TABEL 7.3: TOLERANTIE VAN OUDERS TEN AANZIEN VAN ALCOHOL DRINKEN NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE (% , N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

	Basisonderwijs						Voortgezet Onderwijs											
	totaal BO			totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar			
Mag van ouders zeker:	J	M	Tot	J	M	Tot	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M		
Mag 1 glas thuis drinken	3.4	2.5	3.0	24.2	26.4	25.3	4.8	3.3	11.3	13.7	27.4	28.8	36.3	44.1	52.1	54.0		
Meerdere glazen thuis	1.3	0.3	0.8	11.4	11.7	11.5	2.2	0.4	3.1	3.4	9.9	11.7	16.7	22.2	35.1	28.7		
Op feestje drinken	2.7	1.3	2.0	28.2	24.2	26.2	5.6	3.7	11.1	9.5	26.9	24.3	45.2	43.5	68.7	53.7		
In weekend alcohol drinken	3.6	1.3	2.5	25.6	22.3	24.0	6.1	3.6	9.7	8.9	25.2	20.5	38.3	40.7	65.1	53.2		

vet = Verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant (BI niet overappend)

BEZOEK AAN HOKKEN EN KETEN

Regelmatig verschijnen er berichten in de media over drankgebruik door jongeren in zogenaamde hokken en keten. Dit verschijnsel houdt in dat, al dan niet onder toezicht van ouders, een oude caravan, schuur of bouwkeet wordt ingericht waar jongeren elkaar kunnen ontmoeten. Het beeld dat van deze hokken en keten bestaat is dat jongeren er veel alcohol drinken, omdat ze die bouwsels gebruiken als alternatieve uitgaansgelegenheden of om zich in te drinken voordat ze naar

een 'echte' horecagelegenheid gaan. Hokken en keten staan voornamelijk op het platteland. Onderzoek richtte zich tot nu toe op keetbezoekers tussen de 13 en 23 jaar (Mulder, 2005). Het is onbekend is hoeveel jongeren landelijk een hok of keet bezoeken en wat ze daar doen. Om daar meer zicht op te krijgen, is er specifiek naar gevraagd in het HBSC-onderzoek in het voortgezet onderwijs.

In totaal 42 procent van de jongens en 38 procent van de meisjes heeft de afgelopen maand een keet of schuur bezocht (niet in tabel). Deze groep bestond voor 68 procent uit jongeren die óók in de laatste maand alcohol hadden gedronken en voor 60 procent uit jongeren die de laatste maand aan *binge drinking* hadden gedaan. Gevraagd naar hun activiteiten in de hokken noemt een derde alcohol drinken, 81 procent kletsen met en ontmoeten van vrienden, 18 procent sigaretten roken, 9 procent blowen en 16 procent een spelletje doen. Er konden meerdere antwoorden worden gegeven.

Omdat hokken en keten voornamelijk een begrip zijn in rurale gebieden is gekeken naar verschillen tussen stad en platteland. Rond een derde van de jongeren uit steden bezoekt wel eens een hok of schuur. Dit is significant minder dan jongeren uit kleinere gemeenten; ruim de helft van de jongeren uit de dorpen heeft een hok of schuur bezocht. Het beeld van hokken en schuren die door jongeren gebruikt worden om alcohol te drinken beperkt zich kennelijk tot de rurale gebieden: in grote steden zegt rond 22 procent dat ze er alcohol drinken terwijl dat in de dorpen bijna twee keer zoveel is, 41 procent.

CANNABISGEBRUIK

Naast tabak en alcohol is cannabis, het meest gebruikte genotmiddel onder Nederlandse scholieren (Monshouwer et al., 2004). In HBSC is, alleen in het voortgezet onderwijs, de scholieren gevraagd naar het aantal keren cannabisgebruik ooit in het leven, tijdens het laatste jaar en tijdens de afgelopen vier weken.

Aan de hand van de antwoorden die ze op deze drie vragen geven, kunnen jongeren in verschillende groepen cannabisgebruikers worden ingedeeld. Jongeren die ooit in het leven hadden gebruikt maar niet in het afgelopen jaar of maand worden hier de 'discontinue gebruikers' genoemd. Als er het laatste jaar slechts éénmaal cannabis was gebruikt, geldt iemand als een 'experimentele gebruiker', gebruikte hij of zij het afgelopen jaar vaker dan één keer maar minder vaak dan veertig keer dan is iemand een 'reguliere gebruiker'. Tenslotte is er nog de groep 'zwarte gebruikers', dat zijn de jongeren die het afgelopen jaar veertig keer of vaker cannabis hebben gebruikt.

16 procent van de jongens en 13 procent van de meisjes heeft ooit in het leven hasj of wiet gerookt, respectievelijk 13 en 10 procent nog het laatste jaar. Recent gebruik komt bij een kleinere groep voor. Van alle scholieren in het voortgezet onderwijs zegt één op de veertien (7%) in de maand voorafgaand aan het onderzoek hasj of wiet te hebben gerookt.

TABEL 7.4: CANNABISGEBRUIK NAAR LEEFTIJD EN SEKSE
(VOORTGEZET ONDERWIJS %, N=5422)

				Voortgezet Onderwijs											
				12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar			
totaal				J	M	J	M	J	M	J	M	J	M		
J	M	Tot		J	M	J	M	J	M	J	M	J	M		
Ooit in het leven	15.7	12.8	14.3	2.8	1.1	5.8	3.9	14.1	14.1	24.9	23.1	41.2	29.5		
Laatste jaar	13.1	10.3	11.7	2.2	0.7	4.2	3.2	11.7	11.6	21.3	18.7	35.6	23.1		
Laatste maand	8.4	5.6	7.0	1.6	0.4	1.7	2.1	7.0	6.1	14.3	10.8	24.3	10.5*		
Soort gebruiker als % van ooit gebruikers															
Discontinuu	15.1	18.2	16.5	20.3	32.6	26.7	17.7	16.2	16.8	14.1	17.8	11.2	20.2		
Experimenteerder	30.5	33.5	31.9	53.3	51.1	46.4	45.6	33.2	33.2	28.9	31.1	23.2	33.2		
Regulier	38.3	40.2	39.2	21.6	16.3	19.5	33.8	43.0	37.1	37.4	44.3	44.0	40.5		
Heavy user	16.1	8.0	12.5	4.8	0	7.4	2.9	7.7	12.9	19.6	6.8*	21.6	6.1		

¹ discontinuu: ooit in het leven gebruikt maar niet in afgelopen jaar. Experimenteerder: afgelopen jaar één keer gebruikt. Regulier: afgelopen jaar 2 tot 39 keer gebruikt. Heavy user: afgelopen jaar 40 keer of meer gebruikt

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant (BI niet overlappend)

Het lijkt erop dat cannabis door weinigen wordt geprobeerd bij wijze van éénmalig experiment. 16 procent van de scholieren die ooit cannabis gebruikten, hebben het bij die ene keer gelaten. De grootste groep cannabisgebruikers is regulier gebruiker (39%), gevolgd door de experimenteerders (32%). Gemiddeld gebruikten de reguliere gebruikers in het afgelopen jaar twaalf keer cannabis waarvan vier keer in de afgelopen maand. Bijna 13 procent van de jongeren in het voortgezet onderwijs die ooit cannabis hebben gebruikt, is een zware gebruiker. Zij gebruikten in de afgelopen maand gemiddeld 29 keer cannabis.

Jongens gebruiken iets vaker dan meisjes maar de verschillen zijn vaak niet significant. Alleen bij de oudere groepen wordt significant vaker en iets regelmatigere cannabis gebruikt door jongens met als opvallendste verschil ruim drie keer zoveel zware gebruikers van 15 jaar en ouder onder de jongens dan onder de meisjes. Zoals geldt voor andere genotmiddelen neemt ook cannabisgebruik sterk toe met de leeftijd. Slechts een paar procent van de 12-jarige scholieren gebruikt cannabis, terwijl er onder 14-jarigen al een enorme toename is vast te stellen naar 14 procent ooit in het leven en tussen 6 en 7 procent in de laatste maand. Onder 16-jarigen tenslotte zegt ruim 40 procent van de jongens en 30 procent van de meisjes ooit cannabis te hebben gebruikt en respectievelijk bijna een kwart en een tiende de laatste maand. Deze sterke toename in gebruik zien we ook terug in de gebruiksprofielen: een sterke toename in regulier gebruik op de leeftijd van 14 jaar, en een toename in het zware gebruik vanaf 15 jaar (hier alleen bij jongens).

VERSCHILLEN NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU

Tabel 7.5 laat voor de belangrijkste indicatoren in middelengebruik zien wat de verschillen zijn tussen allochtone en autochtone scholieren en scholieren van verschillende schoolniveaus.

TABEL 7.5: MIDDELENGEBRUIK NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU¹
(VOORTGEZET ONDERWIJS %, N=5422)

	Etniciteit		Schoolniveau			
	autochtoon	allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
<i>Roken</i>						
Dagelijks roken	8.4	7.2	16.8 ^a	7.0 ^b	4.8 ^{b c}	2.0 ^c
<i>Alcoholgebruik</i>						
Laatste maand	55.6	21.8*	52.1	49.4	49.2	43.4
Tolerantie ouders ³	3.0	1.6*	2.8	2.8	2.8	2.6
<i>Alcoholgebruik onder actuele drinkers</i>						
Meer dan 1 dag per week drinken ²	26.4	18.2*	28.3 ^a	28.8 ^a	25.0 ^{a b}	15.2 ^b
Bingedrinken ⁴	74.8	74.3	85.2 ^a	79.8 ^a	69.6 ^b	55.6 ^c
<i>Cannabisgebruik</i>						
Laatste jaar	11.8	9.3	16.1 ^a	11.0 ^{a b}	11.0 ^{a b}	6.6 ^b
Laatste maand	7.0	5.8	10.4 ^a	6.5 ^b	5.7 ^b	3.9 ^b
<i>Soort cannabisgebruiker⁵</i>						
Discontinuu	16.5	17.0	19.2	13.3	15.4	15.7
Experimenteerder	32.9	27.1	29.3	35.8	29.9	36.4
Regulier	39.3	37.9	37.9	40.9	42.3	32.9
Heavy user	11.3	18.0	13.6	10.0	12.5	15.0

¹ Verschillende superscripten betekenen dat verschillen tussen de groepen significant zijn

² * = Verschil tussen autochtoon en allochtoon significant

³ hoe hoger de score des te toleranter de ouders (schaal 1-5)

⁴ binge drinking: één keer of vaker vijf glazen of meer op één gelegenheid gedronken, alleen degenen die de afgelopen maand hebben gedronken

⁵ als % van ooit cannabis hebben gebruikt

Allochtone leerlingen drinken significant minder en op minder dagen van de week dan leerlingen met een Nederlandse achtergrond. Ook geven zij aan dat er thuis strengere regels zijn ten aanzien van hun alcoholgebruik. Opvallend is dat het *binge drinking* bij allochtonen onder degenen die de laatste maand nog alcohol hadden gedronken niet minder voorkomt. Het lagere alcoholgebruik kan voor een deel worden verklaard door de islamitische achtergrond van de allochtone leerlingen. Bijna de helft van de allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs geeft aan islamitisch te zijn. In het gebruik van tabak en cannabis zijn er geen significante verschillen tussen allochtone en autochtone scholieren.

Dit komt overeen met ander onderzoek waarbij specifiek is gekeken naar etnische groepen (Monshouwer et al., 2002, Monshouwer et al., 2004). Scholieren van Turkse en Marokkaanse afkomst drinken het minst, gevolgd door Surinaamse jongeren, allen minder dan autochtone jongeren. Deze onderzoeken tonen eveneens geen verschil aan in dagelijks roken door autochtone en allochtone jongeren, ze wijzen alleen op minder cannabisgebruik onder Marokkaanse scholieren (Monshouwer et al., 2002, Monshouwer et al., 2004).

De verschillen in middelengebruik tussen de schoolniveaus zijn groot. Vergeleken met het VWO wordt in de beroepsgerichte leerweg van het VMBO meer en vaker gerookt, gedronken en geblowd. Bijna 17 procent rookt dagelijks sigaretten. Onder recente drinkers wordt in deze laatste groep door 85 procent flink gedronken (*binge drinking*) en een tiende gebruikte de laatste maand cannabis.

Het alcoholgebruik van VMBO-leerlingen met de theoretische leerweg lijkt meer op dat van leerlingen met een beroepsgerichte leerweg, het gebruik van HAVO-scholieren lijkt meer op dat van VWO-scholieren. Bij cannabisgebruik zien we die tweedeling minder en lijkt het HAVO weer meer op het VMBO met een significant hoger gebruik dan in het VWO. Als jongeren eenmaal zijn begonnen met cannabisgebruik lijkt schoolniveau er niet meer toe te doen. Ongeacht het schoolniveau gebruikt ongeveer 50 procent van de ooit-gebruikers regelmatig cannabis en is als reguliere of zware gebruiker aan te merken.

Bijna alle gebruik van genotmiddelen stijgt bij een dalend opleidingsniveau. Deze markante verschillen tussen de schoolniveaus worden ook in ander landelijk scholierenonderzoek gevonden (Monshouwer et al., 2004). De enige uitzondering hierop is de tolerantie van ouders ten opzichte van het alcoholgebruik van hun kind. Hierin is geen verschil tussen de schoolniveaus.

VERGELIJKING 2001- 2003- 2005

De cijfers uit dit HBSC-onderzoek konden op een aantal punten direct vergeleken worden met die uit de eerste HBSC-studie (Ter Bogt et al., 2003) en met die van de Peilstationsonderzoeken die de laatste tien jaar zijn uitgevoerd door het Trimbos-instituut. Het Peilstationsonderzoek van 2003 is dan ook de voornaamste referentie voor de bespreking van de trends in middelengebruik.

Dat onderzoek constateerde in vergelijking met 1999 een daling in het roken, voornamelijk bij jongens (Monshouwer et al., 2004). Dit betrof zowel het roken ooit in het leven als dagelijks roken. Tabel 7.6 laat zien dat deze daling van roken ooit in het leven doorzet. Vergeleken met twee jaar geleden heeft 10 procent minder scholieren ooit in het leven een sigaret opgestoken. Er zijn daarin geen verschillen tussen jongens en meisjes, beide groepen dalen even sterk (niet in tabel). Het dagelijks roken lijkt gestabiliseerd, sinds 2003 is er geen verdere daling waarneembaar en ook hier is de trend voor beide seksen gelijk.

**TABEL 7.6: TRENDGEGEVENS VOOR MIDDELENGEBRUIK 2001-2003-2005
(%, VOORTGEZET ONDERWIJS)**

	HBSC 2001	Voortgezet onderwijs Peil 2003	HBSC 2005
<i>Roken</i>			
Ooit gerookt	46.1	43.3	33.0*
Dagelijks roken	13.1	8.6*	8.4
<i>Cannabisgebruik</i>			
Gebruik afgelopen jaar	14.4	12.5	11.7

* = verschil met voorgaande meting significant (BI niet overappend)

Wat het cannabisgebruik betreft is, in vergelijking met 2001 en 2003, een stabiel beeld te zien in het gebruik ooit in het leven (niet in tabel) en het gebruik in het afgelopen jaar. Nadere analyses van de trendgegevens in de omvang van de gebruiksgroepen laten zien dat ook hierin in vergelijking met 2003 geen verschillen zijn te constateren.

Omdat in 2003 bleek dat het stijgende alcoholgebruik juist de jonge scholieren betrof, zijn de trends in alcoholgebruik weergegeven naar leeftijd en geslacht (Monshouwer, et al., 2004). Tabel 7.7 laat de trend zien in het alcoholgebruik ooit in het leven. Vergeleken met twee jaar geleden is het alcoholgebruik door de hele groep scholieren van 12 tot en met 16 jaar niet veranderd. Onder 12- en 13-jarigen, vooral de meisjes, is echter een daling in prevalentie te zien van rond de 10 procent.

TABEL 7.7: TRENDGEGEVENS VOOR IN GEBRUIK VAN ALCOHOL OOI IN HET LEVEN NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERZOEKSJAAR (% , VOORTGEZET ONDERWIJS)

<i>Leeftijd</i>	Jongens		Meisjes		Totaal	
	2003	2005	2003	2005	2003	2005
12	73.4	65.6	68.4	55.4*	71.1	60.5*
13	81.3	71.7	77.5	68.1*	79.5	70.0*
14	88.2	82.3	86.5	81.0	87.4	81.6
15	91.5	87.4	88.9	88.6	89.6	88.0
16	91.5	89.1	86.8	82.6	89.2	86.3
<i>Totaal</i>	84.3	78.6	81.7	75.1	83.1	76.9

* significant verschil tussen 2003 (Peilstationsonderzoek) en 2005 (HBSC)

Bij alcohol is het vooral relevant om trends in het actuele gebruik te bekijken. Is er sprake van een verdere stijging van het alcoholgebruik van scholieren? Omdat in het HBSC-onderzoek van 2001 de vraag waarmee de maandprevalentie wordt gemeten en de vraag over *binge drinking* niet zijn opgenomen is voor deze vragen alleen vergelijking met het Peilstationsonderzoek mogelijk. De vragen over dronkenschap

bleken te veel te verschillen tussen HBSC en Peilstationsonderzoek er is dus geen vergelijking in het voorkomen van dronkenschap mogelijk.

TABEL 7.8: TRENDGEGEVENS VOOR IN GEBRUIK VAN ALCOHOL IN DE AFGELOPEN MAAND NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERZOEKSJAAR (% , VOORTGEZET ONDERWIJS)

Leeftijd	Jongens		Meisjes		Totaal	
	2003	2005	2003	2005	2003	2005
12	35.7	25.8*	25.4	19.3	30.9	22.5*
13	44.8	38.6	40.8	32.3	42.9	35.6
14	63.6	55.3	60.8	52.6	62.3	53.9
15	70.9	69.9	69.7	67.6	70.3	68.7
16	76.2	76.8	69.7	64.0	73.1	71.3
Totaal	56.3	51.6	52.8	46.2	54.6	48.9

* significant verschil tussen 2003 (Peilstationsonderzoek) en 2005 (HBSC)

TABEL 7.9: TRENDGEGEVENS VOOR IN BINGE DRINKING¹ ONDER SCHOLIEREN DIE DE AFGELOPEN MAAND ALCOHOL HEBBEN GEDRONKEN NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERZOEKSJAAR (% , VOORTGEZET ONDERWIJS)

Leeftijd	Jongens		Meisjes		Totaal	
	2003	2005	2003	2005	2003	2005
12	54.0	61.9	56.1	56.4	54.2	59.5
13	58.2	68.0	51.8	68.1*	55.3	68.0*
14	62.5	72.7*	59.2	76.3*	60.9	74.5*
15	72.0	80.7*	69.7	75.5	70.8	78.1
16	78.5	90.5*	73.6	81.0	76.3	86.8*
Totaal	65.2	76.4*	62.9	73.7*	64.1	75.1*

* significant verschil tussen 2003 (Peilstationsonderzoek) en 2005 (HBSC)

¹ binge drinking: één keer of vaker vijf glazen of meer op één gelegenheid gedronken

Tabel 7.8 laat de vergelijking zien tussen 2003 en 2005 in het gebruik van alcohol in de afgelopen maand. Vergeleken met 2003 is de maandprevalentie van alcoholgebruik niet significant veranderd. Nadere analyse van verschillende leeftijdsgroepen laat zien dat er een daling is onder de 12-jarigen van 8 procent, vooral onder de 12-jarige jongens. Hier staat tegenover dat er onder de actuele drinkers, dat wil zeggen zij die de afgelopen maand nog alcohol hadden gedronken, er sinds 2003 een scherpe stijging te zien is van 9 procent voor *binge drinking* (tabel 7.9). Werd er door de actuele drinkers in 2003 nog door tweederde vijf glazen of meer achter elkaar geconsumeerd, in 2005 is dit gestegen naar driekwart. Deze stijging is erg groot onder de scholieren vanaf 13 jaar. Op 16-jarige leeftijd drinkt meer dan 80 procent van de scholieren die de afgelopen maand alcohol dronken ook véél alcohol. Jongeren drinken dus maandelijks niet vaker, maar áls ze drinken zijn zij fors meer gaan drinken.

SAMENVATTING

ROKEN STABILISEERT, VERSCHILLEN TUSSEN JONGENS EN MEISJES BLIJVEND GESLECHT

Wat roken betreft lijkt een blijvend stabiel patroon te zijn ontstaan met een gebruik 'ooit in het leven' door een derde van de scholieren en dagelijks roken door minder dan 10 procent. Dit lijkt goed nieuws, maar van de 16-jarige scholieren rookt een op de vijf scholieren dagelijks en gezien de schadelijkheid en het verslavende karakter is dat nog te veel.

ALCOHOLGEBRUIK NOG STEEDS HOOG, ONDER ACTUELE DRINKERS WORDT MEER GEDRONKEN

Het beeld van het alcoholgebruik in het HBSC-onderzoek is nog steeds dat van jongeren die jong beginnen met het drinken van alcohol en die, als ze drinken, vaak en veel drinken. Een kwart van de actuele drinkers drinkt op meer dan één dag per week en verreweg de meesten van hen hebben in de afgelopen maand vijf glazen of meer gedronken.

Hoewel er van een verdere stijging in het maandelijks alcoholgebruik en het gebruik ooit in het leven onder scholieren geen sprake lijkt te zijn, is de scherpe stijging in *binge drinking* tussen 2003 en 2005 verontrustend. Het betreft namelijk nog (zeer) jonge mensen van wie de hersenen nog niet volledig ontwikkeld zijn. Onderzoekers zijn het er steeds meer over eens dat alcohol op jonge leeftijd

(voor het 16e jaar) schade aan de hersenen kan aanrichten en tot verslaving op latere leeftijd kan leiden (Verdurmen et al., 2006). Het beeld van jongeren die veel alcohol consumeren blijft onverminderd bestaan.

In 2003 werd geconstateerd dat veel ouders hun kinderen toestaan om thuis te drinken en dat dit dan ook de plaats is waar de meeste jonge scholieren alcohol gebruiken (Monshouwer et al., 2004). In het HBSC-onderzoek is de leerlingen rechtstreeks gevraagd of ze van hun ouders binnens- en buitenshuis mogen drinken. Met het stijgen van de leeftijd neemt niet alleen het alcoholgebruik toe, maar in wisselwerking hiermee ook de tolerantie van de ouders. Onderzoek laat echter een sterk verband zien tussen alcoholgebruik van kinderen en de striktheid van de regels van ouders ten aanzien van alcoholgebruik (van der Vorst et al., 2005). Uit een onderzoek dat kinderen over een langere periode volgde blijkt dat strenge regels vooral preventief werken voor het beginnen met drinken, dus voor het uitstellen van de startleeftijd (van der Vorst et al., 2006).

CANNABISGEBRUIK STABIEL; MEESTE GEBRUIKERS ZIJN REGELMATIGE GEBRUIKERS

In vergelijking met het HBSC-onderzoek uit 2001 en het Peilstations-onderzoek uit 2003 is het cannabisgebruik onder scholieren gelijk gebleven. Jonge scholieren van 12 en 13 jaar gebruiken nog nauwelijks, maar op 16-jarige leeftijd heeft toch 41% van de jongens en 30% van de meisjes ooit cannabis gebruikt. Bijna 40% van de jongeren die ooit cannabis hebben gebruikt, ontwikkelt zich tot regelmatig gebruiker.

MEER GENOTMIDDELENGEBRUIK BIJ LAGERE SCHOOLNIVEAUS

Genotmiddelen worden systematisch meer gebruikt bij een lager school-niveau. Er lijkt een tweedeling te bestaan bij het VMBO ten opzichte van het HAVO en VWO. VMBO-scholieren roken en drinken meer en vaker en gebruiken enigszins vaker cannabis.

8 AGRESSIEF GEDRAG

Sandra van den Eeckhout

Uit onderzoek blijkt dat een substantieel deel van de scholieren regelmatig betrokken is bij diverse vormen van agressief gedrag, bijvoorbeeld pesten, vechten en/of (lichte vormen van) criminaliteit zoals (winkel)diefstal of vernielingen (Fekkes et al., 2005; Nansel et al., 2001; CBS, 2003). Dit gedrag blijkt zowel op korte als op langere termijn een negatief effect te hebben op daders en slachtoffers (Craig & Harel, 2004; Nansel et al., 2001).

Dit hoofdstuk behandelt eerst pesten als vorm van agressief gedrag. Pesten uit zich in het herhaald psychisch en/of fysiek mishandelen van leeftijdgenoten die zichzelf niet makkelijk kunnen verdedigen. De relatie tussen dader en slachtoffer is er één van ongelijkheid: de dader is iemand die fysiek en verbaal sterker is dan het slachtoffer. Het slachtoffer zijn van pesten komt hier ook aan de orde, omdat gepest worden en zelf pesten vaak aan elkaar gerelateerd zijn: een deel van de gepeste jongeren pest vaak weer anderen (Nansel et al., 2001). Het type kind dat risico loopt om slachtoffer te worden van pesten is tegelijk teruggetrokken en sociaal onhandig. Kinderen die zowel sociaal actief en agressief zijn blijken juist vaker het risico te lopen om tegelijk dader en slachtoffer van pesten te zijn (Bokhorst et al., 2002). Vechten, het volgende onderwerp in dit hoofdstuk, is daarentegen een vorm van agressie waarbij de betrokkenen gelijkwaardig zijn in leeftijd en fysieke en/of verbale sterkte (Craig & Harel, 2004). Tot slot is onderzocht of jongeren door de politie ondervraagd zijn voor het plegen van een strafbaar feit.

PESTEN EN GEPEST WORDEN

In het HBSC-onderzoek 2005 is aan jongeren gevraagd hoe vaak ze in de laatste paar maanden op school zijn gepest of hebben meegedaan aan het pesten van een andere leerling. De vragenlijst omschreef 'iemand pesten' als nare of vervelende dingen doen of zeggen tegen iemand anders of iemand plagen op een manier die hij of zij niet leuk vindt of iemand expres buitensluiten. Het was geen pesten als twee leerlingen die ongeveer even sterk en even groot zijn ruzie hebben of vechten, of als iemand vriendelijk of speels geplaagd wordt.

DADER VAN PESTEN

Het pesten van iemand op school komt relatief veel voor: meer dan een derde van de leerlingen in zowel het basis- als het voortgezet onderwijs zegt minstens één keer in de laatste paar maanden iemand te hebben gepest (tabel 8.1).

Iemand pest vaak/structureel wanneer hij/zij dat maandelijks twee keer of vaker doet. In het basisonderwijs heeft 7 procent zich hier de afgelopen maanden schuldig aan gemaakt, in het voortgezet onderwijs 9 procent. Zowel in het basis- als in het voortgezet onderwijs pesten jongens vaker dan meisjes. Deze bevindingen sluiten aan bij wat in eerder onderzoek is gevonden: ook daaruit blijkt dat jongens vaker dader van pesten zijn dan meisjes (Bokhorst et al., 2002; Fekkes et al., 2005). De grootste verschillen tussen jongens en meisjes zijn waar te nemen bij het structureel pesten: twee tot drie keer zoveel jongens als meisjes in zowel het basis- als voortgezet onderwijs maken zich hier schuldig aan. Opvallend is dat voor jongens in het voortgezet onderwijs het percentage dat vaak pest verdubbelt tussen het 12^e en 14^e jaar (van 8% bij 12-jarigen tot 16% bij 14-jarigen), waarna het redelijk stabiel, maar hoog blijft (schommeling tussen 12 en 16%). Bij meisjes is een ander beeld te zien: het percentage dat structureel pest blijft stabiel tussen 12 en 16 jaar (tussen de 4 en 5%).

SLACHTOFFER VAN PESTEN

Iemand wordt regelmatig gepest als dat in de afgelopen paar maanden minstens twee keer per maand is gebeurd. Opvallend is dat in het basisonderwijs scholieren vaker regelmatig worden gepest dan in het voortgezet onderwijs (11% tegenover 7%). Tussen jongens en meisjes bestaan er geen verschillen: jongens worden even vaak gepest als meisjes.

TABEL 8.1: AGRRESSIEF GEDRAG NAAR LEEFTIJD, SEKSE EN ONDERWIJSTYPE
(%, N=1673 BASISONDERWIJS, N=5422 VOORTGEZET ONDERWIJS)

Basisonderwijs				Voortgezet onderwijs												
Totaal BO				Totaal VO			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
J	M	Tot		J	M	Tot	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M
Agressief gedrag laatste paar maanden																
Heeft minstens 1 keer gepest	44.8	29.5*	37.3	40.9	27.8*	34.5	35.9	29.1	40.8	29.8*	43.8	30.0*	42.2	24.4*	40.7	23.4*
Heeft vaak gepest (2 keer of vaker)	11.3	3.4*	7.4	12.3	5.8*	9.1	7.6	5.0	11.4	4.3*	15.7	9.2*	12.0	4.7*	15.0	4.3*
Werd minstens 2 keer per maand gepest	12.3	10.5	11.4	8.1	6.0	7.1	11.1	7.4	8.6	7.1	7.1	5.8	6.4	4.8	8.1	4.0
Agressief gedrag laatste jaar																
Heeft minstens 1 keer gevochten	56.4	21.4*	39.2	48.0	27.4*	37.9	43.9	22.1*	48.2	26.6*	50.7	28.9*	47.4	28.7*	50.0	32.0*
Heeft 2 keer of vaker gevochten	32.5	7.2*	20.1	26.6	12.4*	19.6	23.4	7.6*	24.5	11.3*	30.9	14.3*	24.4	14.0*	31.4	15.2*
Ondervraagd door politie (min. 1 keer)	10.3	2.1*	6.3	19.9	6.9*	13.5	12.1	1.0*	16.9	5.0*	19.5	8.3*	24.6	10.9*	30.3	9.1*

* = Verschil tussen jongens en meisjes significant

vet = Verschil tussen basisonderwijs en vervolgonderwijs significant

Dit sluit aan bij wat in eerder onderzoek is gevonden (Fekkes et al., 2005). In het voortgezet onderwijs neemt het regelmatig gepest worden af met de leeftijd, bij zowel jongens als meisjes.

VECHTEN

In het HBSC-onderzoek is de leerlingen gevraagd of ze de laatste twaalf maanden betrokken waren bij een gevecht. Er is geen onderscheid gemaakt tussen aanstichters van het gevecht en degenen die meedoen aan het gevecht. Behoorlijk veel jongens hebben het afgelopen jaar minstens één keer gevochten, in het basisonderwijs is dat 56 procent, in het voortgezet onderwijs 48 procent (tabel 8.1).

Meisjes vechten veel minder dan jongens (basisonderwijs 21%, voortgezet onderwijs 27%), wat aansluit bij de uitkomsten uit andere onderzoeken (Craig & Harel, 2004; Wittebrood, 2000). Met name voor het vaak vechten, dat wil zeggen twee keer of vaker vechten in het afgelopen jaar, zijn de verschillen tussen jongens en meisjes groot. Opvallend bij meisjes is de sterke toename in het vaak vechten naarmate zij ouder worden: van 8 procent onder 12-jarigen naar 15 procent onder 16-jarigen, dat is bijna een verdubbeling. Onder jongens is zo'n sterke toename niet te zien, al blijft het percentage dat tussen de 12 en 16 jaar vaak vecht wel hoog: het schommelt tussen de 23 en 31 procent.

ONDERVRAGING DOOR POLITIE

De scholieren is ook gevraagd of ze in de laatste 12 maanden ondervraagd zijn door de politie in verband met verdenking van een strafbaar feit (los van het al of niet daadwerkelijk daaraan schuldig zijn). Scholieren in het voortgezet onderwijs zeggen vaker door de politie te zijn ondervraagd het afgelopen jaar dan scholieren in het basisonderwijs (14% tegenover 6%). In het basisonderwijs werden jongens vijf keer vaker ondervraagd door de politie dan meisjes, in het voortgezet onderwijs was dat ongeveer drie keer zo vaak. Dat jongens aanzienlijk vaker door de politie worden ondervraagd dan meisjes werd ook in eerder onderzoek gevonden (CBS, 2003; Wittebrood, 2000). Het percentage jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs dat door de politie wordt ondervraagd neemt met het ouder worden toe. Bij jongens gaat het om een toename van 12 procent van de 12-jarigen tot 30 procent van de 16-jarigen. Onder meisjes is de toename veel sterker, al blijft het percentage aanzienlijk lager dan bij jongens: van 1 procent van de 12-jarigen tot 9 procent van de 16-jarigen.

VERBANDEN TUSSEN DE VORMEN VAN AGRESSIEF GEDRAG

Eerder onderzoek wijst uit dat er verbanden bestaan tussen verschillende vormen van agressief gedrag. Zo zijn frequente pesters veel vaker dan niet-pesters betrokken bij ander probleemgedrag zoals delinquentie of overmatige alcoholconsumptie, en zetten ze dit probleemgedrag ook vaak voort als zij ouder worden (Fekkes, 2005; Nansel et al., 2001; Nansel et al., 2004).

Van alle leerlingen uit het HBSC-onderzoek zegt 13 procent zowel zelf gepest te worden als anderen wel eens te pesten, 14 procent zegt wel eens te zijn gepest zonder zelf iemand te pesten, en 22 procent zegt anderen wel eens te pesten zonder zelf gepest te worden (niet in tabel). Van de jongeren die worden gepest is het percentage dat zelf ook pest (49%) aanzienlijk hoger dan dat van jongeren die niet worden gepest (30%). Dit effect is nog opmerkelijker bij scholieren die regelmatig worden gepest (twee keer of vaker): daarvan zegt 20 procent iemand vaak te pesten, tegen 8 procent van de leerlingen die minder vaak worden gepest. De bevinding dat slachtoffers van pesten ook zelf vaak anderen pesten komt overeen met gegevens uit ander onderzoek (Nansel et al., 2001).

Vechten blijkt onder jongeren vaak verbonden te zijn met ander risicogedrag dat hun gezondheid schaadt, zoals alcohol- en middelengebruik, verwondingen, pesten of spijbelen (Pickett et al., 2005; Smith-Khuri et al., 2004; Sosin et al., 1995). Uit het HBSC-onderzoek komt naar voren dat er een verband bestaat tussen vechten, pesten en ondervraagd worden door de politie (niet in tabel). Jongeren die het afgelopen jaar minstens één keer hebben gevochten hebben anderen bijna twee keer zo vaak gepest (50%) als jongeren die niet hebben gevochten (27%). Het verschil is nog groter bij jongeren die vaak hebben gevochten: deze jongeren pesten anderen vier keer zo vaak (22%) als jongeren die niet vaak vechten (5%). Vechten is ook gerelateerd aan het ondervraagd zijn door de politie. Van de jongeren die vechten is 21 procent één keer of vaker ondervraagd door de politie, tegen 5 procent van de jongeren die niet vechten.

VERSCHILLEN NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU

In het voortgezet onderwijs bestaat er geen verschil in pestgedrag tussen allochtone en autochtone scholieren. Voor vechten is het beeld anders: allochtone scholieren vechten significant vaker dan autochtone scholieren. Dit geldt voor zowel het minstens één keer vechten (47% van de allochtone jongeren tegen 35% van de autochtone jongeren), als voor het twee keer of vaker vechten (28% van de allochtone jongeren tegen 17% van de autochtone jongeren) (tabel 8.2). Er zijn geen verschillen gevonden tussen allochtone en autochtone scholieren in de antwoorden op de vraag of ze het afgelopen jaar door de politie zijn ondervraagd.

Er bestaan grote verschillen tussen de schoolniveaus in de aantallen jongeren die agressief gedrag vertonen. Tabel 8.2 laat zien dat alle vormen van agressief gedrag het meeste voorkomen op het VMBO, daarna op de HAVO en het minst op het VWO.

TABEL 8.2: AGRESSIEF GEDRAG NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU¹
(VOORTGEZET ONDERWIJS, %, N=5422)

	Etniciteit		Schoolniveau			
	Autochtoon	Allochtoon ²	VMBO- b	VMBO-t	HAVO	VWO
<i>Agressief gedrag laatste paar maanden</i>						
Heeft minstens 1 keer gepest	33.8	34.5	39.4 ^a	37.1 ^a	33.1 ^a	24.3 ^b
Heeft vaak gepest (2 keer of vaker)	8.3	10.1	11.9 ^a	10.0 ^{a b}	7.0 ^{b c}	6.0 ^c
Werd minstens 2 keer per maand gepest	6.8	7.4	10.0 ^a	8.1 ^a	5.0 ^b	3.7 ^b
<i>Agressief gedrag laatste jaar</i>						
Heeft minstens 1 keer gevochten	34.6	47.2*	46.8 ^a	40.9 ^{a b}	33.0 ^b	24.9 ^c
Heeft 2 keer of vaker gevochten	17.0	27.7*	27.0 ^a	21.9 ^a	15.5 ^b	9.4 ^c
Ondervraagd door politie (min. 1 keer)	12.8	13.5	21.2 ^a	13.5 ^b	8.6 ^c	7.1 ^c

¹ Verschillende superscripten betekenen dat verschillen tussen de groepen significant zijn

² * = Verschil tussen autochtoon en allochtoon significant

VERGELIJKING 2001 - 2005

De analyses wijzen uit dat er voor de diverse vormen van agressief gedrag op zowel het basis- als voortgezet onderwijs geen significante verschillen bestaan tussen 2001 en 2005 (niet in tabel). Voor jongens in het voortgezet onderwijs vond tussen 2001 en 2005 een significante daling plaats als het gaat om minstens één keer iemand pesten, van 48 naar 41 procent (niet in tabel). Mogelijk heeft dit te maken met het toenemende gebruik van pestprotocollen in het voortgezet onderwijs. Die lijken onder meer een positief effect te hebben op de onderlinge sfeer tussen leerlingen op school (zie ook hoofdstuk 3). Voor de vraag of de jongere het afgelopen jaar is ondervraagd door de politie kon geen vergelijking gemaakt worden met 2001, omdat deze vraag in 2001 niet was opgenomen in het onderzoek.

SAMENVATTING

PESTEN KOMT VEEL VOOR BIJ SCHOOLGAANDE JONGEREN

Ruim een derde van de jongeren meldt de afgelopen maanden iemand te hebben gepest. Jongens pesten meer dan meisjes. De verschillen tussen jongens en meisjes zijn het grootst bij het structureel pesten: in het voortgezet onderwijs maken twee keer zoveel jongens zich hier schuldig aan (12%) als meisjes (6%). Het structureel pesten neemt bij jongens toe met de leeftijd, bij meisjes blijft het schommelen rond de 5 procent.

HET REGELMATIG GEPEST WORDEN NEEMT AF MET DE LEEFTIJD

Het regelmatig gepest worden komt onder jongens en meisjes even veel voor. In het basisonderwijs is 11 procent van de kinderen slachtoffer van pesten tegenover 7 procent in het voortgezet onderwijs. Ondanks deze afname blijft het zeer belangrijk dat deze groep gesignaleerd wordt door ouders of leerkrachten. Uit onderzoek is immers bekend dat kinderen die regelmatig worden gepest een grotere kans hebben op psychosomatische en psychosociale gezondheidsklachten, en zelf ook vaker pesten (Fekkes, 2005; Fekkes et al., 2005; Nansel et al., 2001).

MEISJES VECHTEN VAKER NAARMATE ZIJ OUDER WORDEN

Vechten komt veel voor bij jongeren: bijna de helft van de jongens en een kwart van de meisjes zegt op de middelbare school minstens één keer in het afgelopen jaar te hebben gevochten. Opvallend voor meisjes is dat zij veel meer gaan vechten naarmate ze ouder worden: het aantal meisjes dat op 16-jarige leeftijd vaak vecht (15%) is bijna een verdubbeling van het aantal meisjes dat op 12-jarige leeftijd vaak vecht (8%). Bij jongens is er niet zo'n sterke toename, maar het vaak vechten blijft bij jongens tussen de 12 en 16 jaar hoog (gemiddeld 27%).

ZOWEL JONGENS ALS MEISJES WORDEN NAARMATE ZE OUDER WORDEN VAKER ONDERVRAAGD DOOR DE POLITIE

Jongens worden vaker door de politie ondervraagd dan meisjes, in het basisonderwijs vijf keer vaker, en in het voortgezet onderwijs bijna drie keer vaker dan meisjes.

NAUWELIJKS VERSCHIL TUSSEN AUTOCHTONE EN ALLOCHTONE JONGEREN, MAAR WEL TUSSEN SCHOOLNIVEAUS

Vechten komt vaker voor bij allochtone dan bij autochtone jongeren, bij andere vormen van agressief gedrag zijn er geen verschillen tussen allochtone en autochtone leerlingen. Alle vormen van agressief gedrag komen het meeste voor op het VMBO, en het minste op het VWO.

GEEN VERSCHILLEN IN AGRESSIEF GEDRAG TUSSEN 2001 EN 2005.

Er hebben zich weinig veranderingen voorgedaan in agressief gedrag tussen 2001 en 2005. Wel is er een daling gevonden in het iemand pesten bij jongens tussen 2005 en 2001.

VERBANDEN TUSSEN DE VERSCHILLENDE VORMEN VAN AGRESSIEF GEDRAG.

Jongeren die gepest zijn pesten anderen vaker dan jongeren die niet gepest zijn. Jongeren die hebben gevochten pesten anderen vaker dan jongeren die niet hebben gevochten. Van de jongeren die minstens één keer hebben gevochten is een vijfde ook ondervraagd door de politie, dat is vier keer zoveel als jongeren die niet hebben gevochten. Deze uitkomsten tonen aan dat de verschillende vormen van agressief gedrag die in het onderzoek aan de orde komen aan elkaar gerelateerd zijn.

9 SEKSUEEL GEDRAG

Sandra van den Eeckhout

In de adolescentie neemt de seksuele ontwikkeling en het experimenteren met seks een belangrijke plaats in. Jongeren beginnen steeds vroeger te experimenteren op dit gebied, en omdat ze steeds later een vaste relatie aangaan duurt deze periode doorgaans langer (Van Lieshout, 2000). Om zwangerschappen te voorkomen en om zich te beschermen tegen seksueel overdraagbare aandoeningen (soa's) is het belangrijk dat jongeren zich bewust worden van het belang van veilig vrijen. Onderzoek wijst uit dat soa's onder Nederlandse jongeren nog steeds toenemen (De Boer & Van de Laar, 2006). Onveilig vrijgedrag, zoals het 'terugtrekken voor het klaarkomen' of helemaal niets gebruiken bij geslachtsgemeenschap, blijkt vooral toe te nemen onder jongeren die vroeg beginnen met seksuele activiteiten (Kaestle et al., 2005). Dit beeld komt ook naar voren in Nederlands onderzoek: jongeren die voor hun 14e jaar geslachtsgemeenschap hebben, beschermen zich minder goed tegen soa's en zwangerschap dan degenen die daar op een latere leeftijd mee beginnen (De Graaf et al., 2005).

Het HBSC-onderzoek van 2005 geeft een beeld van het seksuele gedrag van jongeren: aan leerlingen in het voortgezet onderwijs is gevraagd of zij ooit seksuele gemeenschap hebben gehad, naar de leeftijd waarop zij de eerste keer seksuele gemeenschap hadden en naar het gebruik van voorbehoedmiddelen.

SEKSUELE GEMEENSCHAP

Scholieren in het voortgezet onderwijs in de leeftijd van 12 tot 16 jaar kregen de volgende vraag voorgelegd: 'Heb je ooit seksuele gemeenschap gehad (sommigen noemen het ook "het doen", "naar bed gaan", of "seks hebben")?'. Op deze vraag konden ze met 'ja' of 'nee' antwoorden.

Gemiddeld zegt 15 procent van deze scholieren ooit seksuele gemeenschap te hebben gehad (tabel 9.1). Het percentage jongeren dat zegt ooit seksuele gemeenschap te hebben gehad stijgt vanzelfsprekend met de leeftijd. Op 16-jarige leeftijd heeft ruim een derde van alle jongens (38%) en meisjes (35%) ooit seks gehad. Tabel 9.2 geeft de optelsom weer van het percentage jongeren dat zegt op een bepaalde leeftijd voor het eerst seksuele gemeenschap te hebben gehad. Opvallend is dat minder meisjes dan jongens vóór of op hun 15e voor het eerst seksuele gemeenschap hebben gehad, maar dat meisjes het verschil daarna inhalen: bij 16 jaar is er geen verschil meer tussen jongens en meisjes. Deze bevinding is in overeenstemming met bevindingen uit ander onderzoek (De Graaf et al., 2005),

TABEL 9.1: SEKSUEEL GEDRAG NAAR SEKSE EN LEEFTIJD (VOORTGEZET ONDERWIJS, %, N=5244)

	Voortgezet Onderwijs			12 jaar		13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	J	M	Totaal	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M
Ooit seksuele gemeenschap gehad	16.3	14.0	15.1	3.7	0.6*	5.3	2.9	17.1	13.2	26.1	27.1	37.7	35.1
<i>Anticonceptie laatste keer¹</i>													
Pilgebruik	39.1	61.0*	49.2	6.1	31.1	9.6	37.3	31.9	47.1	44.5	66.9*	49.6	69.6
Condoomgebruik	86.9	75.2*	81.6	72.9	62.1	93.2	90.3	90.1	77.4	87.5	75.2	83.3	69.8
Terugtrekken ²	12.2	9.6	11.0	8.9	-- ²	15.4	19.4	10.5	6.1	10.3	11.0	15.7	8.6

* = verschil tussen jongens en meisjes significant

¹ = weergegeven als percentage van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad

N.B. door de geringe aantallen respondenten in sommige groepen zijn ook relatief grote verschillen tussen jongens en meisjes niet significant.

² = aantallen te gering

TABEL 9.2: CUMULATIEVE INCIDENTIE VAN LEEFTIJD EERSTE KEER SEKSUELE GEMEENSCHAP, NAAR SEKSE EN SCHOOLNIVEAU¹ (VOORTGEZET ONDERWIJS, %, N=5244)

Leeftijd eerste keer seksuele gemeenschap	Voortgezet onderwijs		VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
	J	M ²	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
≤ 12 jaar	3.6	1.7*	5.1 ^a	2.8 ^b	1.6 ^b	0.3 ^c
≤ 13 jaar	7.4	6.0	11.4 ^a	6.8 ^b	4.4 ^c	1.5 ^d
≤ 14 jaar	16.2	14.1	22.8 ^a	15.4 ^b	11.4 ^c	6.4 ^c
≤ 15 jaar	29.0	24.6	36.3 ^a	27.6 ^{a b}	24.3 ^b	11.4 ^c
≤ 16 jaar	34.4	33.2	43.8 ^a	31.7 ^b	31.7 ^b	17.3 ^b

¹ Verschillende superscripten betekenen dat verschillen tussen de groepen significant zijn

² * = verschil tussen jongens en meisjes significant

Percentages geven aan hoeveel procent van de scholieren op die leeftijd of eerder voor het eerst seksuele gemeenschap heeft gehad.

VOORBEHOEDMIDDELEN

Van de middelbare scholieren die seksuele gemeenschap hebben gehad, zegt 88 procent bij de laatste keer één of meer manieren te hebben gebruikt om zwangerschap te voorkomen (hierbij zijn ook zaaddodende pasta's en terugtrekken meegeteld; niet in tabel). Condooms zijn het meeste gebruikt (82%), gevolgd door de pil (49%; tabel 9.1).

Jongens zeggen vaker een condoom te hebben gebruikt (87%) bij de laatste keer seksuele gemeenschap dan meisjes (75%). Van de meisjes zegt 61 procent de pil te gebruiken. Voorzichtigheid is geboden bij de interpretatie van het pilgebruik als

voorbodemiddel zoals gerapporteerd door jongens: voor jongens is het moeilijk om pilgebruik te rapporteren omdat zij soms niet weten of hun partner die gebruikt. Het lage gebruik van de pil door jongens (39%) kan daarom duiden op een onderschatting van het pilgebruik bij jongens.

Tabel 9.1 geeft ook zicht op de verschillen in het gebruik van voorbehoedmiddelen tussen de leeftijdscategorieën. Omdat seks op jonge leeftijd weinig voorkomt, zijn grote verschillen tussen groepen soms niet significant. Vooral de oudere meisjes gebruiken veelvuldig de pil, bij 15 en 16-jarigen is het percentage respectievelijk 67 en 70 procent. Een verklaring voor het hoge pilgebruik van oudere, seksueel actieve meisjes kan zijn dat zij vaker een vaste relatie hebben, en vaker met een oudere partner, waardoor pilgebruik meer gebruikelijk is (Brugman et al., 1995). Het hogere pilgebruik van deze meisjes kan tegelijk ook een verklaring bieden voor het lagere condoomgebruik van deze groep in vergelijking met de jongere meisjes: door het pilgebruik is het gebruiken van een condoom om zwangerschap te voorkomen minder nodig. Het percentage jongens dat een condoom gebruikt schommelt rond de 80 tot 90 procent.

Terugtrekken voor het klaarkomen geldt als risicovol gedrag, omdat het een onbetrouwbare methode is om zwangerschap en soa's te voorkomen. Van alle scholieren zegt 11 procent terugtrekken te gebruiken als methode om zwangerschap te voorkomen, hierbij zijn geen significante verschillen gevonden tussen jongens en meisjes. Het gebruik van deze methode schommelt tussen de verschillende leeftijdsgroepen. Meisjes gebruiken deze methode vaker op jonge leeftijd (13 jaar), wat er op kan duiden dat meisjes op latere leeftijd meer betrouwbare methoden gaan gebruiken. Voor jongens is er geen duidelijk patroon te onderkennen.

TABEL 9.3: SEKSUEEL GEDRAG NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU¹
(VOORTGEZET ONDERWIJS, %, N=5244)

	Voortgezet onderwijs		Schoolniveau			
	Autochtoon	Allochtoon ²	VMBO-b	VMBO-t	HAVO	VWO
Ooit seksuele gemeenschap gehad	14.2	16.3	24.5 ^a	14.5 ^b	12.0 ^b	5.8 ^c
<i>Anticonceptie laatste keer</i>						
Pilgebruik ³	56.1	25.9 [*]	49.2	49.2	49.4	50.2
Condoomgebruik ³	78.8	89.5 [*]	84.3	83.9	73.2	78.4
Terugtrekken ³	10.1	12.7	14.0	10.1	8.0	3.5

¹ Verschillende superscripten betekenen dat verschillen tussen de groepen significant zijn

² * = verschil tussen autochtoon en allochtoon significant

³ = weergegeven als percentage van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad

N.B. door de geringe aantallen respondenten in sommige groepen zijn ook relatief grote verschillen niet significant.

VERSCHILLEN NAAR ETNICITEIT EN SCHOOLNIVEAU

Het aantal allochtone en autochtone jongeren dat zegt ooit seksuele gemeenschap te hebben gehad, loopt nauwelijks uiteen (tabel 9.3). Er bestaan echter aanzienlijke verschillen tussen jongens en meisjes (niet in tabel): allochtone jongens hebben significant vaker al seksuele gemeenschap gehad dan autochtone jongens (respectievelijk 24% en 14%). Als we kijken naar de verschillen tussen de verschillende etnische groeperingen (niet in tabel), dan blijkt dat Surinaamse en Antilliaanse jongens significant vaker zeggen 'het' ooit gedaan te hebben dan de Nederlandse, Turkse en Marokkaanse jongens. Bij de meisjes is het andersom: allochtone meisjes hebben significant minder vaak al seksuele gemeenschap gehad dan autochtone meisjes (respectievelijk 8% en 15%). En Turkse en Marokkaanse meisjes hebben minder vaak seksuele gemeenschap gehad dan Surinaamse en Antilliaanse meisjes. Autochtone en allochtone jongeren die wel seksuele gemeenschap hebben gehad, begonnen daarmee op dezelfde leeftijd.

Allochtone jongeren verschillen van autochtone jongeren in pil- en condoomgebruik (tabel 9.3). Allochtone jongeren (zowel jongens als ook meisjes, niet in tabel) gebruiken de pil aanzienlijk minder (26%) dan autochtone jongeren (56%).

Het condoomgebruik ligt bij allochtone jongeren echter hoger (90%) dan bij autochtone jongeren (79%), bij zowel jongens als meisjes (niet in tabel).

Waarschijnlijk is seksualiteit voor allochtonen van huis uit meer een taboe en is het hoge gebruik van condooms te verklaren uit het feit dat condooms vergeleken met de pil makkelijker en anoniemer te verkrijgen zijn.

Er zijn grote verschillen in seksuele activiteit tussen leerlingen van de verschillende schoolniveaus: VMBO-leerlingen van de beroepsgerichte leerweg hebben de meeste ervaring met seksuele gemeenschap (25%), daarna loopt het percentage terug naar mate het schoolniveau hoger wordt. Op het VWO heeft het laagste aantal leerlingen ervaring met seksuele gemeenschap, namelijk 6 procent (tabel 9.3).

Meer jongeren op de VMBO-beroepsgerichte leerweg hebben op een hele jonge leeftijd voor het eerst seksuele gemeenschap gehad (5% in of vóór het 12e jaar) dan de andere schoolniveaus, met als laagste percentage het VWO (0,3% in of vóór het 12e jaar) (tabel 9.2). Deze percentages lopen voor elk schoolniveau op met de leeftijd, waarbij het patroon blijft bestaan dat jongeren van de VMBO-beroepsgerichte leerweg het vaakst seksuele gemeenschap hebben gehad, en VWO-leerlingen het minst vaak (tot en met het 16e levensjaar op het VMBO-b 44% tegen 17% op het VWO). Er zijn geen verschillen in pil- en condoomgebruik tussen de schoolniveaus. Ook in het terugtrekken, dat als risicogedrag wordt gezien, zien we geen significante verschillen tussen de schoolniveaus. De grote verschillen zijn net niet significant door de geringe aantallen respondenten.

VERGELIJKING 2001 - 2005

Het percentage jongeren dat ooit seksuele gemeenschap heeft gehad is gelijk gebleven tussen 2001 en 2005 (tabel 9.4). In 2001 waren de verschillen tussen jongens en meisjes wel significant (jongens meer dan meisjes), echter, in 2005 is er geen verschil meer tussen jongens en meisjes (niet in tabel).

Het condoomgebruik is significant toegenomen tussen 2001 en 2005, van 72 procent in 2001 naar 82 procent in 2005. Deze gegevens komen overeen met eerder onderzoek van de Rutgers Nisso groep (De Graaf et al., 2005). Voor het pilgebruik, het terugtrekken en het helemaal niets gebruiken om zwangerschap te voorkomen, bestaan er geen verschillen tussen 2001 en 2005.

**TABEL 9.4: TRENDGEGEVENS VOOR SEKSUEEL GEDRAG 2001-2005
(VOORTGEZET ONDERWIJS %)**

	2001	2005 ¹
Ooit seksuele gemeenschap gehad	16.4	15.1
<i>Anticonceptie laatste keer²</i>		
Niets	15.6	11.9
Pilgebruik	46.9	49.2
Condoomgebruik	71.6	81.6*
Terugtrekken	13.2	11.0

¹ * = verschil tussen 2001 en 2005 significant

² = weergegeven als percentage van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad

SAMENVATTING

RUIM EEN DERDE VAN DE 16-JARIGE JONGEREN HEEFT SEKSUELE GEMEENSCHAP GEHAD

Van de 12- tot en met 16- jarigen heeft ruim 16 procent ervaring met seksuele gemeenschap. Dit percentage wijkt niet af van dat van 2001. Van de 16-jarige jongens en meisjes is ruim een derde één keer of vaker met iemand naar bed geweest. Meisjes beginnen wel later met gemeenschap dan jongens maar hebben rond hun 16e jaar het verschil ingehaald.

TOENAME CONDOOMGEBRUIK TUSSEN 2001 EN 2005

Het condoomgebruik is toegenomen tussen 2001 en 2005. Dat lijkt er op te wijzen dat jongeren zich in de afgelopen jaren beter zijn gaan beschermen tegen soa's. Wellicht dat de verschillende mediacampagnes in de afgelopen

jaren effect hebben gesorteerd. Echter, ondanks het toenemende condoom-gebruik, komt uit onderzoek ook naar voren dat soa's toenemen. Dit heeft wellicht te maken met een actiever testen op soa's, epidemieën in specifieke groepen, verbeterde registratie, of verhoogde alertheid op soa's (De Boer & Van de Laar, 2006).

SEKSUEEL RISICOGEDRAG KOMT NOG VEEL VOOR

Ongeveer een vijfde van de scholieren gebruikt geen condoom tijdens het vrijen, wat aangeeft dat zij zich niet beschermen tegen soa's. Verder blijkt dat 11 procent van de jongeren terugtrekken gebruikt en 12 procent helemaal niets gebruikt om zwangerschap te voorkomen. Seksueel risicogedrag komt in 2005 dus nog veel voor bij Nederlandse jongeren. Jongeren op het VMBO-b vormen de grootste risicogroep. Zij beginnen vaak vroeger met seksuele gemeenschap dan jongeren op het VMBO-t, de HAVO of het VWO.

10 GEZONDHEID EN WELZIJN VAN JONGEREN IN NEDERLAND: STAND VAN ZAKEN

Wilma Vollebergh

Landelijke studies naar gezondheid en welzijn van de Nederlandse jeugd laten al jaren lang systematisch zien, dat het goed gaat met jongeren in Nederland (Meeus et al., 1993; Rispens et al., 1996; Ter Bogt et al., 2003; Zeijl et al., 2003). Ook het vorige HBSC-onderzoek – uit 2001-2002 - bevestigde dat Nederlandse jongeren zich gelukkig voelen, ook in vergelijking met jongeren in een groot aantal andere landen. Of het nu ging om hun welbevinden, hun tevredenheid met hun sociale relaties, de sfeer in hun familie en de relatie met hun ouders, of om hoe gezond zij zich voelen en hoe graag zij naar school gaan, Nederlandse jongeren van 11-16 jaar vertoonden in vergelijking met jongeren in andere landen een gunstig beeld (Currie et al., 2004). Een recent overzicht van UNICEF naar jongeren in welvarende landen bevestigde opnieuw, dat Nederlandse jongeren gemeten naar een zestal indicatoren voor het welbevinden van kinderen helemaal bovenaan staan (Unicef, 2007). In dit rapport werd onder meer gebruik gemaakt van de gegevens van het vorige HBSC-onderzoek 2001-2002.

In dit rapport worden de meest recente HBSC-gegevens – uit 2005-2006 - besproken. Over het geheel genomen zien we dat het met de meeste jongeren tussen de 11 en 16 jaar in Nederland nog steeds redelijk goed gaat. Dat viel te verwachten. Nederland is immers een welvarend land en het is onwaarschijnlijk dat zich in vier jaar tijd heel grote veranderingen voordoen. Tegelijkertijd zien wij over de jaren heen wel enkele trends die tot enige voorzichtigheid manen. Zo bleek het geluksgevoel van jongeren in Nederland in de afgelopen vier jaar wat afgenomen te zijn. Ook laten onze onderzoeksgegevens zien dat zich juist op de leeftijd van 11 tot 16 jaar bepaalde risico's ontwikkelen en dat deze risico's zich bij bepaalde groepen jongeren sterker manifesteren. Als het goed gaat met veel jongeren in Nederland, dan sluit dat immers niet uit dat bij bepaalde jongeren het beeld minder of zelfs aanzienlijk minder gunstig uitvalt. Deze groep werd ook in voorafgaand onderzoek regelmatig aangewezen en ook ditmaal laat ons rapport zien welke hoogrisicogroepen onder jongeren er zijn.

In dit slothoofdstuk blikken wij daarom terug op de cijfers in de voorafgaande hoofdstukken en besteden daarbij vooral aandacht aan de belangrijkste risicofactoren, en aan de groep(en) jongeren, die een minder gunstig beeld laten zien.

Zo willen wij zichtbaar maken aan welke jongeren wij, als Nederlandse samenleving, speciale aandacht zouden moeten besteden. Ook bij de bespreking van de trendgegevens zullen wij vooral aandacht besteden aan zorgwekkende cijfers – zonder overigens de positieve trends daarbij uit de weg te gaan. Het HBSC-onderzoek is immers vooral bedoeld als een onderzoek, dat op regelmatige basis de situatie van jongeren in Nederland kan monitoren. Om die reden is het belangrijk dat wij onze gegevens bestuderen vanuit de vraag, welke problemen en welke jongeren de komende tijd extra zorg en aandacht behoeven.

Wij nemen bij de beschrijving in dit laatste hoofdstuk niet de verschillende thema's onder de loep – dat is in de verschillende hoofdstukken afdoende gebeurd – maar wij analyseren vooral de invloed van de belangrijkste factoren die samenhangen met gezondheid en welzijn van 11 tot 16 jarige jongeren: de leeftijd zelf, sekse, het opleidingsniveau en etnische achtergrond. Wij zullen daarbij vooral bekijken in hoeverre zich hierbij over de verschillende thema's heen interpreteerbare patronen voordoen in de effecten van deze factoren.

DE ONTWIKKELING MET DE LEEFTIJD: HOE OUDER, HOE MEER PROBLEMEN

Het is een systematisch patroon dat wij in alle hoofdstukken aantreffen: in vergelijking met kinderen aan het eind van het basisonderwijs vertonen jongeren in de vierde klas van het voortgezet onderwijs systematisch meer problemen en een aanzienlijk ongezondere leefstijl. In de loop van deze leeftijdsfase zien wij, dat jongeren minder steun van hun ouders gaan ervaren (hoofdstuk 2), minder vaak zeggen dat zij het op school leuk of heel leuk vinden, minder vaak hun eigen prestaties als goed betitelen, en vaker zeggen dat zij veel druk ervaren door hun schoolwerk (hoofdstuk 3). Hun gedrag wordt over de jaren aanzienlijk minder gezond, want zij gaan veel minder vaak met een gevulde maag naar school (geen ontbijt), gaan minder fruit eten, vaker snacken en gaan (veel) minder bewegen en sporten (hoofdstuk 4). Ook psychosociale klachten nemen toe. Jongeren gaan zich in de loop van de adolescentie minder gezond en minder gelukkig voelen. Vooral emotionele problemen nemen toe, en wel vooral bij de meisjes (hoofdstuk 5 en 6). In de door ons onderzochte levensfase leren jongeren genotsmiddelen gebruiken. Ze roken met het jaar vaker, gaan drinken en beginnen drugs te gebruiken (hoofdstuk 7). Alleen pesten lijkt een beetje minder te worden. De politiecontacten nemen daarentegen met de leeftijd weer toe (hoofdstuk 8). En tot slot seksueel risicogedrag: in het voortgezet onderwijs stijgen de percentages jongeren, die onbeschermd seks hebben snel met de leeftijd (hoofdstuk 9).

Deze gegevens laten zien, dat de vroege adolescentie de levensfase is waarin verschillende risicovolle patronen zich aan het vormen zijn op een aantal relevante

domeinen in het leven. Wij zien dit het duidelijkst bij het middelengebruik en bij seksualiteit, de twee domeinen waar de verschillen tussen de verschillende leeftijdscategorieën het grootst zijn en ook het best te begrijpen. Jongeren vertonen in de huidige samenleving op jonge leeftijd gedrag dat vroeger was voorbehouden aan de wat oudere groep adolescenten. Tegenwoordig heeft de meerderheid van de jongeren al in de eerste klas van het voortgezet onderwijs met alcohol kennisgemaakt. Op zestienjarige leeftijd heeft al ruim een derde van de jongeren de eerste ervaring met seksualiteit gehad. Ook in het voorafgaande onderzoek in 2001 zagen we dit patroon duidelijk optreden (Ter Bogt et al., 2003).

SEKSEVERSCHILLEN: MEISJES HEBBEN MEER PROBLEMEN EN LEVEN ONGEZONDER

De aan leeftijd gekoppelde ontwikkelingen, die wij hierboven hebben laten zien, vertonen vaak een seksspecifiek verloop. En waar dit optreedt zijn het vooral de meisjes die last hebben van negatieve ontwikkelingen zoals een afname in welbevinden of een toename in risicogedrag. Vooral meisjes geven aan dat zij in de loop van de adolescentie steun van hun ouders gaan ontberen, met name die van hun vader (hoofdstuk 2). Vooral meisjes voelen zich in toenemende mate onder druk staan door hun schoolwerk (hoofdstuk 3). Vooral de meisjes gaan minder bewegen en minder vaak sporten (hoofdstuk 4). Vooral meisjes worden minder tevreden over hun lichaam. Zelfs als daar geen reden voor is, gaan steeds meer meisjes zichzelf te dik voelen (dat geldt voor maar liefst de helft van de zestienjarige meisjes). Meisjes rapporteren bovendien naarmate zij ouder worden (veel) vaker psychosomatische klachten, en gebruiken hiervoor vaker medicijnen (hoofdstuk 5). Vooral de toename van emotionele problemen bij meisjes trekt daarbij de aandacht (hoofdstuk 6). De stijging van roken en alcoholgebruik met de leeftijd is ook al lang niet meer typerend voor jongens, want de meisjes hebben op dit punt hun achterstand al enige jaren geleden ingelopen (Monshouwer et al., 2004). Jongens komen nog wel iets eerder dan meisjes met sigaretten en alcohol in aanraking (hoofdstuk 7). Verder blijven vooral vechten en pesten een jongenszaak (hoofdstuk 8), terwijl seksualiteit op jonge leeftijd bij meisjes en jongens zich in ongeveer hetzelfde patroon ontwikkelt (hoofdstuk 9).

Deze gegevens zijn voor wat betreft de psychosomatische en psychosociale problemen al langer bekend en blijken zodoende een stabiel patroon te vormen. Meisjes krijgen in de loop van de adolescentie veel meer problemen, bij jongens is deze ontwikkeling minder sterk. De gegevens laten zien dat ook voor wat betreft hun lichamelijke gezondheid (eten, bewegen, sporten) de ongunstige ontwikkeling met leeftijd bij meisjes sterker is dan bij jongens. Bij meisjes is het groeiende patroon van ongezonde leefgewoonten pregnanter. Meisjes vinden zichzelf bijna twee keer zo vaak als de jongens te dik en het aantal meisjes dat aangeeft een dieet

te volgen is veel groter. Ook deze trend wordt sterker met de leeftijd. Zo zien wij bij de meisjes een wonderlijke combinatie van enerzijds ongezonde leefgewoonten (minder ontbijten, minder bewegen en sporten) gepaard aan meer kopzorgen over de mogelijke effecten daarvan (meer lijnen, meer ontevredenheid over hun eigen lichaam).

Dit betekent, dat voor mogelijke preventie van de ontwikkeling van ongezonde leefstijl de aanpak afgestemd zal moeten zijn op deze seksspecifieke ontwikkelingspatronen. Dat lijkt ons een belangrijke prioriteit in vervolgonderzoek en voor de ontwikkeling van activiteiten in het verlengde van dit onderzoek.

JONGEREN OP LAGERE OPLEIDINGSNIVEAU'S HEBBEN VEEL MEER PROBLEMEN

De verschillen tussen jongeren afkomstig uit de verschillende opleidingsniveaus zijn opzienbarend, structureel, en doen zich voor bij een groot aantal van de door ons onderzochte gedragingen. Het opleidingseffect geldt niet zozeer voor hun sociale context en hun sociale relaties, want VMBO-leerlingen zijn ongeveer even tevreden over de relatie met hun ouders en vrienden als leerlingen in de hogere opleidingsniveaus (hoofdstuk 2), en hoewel zij de school iets minder leuk vinden, ervaren zij ook minder druk door hun schoolwerk (hoofdstuk 3). Bij gezondheidsgedragingen zijn de verschillen echter groot. VMBO-leerlingen ontbijten aanzienlijk minder vaak, drinken meer frisdrank (al snoepen zij iets minder), snacken veel meer, bewegen minder, zijn minder vaak lid van een sportvereniging en kijken meer tv (hoofdstuk 4). Ook ervaren zij hun gezondheid als minder goed, gebruiken vaker medicijnen, rapporteren meer psychosomatische klachten als hoofdpijn en buikpijn (hoofdstuk 5), en vertonen niet alleen meer emotionele problemen, maar vooral veel vaker gedragsproblemen (ruim zes keer zo vaak als VWO-leerlingen) of problemen met leeftijdgenoten (ruim vier keer zo vaak als VWO-leerlingen) (hoofdstuk 6). VMBO-leerlingen vertonen veel riskantere patronen van middelengebruik. Het dagelijkse roken is bij hen veel hoger (ruim acht keer zo hoog als onder VWO-leerlingen), zij drinken vaker en vaker veel, en zij gebruiken vaker cannabis (hoofdstuk 7). De kans dat leerlingen in het VMBO gepest worden of zelf pesten is ruim twee keer zo hoog als in het VWO (hoofdstuk 8). Kortom: binnen de laagste opleidingsniveaus treffen wij een groep leerlingen aan, die in vrijwel alle door ons onderzochte domeinen een veel riskanter leefpatroon laat zien dan in de hogere opleidingsniveaus. Dit lijkt weerspiegeld te worden in een veel lager niveau van welbevinden en een veel hoger niveau van problemen. De verschillen zijn steeds het grootste tussen de beroepsgerichte VMBO-leerlingen en de leerlingen op het VWO. VMBO-leerlingen van de theoretische leerweg zitten er vaak tussen in. Daarmee kunnen wij de leerlingen van het VMBO – en dan met name de leerlingen van VMBO-beroepsgericht leerweg voor de door ons onderzochte problemen als een hoogrisicogroep karakteriseren.

Voor een deel laten deze verschillen zich verklaren vanuit de sociaaleconomische achtergrond van leerlingen in het VMBO. Over het algemeen betreft het hier minder welvarende gezinnen, waarbinnen minder geld te besteden zal zijn voor bijvoorbeeld het lidmaatschap van sportverenigingen. Niet alle verschillen laten zich echter uit materiële welstand verklaren. Zo is het roken van sigaretten of het drinken van alcohol duur, en daarmee strikt genomen minder bereikbaar voor jongeren uit gezinnen met minder geld. Maar het geld, dat jongeren besteden hoeft geen directe afgeleide te zijn van het welvaartsniveau van hun ouders. Als zij over hun eigen geld beschikken – en dat is voor veel jongeren in het voortgezet onderwijs in toenevende mate het geval – dan kunnen zij op eigen gezag hun geld aan sigaretten en drank besteden. De vraag, waarom wij deze grote verschillen tussen de opleidingsniveaus aantreffen, en vervolgens de vraag of hieraan iets te veranderen valt, lijkt ons van fundamenteel belang en zal een van de prioriteiten in ons vervolgonderzoek vormen.

ALLOCHTONE JONGEREN DOEN HET REDELIJK GOED

Binnen dit geheel aan bevindingen blijkt het belang van etnische achtergrond (hier vooralsnog geanalyseerd als het verschil tussen autochtone en allochtone leerlingen) veel minder pregnant naar voren te komen dan het verschil tussen de seksen of tussen de verschillende opleidingsniveaus. Het patroon is bovendien wisselend. In sommige opzichten doen allochtone jongeren het minder goed dan de autochtone jongeren, maar in sommige opzichten doen ze het duidelijk beter. De grootste verschillen doen zich voor bij de gezondheidsgedragingen. Allochtone jongeren ontbijten veel minder vaak, sporten en bewegen veel minder vaak en snacken veel vaker – al snoepen ze minder (hoofdstuk 4). Allochtone jongeren gebruiken weliswaar minder medicijnen, maar ze ervaren hun gezondheid als minder goed en rapporteren vaker psychosomatische klachten (hoofdstuk 5). Allochtone jongeren rapporteren daarnaast minder vaak emotionele problemen en problemen met hyperactiviteit, maar vaker gedragsproblemen en problemen met leeftijdgenoten (hoofdstuk 6). Gunstige verschillen zien wij in het middelengebruik: allochtone jongeren geven aanzienlijk minder vaak aan dat zij roken, drinken of cannabis gebruiken (hoofdstuk 7). Hoewel allochtone jongeren iets vaker vechten, zien wij wat pesten betreft geen effecten van etnische achtergrond (hoofdstuk 8).

Deze gegevens laten zien, dat allochtone jongeren niet over de hele linie als risicogroep gezien hoeven te worden. Weliswaar vertonen zij meer problemen, vooral in het psychosomatische en psychosociale domein, maar het riskante patroon van middelengebruik blijkt en blijft toch een patroon dat zich vooral bij de autochtone jongeren voordoet. Allochtone jongeren lopen hierbij aanzienlijk minder risico's. Ook dit lijkt ons een belangrijke prioriteit voor vervolganalyses. De verschillen hebben waarschijnlijk te maken met de religieuze achtergrond van veel allochtone

jongeren, die bijvoorbeeld het gebruik van alcohol afwijst, maar daarnaast lijkt ons ook de gezinsachtergrond van allochtone jongeren van belang. We weten uit ander onderzoek dat allochtone ouders over het algemeen wat strenger opvoeden dan autochtone ouders (Pels & Vollebergh, 2006), en het zou kunnen zijn dat zij daarvoor ook beter in staat zijn om hun kinderen van het gebruik van genotmiddelen af te houden.

DE TREND IN DE TIJD

De door ons beschreven patronen van gezondheidsgedrag, risicogedragingen en welbevinden blijken redelijk stabiel in de tijd. Het algemene plaatje blijft redelijk gunstig. Maar ondanks het feit dat er slechts vier jaar is verlopen sinds het vorige HBSC-onderzoek, zien wij op een aantal punten toch verschillen optreden, die een mogelijk interessante trend laten zien. Deze trend geeft een gevarieerd beeld aan, een combinatie van hoopvol stemmende versus zorgwekkende trends.

Hoopvol stemmende cijfers zien we bij de rapportage van gezondheidsgedragingen, die het begin van een wat gezondere trend zouden kunnen inluiden: het dagelijks snoepen of frisdrank drinken is bij jongeren in het voortgezet onderwijs wat afgenomen en er wordt op iets meer dagen per week minstens één uur door jongeren bewogen. Televisie kijken is echter ook wat toegenomen, van 2.7 naar drie uur per dag (hoofdstuk 4). De rapportage van psychosomatische klachten blijkt wat afgenomen. Dat is gunstig. Tegelijkertijd is het algemene gevoel van welbevinden bij jongeren in de afgelopen vier jaar echter significant afgenomen (algemeen rapportcijfer voor geluk daalt van 8.6 naar 8.2 in het BO, en van 8,0 naar 7.7 in het VO).

Jongeren in Nederland zijn wat minder gelukkig geworden (hoofdstuk 5). Kennelijk ervaren jongeren in Nederland het leven als minder rooskleurig dan een aantal jaren geleden. Het dat komt is niet precies te zeggen. Het zou een aanwijzing kunnen zijn voor groeiende maatschappelijke onvrede in Nederland, die zich bij jongeren vaak het eerst manifesteert.

Ook bij het gerapporteerde middelengebruik zien wij zowel hoopvol stemmende als zorgwekkende cijfers. Wij kunnen de cijfers van het HBSC-onderzoek hier niet alleen vergelijken met het HBSC-onderzoek vier jaar eerder, maar ook met de Peilstations, het scholierenonderzoek dat door het Trimbos-instituut twee jaar eerder werd uitgevoerd (Monshouwer et al., 2004). Het percentage jongeren dat experimenteert met roken is duidelijk afgenomen. Nog steeds geeft één derde van de jongeren aan dat zij ooit een sigaret hebben gerookt, maar er is een duidelijke daling ten opzichte van het vorige onderzoek. Ook het dagelijks roken is duidelijk afgenomen ten opzichte van het vorige HBSC-onderzoek maar deze daling deed zich al iets eerder voor. Onze gegevens bevestigen dus de eerder gevonden trend. Het gebruik van cannabis daalde licht, maar deze daling is niet significant. Bij het alcoholgebruik blijkt grote

stabiliteit in de afgelopen twee jaar bij de wat oudere groepen, maar bij de jongste groepen zien wij weer een daling in het experimenteren met alcohol. De daling bij de jongste groepen laat een consistent beeld zien dat wil zeggen in de richting van een daling van alcoholgebruik bij de jongste groepen, maar deze daling is niet bij alle leeftijdsgroepen significant: de daling in het kennismaken met alcohol (ooit alcohol gedronken) is alleen significant bij de jongste meisjes, en de daling in het recent drinken van alcohol (alcohol gedronken in de laatste maand) is alleen significant bij de jongste jongens. Als deze trend zou doorzetten, dan zou dat betekenen dat iets van de stijging van alcoholgebruik bij de jongste groepen is gekeerd. Daar staat echter tegenover dat er nog steeds veel gedronken wordt, en de hoeveelheid drank per keer lijkt toe te nemen. Nog steeds geeft bijvoorbeeld de meerderheid van de jongeren van veertien jaar – meisjes en jongens – aan, dat zij in de afgelopen maand gedronken hebben. Dat is op zich al een zorgelijke zaak. De cijfers roepen tot nog meer bezorgdheid, omdat de trendgegevens over het binge-drinken (vijf of meer glazen bij één gelegenheid) onder jongeren, die de afgelopen maand alcohol gedronken hebben, een substantiële *stijging* laten zien. De overgrote meerderheid van de alcoholdrinkende jongeren onder de zestien lijkt het drinken van vijf of meer glazen op één avond normaal te vinden. De daling van alcoholconsumptie lijkt zich dan ook uitsluitend te hebben voorgedaan bij matig drinkende jongeren. Jongeren die al wél drinken zijn vaker véél gaan drinken bij één bepaalde gelegenheid. Deze trend naar zwaarder drinken beschouwen wij als onrustbarend.

Voor het overige zien wij veel stabiliteit in de antwoorden, en blijkt dat de antwoorden van jongeren over de tijd heen redelijk vergelijkbaar zijn. Naast reden voor gerustheid betekent dit echter ook een reden voor zorg. Hoewel wij in deze rapportage slechts eerste indicaties hebben kunnen geven van de trend in de tijd door een vergelijking van gemiddelden over alle groepen heen, dus onafhankelijk van leeftijd, sekse, opleidingsniveau en etniciteit, betekent deze stabiliteit in de tijd waarschijnlijk ook, dat de verdeling van de risico's over de groepen heen in de tijd redelijk stabiel is, en daarmee ook de door ons aangewezen risicogroepen: meisjes, vooral de wat oudere meisjes, en jongeren afkomstig uit de laagste opleidingsniveaus.

IMPLICATIES: ONGEZOND GEDRAG WORDT AANGELEERD

Onze gegevens laten zien, dat in de loop van de door ons onderzochte leeftijd, tussen elf en zestien jaar, een duidelijke ontwikkeling plaatsvindt in de richting van meer ongezond gedrag en meer risicogedragingen. Daarmee is deze levensfase cruciaal voor de mogelijkheden tot preventie van de ontwikkeling van een ongezonde leefstijl. Wij hebben daarbij ook gezien, dat meisjes en vooral jongeren in de laagste opleidingsniveaus de grootste risico's blijken te lopen op de ontwikkeling van ongezonde en riskante gewoonten. De prioriteit zou daarom vooral moeten liggen op de preventie van problemen bij deze groepen.

Hierbij is het belangrijk om te bedenken, dat het niet zozeer gaat om een verandering van al aangeleerd gewoontegedrag, maar om het handhaven van een bepaalde gezonde leefstijl en uitstel - in de hoop dat uitstel tot afstel leidt - van het aanleren van ongezonde leefgewoonten en risicogedrag. Aan het eind van de lagere school vertoont het gros van de jongeren dit ongezonde gedrag immers nog niet, en daarmee zou het doel van preventie handhaving van deze gezondere leefstijl op jongere leeftijd moeten zijn. Uitgangspunt daarbij zou moeten zijn, dat een groot deel van de door ons onderzochte gezondheidsgedragingen en risicogedragingen *aangeleerd* gedrag is, dat bij jongeren op deze leeftijd nog steeds gesuperviseerd wordt – of zou moeten worden - in het gezin en op school. De context waarbinnen jongeren opgroeien is wellicht te tolerant jegens veel van de risicogedragingen, en wellicht onderschatten opvoeders ook wel hoe beïnvloedbaar jongeren op deze leeftijd nog zijn voor hun supervisie. Een derde van de zestienjarige scholieren verlaat bijvoorbeeld regelmatig 's ochtends het huis zonder te ontbijten. Veel jongeren drinken thuis alcohol. Op veel lagere scholen is snoep nog taboe, en wordt in overleg met de ouders zelfs verboden om snoep te trakteren bij verjaardagen, maar in het VO zijn ongezonde eetwaren opeens makkelijk verkrijgbaar, op school en wellicht ook thuis. Schoolkantines verkopen frisdrank, snoep, snacks en chips voor lage prijzen. Versterking van supervisie op dit punt (opvoeding tot gezondheid) lijkt dan ook een belangrijke prioriteit. Verschillende studies hebben laten zien, dat bijvoorbeeld ouderlijke supervisie op deze leeftijd aanzienlijke invloed op het alcoholgebruik van hun kinderen kan uitoefenen (Van der Vorst et al., 2005). Ook voor de andere gezondheidsgedragingen zou dit het geval kunnen zijn. Voor alcoholconsumptie staat het belang van opvoeding (ouders, school) inmiddels vast op de agenda. Het lijkt ons een belangrijke prioriteit om de aandacht voor alcohol en opvoeding uit te breiden naar aandacht voor ongezonde leefstijl bij jongeren in het algemeen in relatie tot de opvoeding van jongeren tot zestien jaar. Naast bijvoorbeeld goede voorlichting voor ouders en scholen zou daarbij ook aandacht besteed kunnen worden aan het versterken van de vaardigheden van de jongeren zelf, in het bijzonder het aanleren van strategieën in het omgaan met de overweldigende hoeveelheid verleidingen, die hen voortdurend worden aangeboden en die onlosmakelijk deel zijn gaan uitmaken van het opgroeien in een welvarende samenleving.

BIJLAGE

MULTIVARIATE ANALYSES VAN KERNGEGEVENS: SAMENHANG MET LEEFTIJD, SEKSE, SCHOOLNIVEAU EN ETNICITEIT

BIJLAGE BIJ HOOFDSTUK 2 RELATIE MET OUDERS EN LEEFTIJDGENOTEN:

SAMENHANG MET LEEFTIJD, SEKSE, SCHOOLNIVEAU EN ETNICITEIT

(MULTIVARIATE ODDS RATIO'S, VOORTGEZET ONDERWIJS N=5422)

	Kan (heel) gemakkelijk met vader praten OR	Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten OR	Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten OR
<i>Leeftijd</i>	0,84	0,81	1,19
<i>Sekse Jongen</i>	2,62	1,55	0,35
<i>Schoolniveau</i>			
VWO	1	1	1
HAVO	1,03	1,05	1,17
VMBO-t	0,98	0,88	0,93
VMBO-b	0,92	0,73	0,79
<i>Etniciteit</i>			
allochtoon	0,75	0,77	0,86

Vet: significant verschil t.o.v. referentiegroep ($p < 0.05$) bij etniciteit is autochtoon referentie, bij sekse is meisje referentie

BIJLAGE BIJ HOOFDSTUK 3 SCHOOLBELEVING EN WERKDruk:

SAMENHANG MET LEEFTIJD, SEKSE, SCHOOLNIVEAU EN ETNICITEIT

(MULTIVARIATE ANALYSES, VOORTGEZET ONDERWIJS N=5422)

	School is (heel) leuk OR	(Nogal) veel druk door schoolwerk OR	Beleving klasgenoten ¹ b-coef.	Spijbelen OR
<i>Leeftijd</i>	0,68	1,28	-0,06	1,65
<i>Sekse Jongen</i>	0,74	0,67	-0,05	1,12
<i>Schoolniveau</i>				
VWO	1	1	1	1
HAVO	1,20	0,66	-0,04	1,38
VMBO-t	0,87	0,53	-0,17	0,72
VMBO-b	0,75	0,46	-0,14	1,01
<i>Etniciteit</i>				
allochtoon	1,18	1,17	0,08	1,38

Vet: significant verschil t.o.v. referentiegroep ($p < 0.05$) bij etniciteit is autochtoon referentie, bij sekse is meisje referentie

¹ Een positieve regressiecoëfficiënt betekent een hogere schaalscore in vergelijking met de referentiegroep.

Een negatieve coëfficiënt betekent een lagere schaalscore.

BIJLAGE BIJ HOOFDSTUK 4 GEZONDHEIDSGEDRAG EN MEDIAGEBRUIK:

SAMENHANG MET LEEFTIJD, SEKSE, SCHOOLNIVEAU EN ETNICITEIT

(MULTIVARIATE ODDS RATIO'S, VOORTGEZET ONDERWIJS N=5422)

	Elke dag snoep	Elke dag frisdrank	Elke dag snacks	1x of minder per week sport/ buitenspel	Tv kijken	Msn/chat/ e-mail/ internet
	OR	OR	OR	OR	OR	OR
<i>Leeftijd</i>	0,94	1,09	1,05	0,70	1,06	1,20
<i>Sekse Jongen</i>	0,94	1,45	1,61	1,97	1,30	0,96
<i>Schoolniveau</i>						
VWO	1	1	1	1	1	1
HAVO	0,98	1,08	1,37	1,18	1,65	1,66
VMBO-t	0,86	1,55	1,99	1,02	2,94	2,25
VMBO-b	0,82	2,19	3,56	0,80	3,32	3,03
<i>Etniciteit</i>						
allochtoon	0,63	0,86	2,18	0,63	1,64	1,36

Vet: significant verschil t.o.v. referentiegroep ($p < 0.05$) bij etniciteit is autochtoon referentie, bij sekse is meisje referentie

BIJLAGE BIJ HOOFDSTUK 5 GEZONDHEID, PSYCHOSOMATISCHE KLACHTEN EN WELBEVINDEN:

SAMENHANG MET LEEFTIJD, SEKSE, SCHOOLNIVEAU EN ETNICITEIT

(MULTIVARIATE ANALYSES, VOORTGEZET ONDERWIJS N=5422)

	Medicijn gebruik OR	Goede gezondheid OR	BMI overgewicht OR	Psychosomatische klachten ¹ OR	Rapportcijfer Welbevinden ² b
<i>Leeftijd</i>	1	0.84	1.08	1.05	-0.17
<i>Sekse Jongen</i>	0.39	2.04	1.17	0.47	0.45
<i>Schoolniveau</i>					
VWO	1	1	1	1	--
HAVO	1.25	1.08	1.17	1.11	0.05
Vmbo-t	1.24	0.72	1.95	1.30	-0.01
Vmbo-b	1.67	0.50	2.29	1.69	-0.09
<i>Etniciteit</i>					
allochtoon	0.77	0.73	1.80	1.46	0.00

Vet: significant verschil t.o.v. referentiegroep ($p < 0.05$) bij etniciteit is autochtoon referentie, bij sekse is meisje referentie

¹ één of meer klachten vaker dan één keer per week

² Een positieve regressiecoëfficiënt betekent een hogere cijfer in vergelijking met de referentiegroep.

Een negatieve coëfficiënt betekent een lagere cijfer.

BIJLAGE BIJ HOOFDSTUK 6 PSYCHISCHE PROBLEMEN:

SAMENHANG MET LEEFTIJD, SEKSE, SCHOOLNIVEAU EN ETNICITEIT

(MULTIVARIATE ODDS RATIO'S, VOORTGEZET ONDERWIJS N=5422)

	Emotionele problemen OR	Gedragsproblemen OR	Hyperactiviteit OR	Problemen met leeftijdgenoten OR	Totale score OR
<i>Leeftijd</i>	1.14	1.06	1.17	0.94	1.06
<i>Sekse Jongen</i>	0.26	1.63	1.48	1.48	0.67
<i>Schoolniveau</i>					
VWO	1	1	1	1	1
HAVO	1.26	1.98	1.64	1.75	1.46
VMBO-t	1.20	4.75	1.96	3.02	2.15
VMBO-b	1.83	6.32	2.44	4.74	3.34
<i>Etniciteit</i>					
allochtoon	0.67	1.63	0.46	2.06	0.79

Vet: significant verschil t.o.v. referentiegroep ($p < 0.05$), bij etniciteit is autochtoon referentie, bij sekse is meisje referentie

BIJLAGE BIJ HOOFDSTUK 7 MIDDELENGEBRUIK:

SAMENHANG MET LEEFTIJD, SEKSE, SCHOOLNIVEAU EN ETNICITEIT

(MULTIVARIATE ODDS RATIO'S, , VOORTGEZET ONDERWIJS N=5422)

	Dagelijks roken OR	Alcoholgebruik de laatste maand OR	Binge drinking ¹ OR	Cannabisgebruik afgelopen jaar OR
<i>Leeftijd</i>	2.12	1.98	1.80	2.16
<i>Sekse Jongen</i>	0.62	1.27	1.29	1.22
<i>Schoolniveau</i>				
VWO	1	1	1	1
HAVO	2.18	1.47	1.94	1.68
VMBO-t	3.49	1.60	2.79	1.76
VMBO-b	8.76	1.97	3.76	2.38
<i>Etniciteit</i>				
allochtoon	0.47	0.13	0.18	0.57

Vet: significant verschil t.o.v. referentiegroep ($p < 0.05$) bij etniciteit is autochtoon referentie, bij sekse is meisje referentie

¹ binge drinking: één keer of vaker vijf glazen of meer op één gelegenheid gedronken, alleen degenen die de afgelopen maand hebben gedronken

BIJLAGE BIJ HOOFDSTUK 8 AGRESSIEF GEDRAG:**SAMENHANG MET LEEFTIJD, SEKSE, SCHOOLNIVEAU EN ETNICITEIT****(MULTIVARIATE ODDS RATIO'S, VOORTGEZET ONDERWIJS N=5422)**

	Laatste paar maanden		Laatste 12 maanden	
	Heeft vaak gepest (2 keer of vaker) OR	Werd minstens 2 keer per maand gepest OR	Heeft 2 keer of vaker gevochten OR	Ondervraagd door politie (min. 1 keer) OR
<i>Leeftijd</i>	1.08	0.82	1.08	1.35
<i>Sekse Jongen</i>	2.12	1.39	2.59	3.39
<i>Schoolniveau</i>				
VWO	1	1	1	1
HAVO	1.21	1.24	1.72	1.23
VMBO-t	1.76	2.32	2.69	2.12
VMBO-b	2.04	3.34	3.36	3.65
<i>Etniciteit</i>				
allochtoon	1.07	0.87	1.56	0.78

Vet: significant verschil t.o.v. referentiegroep ($p < 0.05$) bij etniciteit is autochtoon referentie, bij sekse is meisje referentie

BIJLAGE BIJ HOOFDSTUK 9 SEKSUEEL GEDRAG:**SAMENHANG MET LEEFTIJD, SEKSE, SCHOOLNIVEAU EN ETNICITEIT****(MULTIVARIATE ODDS RATIO'S, VOORTGEZET ONDERWIJS N=5244)**

	Ooit seksuele gemeenschap gehad OR	Pilgebruik laatste keer ¹ OR	Condoomgebruik laatste keer ¹ OR	Terugtrekken ¹ OR
<i>Leeftijd</i>	2.22	1.68	0.84	1.15
<i>Sekse Jongen</i>	1.19	0.42	1.97	1.39
<i>Schoolniveau</i>				
VWO	1	1	1	1
HAVO	2.05	0.78	0.74	4.71
VMBO-t	2.76	1.09	1.36	4.56
VMBO-b	4.53	1.16	1.54	8.10
<i>Etniciteit</i>				
Allochtoon	0.78	0.33	1.68	1.05

Vet: significant verschil t.o.v. referentiegroep ($p < 0.05$), bij etniciteit is autochtoon referentie, bij sekse is meisje referentie

¹ Weergave van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad

LITERATUURLIJST

Bokhorst, J., Goossens, F.A., Bokhorst, C.L., Dekker, P.A. & De Ruyter, P.A. (2002). Sociaal teruggetrokken gedrag in de onderbouw: het longitudinale verband met sociometrische status en betrokkenheid bij pesten in de middenbouw. *Pedagogiek*, 22:25-40.

Breedveld, K. & Tiessen-Raaphorst, A. (red) (2006). *Rapportage Sport 2006*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bronneman, R., Herweijer, L. & Vogels, R. (2002). *Voortgezet onderwijs in de jaren 90*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Brugman, E., Goedhart, H., Vogels, T. & Van Zessen, G. (1995). *Jeugd en Seks 1995: Resultaten van het nationale scholieren onderzoek*. Utrecht: SWP.

CBS (2003). *Jeugd 2003: cijfers en feiten*. Heerlen/Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Craig, W.M. & Harel, Y. (2004). Bullying, physical fighting and victimization. In C. Currie, C. Roberts, A. Morgan, R. Smith, W. Settertobulte, O. Samdal & V. Barnekow Rasmussen (Eds.). *Young people's health in context, Health Behavior in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey*. Copenhagen: WHO.

Currie, C., Roberts, C., Morgan, A., Smith, R., Settertobulte, W., Samdal, O. et al. (2004). *Young people's health in context. The health behaviour in school-aged children (hbsc) study: International report from the 2001/2002 survey*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

De Boer, I.M. & Van de Laar, M.J.W. (2006). Toename van chlamydia en HIV. Voorlopige soacijfers 2005. *Infectieziekten Bulletin*, 17:129-131.

De Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J. & Van Wesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25e. Seksuele Gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005*. Delft: Eburon.

E-MOVO: www.ggd.nl.

Erwin, P. (1998). *Friendships in childhood and adolescence*. London/New York: Routledge.

Fekkes, M. (2005). *Bullying among elementary school children*. Proefschrift Universiteit Leiden.

Fekkes, M., Pijpers, F.I.M. & Verloove-Vanhorick, S.P. (2005). Bullying: who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*, 20:81-91.

Frederiks, A.M., Van Buuren, S., De Wit, J.M., & Verloove-Vanhorick, S.P. (2001). De Quetelet-index ('body mass index') bij jongeren in 1997 vergeleken met 1980. Nieuwe groeidiagrammen voor de signalering van ondergewicht, overgewicht en obesitas. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 145, 1296-1303.

Fredriks, A.M., Van Buuren, S., De Wit, J.M., & Verloove-Vanhorick, S.P. (2000). Body index measurements in 1996-7 compared with 1980. *Archives of Disease in Childhood*, 82, 107-112.

Golombok, S. (2000). *Parenting: What really counts?* London: Routledge.

Goodman, E., Hinden, B.R., Khandewal, S. (2004). Accuracy of teen and parental reports of obesity and body mass index. *Pediatrics*, 106, 52-58.

Goodman, R., Ford, T., Simmons, H., Getward, R. & Meltzer, H. (2000). Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to screen for child psychiatric disorders in a community sample. *Journal of psychiatry*, 177:534-539.

Goodman, R., Meltzer & H. & Bailey, V. (1998). The Strengths and Difficulties Questionnaire: a pilot study on the validity of the self-report version. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 7:125-130.

Goodman, R. & Scott, S. (1999). Comparing the Strengths and Difficulties Questionnaire and the Child Behaviour Checklist: is small beautiful? *Journal of abnormal child psychology*, 27:17-24.

Gresham, F.M. (2001). Assessment of social skills in children and adolescents. In: Andrews, J.J.W., Saklofske, D.H. & Janzen, H.L. (eds.). *Handbook of psycho educational assessment. Ability, achievement, and behaviour in children*, 325-355. New York: Academic press.

Gijsberts, M. (2003). Minderheden in het basisonderwijs. In: Dagevos, J., Gijsberts, M. & van Praag, C. (red.). *Rapportage Minderheden 2003*, 63-108. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

HBSC: www.hbsc.org.

Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Ahlström, S., Balakireva, O., Kokkevi, A. & Morgan, M. (2004). *The ESPAD Report 2003: Alcohol and Other Drug use Among Students in 35 European countries*. Stockholm: CAN.

Hirasing, R.A., Frederiks, A.M., Van Buuren, S., Verloove-Vanhorick, S.P., & De Wit, J.M. (2001). Toegenomen prevalentie van overgewicht en obesitas bij Nederlandse kinderen en signalering daarvan aan de hand van internationale normen en nieuwe referentiediagrammen. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 145, 1303-1308

Huijsmans, F. & de Haan, J. (2003). Media en ICT. In: Zeijl, E. (red.). *Rapportage Jeugd 2002*, 79-102. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Janssen, I., Katzmarzyk, P.T., Boyce, W.F., Vereecken, C., Mulvihill, C., Roberts, C., Currie, C., & Pickett, W. (2005). Comparison of overweight and obesity in school-aged youth from 34 countries and their relationships with physical activity and dietary patterns. *Obesity Reviews*, 6, 123-32.

Kaestle, C.E., Halpern, C.T., Miller, W.C. & Ford, C.A. (2005). Young age at first sexual intercourse and sexually transmitted infections in adolescents and young adults. *American Journal of Epidemiology*, 161:774-780.

Klasen, H., Woerner, W., Wolke, D., Meyer, R. et al (2000). Comparing the German versions of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ-Deu) and the Child behavior checklist. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 9:271-276.

Marzocchi, G.M., Capron, C., Di Pietro, M., Tauleria, W., Duyme, M., Frigerio, A. et al (2004). The use of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) in Southern European countries. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 13/Suppl 2:1140-1146.

Mathai, J., Anderson, P. & Bourne, A. (2004). Comparing psychiatric diagnoses generated by the Strength and Difficulties Questionnaire with diagnoses made by clinicians. *Australian and New Zealand journal of psychiatry*, 38:639-643.

Meeus, W., Kroneman, M., Junger, M., Ossebaard, H., Scholte, E., Slot, W., Vinken, H. & de Wilde, E.J. (1999). *Risicogedrag van adolescenten: negen contra-intuïtieve stellingen*. Den Haag: Van Gorcum.

Monshouwer, K., Smit, F. & Spruit, I. (2002). Alcohol- tabak- en cannabisgebruik bij scholieren naar etnische achtergrond. *Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen TSG*, 80/3:172-177.

Monshouwer, K., van Dorsselaer, S., Gorter, A. Verdurmen J. & Vollebergh, W. (2004). *Jeugd en riskant gedrag: kern gegevens uit het Peilstationsonderzoek 2003. Roken, drinken drugsgebruik en gokken onder scholieren vanaf tien jaar*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Mulder, J. (2005). *Indrinken op eigen erf: Landelijk veldonderzoek naar jongeren ontmoetingsplekken in een semi-particuliere omgeving*. Utrecht: STAP.

Muris, P., Meesters, C. & Berg, F. van den (2003). The Strengths and Difficulties Questionnaire. Further evidence for its reliability and validity in a community sample of Dutch children and adolescents. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 12:1-8.

Nansel, T.R., Overpeck, M., Pilla, R.S., June Ruan, W., Simons-Morton, B. & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US Youth. Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285:2094-2100.

Nansel, T.R., Craig, W., Overpeck, M.D., Saluja, G., & Ruan, J. (2004). Cross-national consistency in relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. *Archives of Pediatric Adolescent Medicine*, 158:730-746.

Obel, C., Heiervan, W., Rodriguez, A. et al (2004). The Strength and Difficulties Questionnaire (SDQ) in the Nordic countries. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 13/Suppl 2:1132-1139.

Pickett, W., Craig, W., Harel, Y., Cunningham, J., Simpson, K., Molcho, M., Mazur, J., Dostaler, S., Overpeck, M.D. & Currie, C.E. (2005). Cross-national study of fighting and weapon carrying as determinants of adolescent injury. *Pediatrics*, 116:855-863.

Rispens, J., Hermanns, J.M.A. en Meeus, W.H.J. (1996). *Opvoeden in Nederland*. Assen: Van Gorcum.

Ronning, J.A., Handegaard, B.H., Sourander, A. & Mørch, W.T. (2004). The Strength and Difficulties Questionnaire as a screening instrument in Norwegian community samples. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 13:73-82.

- Smit, F., Bolier, L. & Cuijpers, P. (2003). Cannabisgebruik waarschijnlijk oorzakelijke factor bij het ontstaan van latere schizofrenie. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 147/44:2178-2183.
- Smith-Khuri, E., Iachan, R.I., Scheidt, P.C., Overpeck, M.D., Gabhainn, S.N., Pickett, W. & Harel, Y. (2004). A Cross-national study of violence-related behaviours in adolescents. *Archives of Pediatric Adolescent Medicine*, 158:539-544.
- Sosin, D.M., Koepsell, T.D., Rivara, F.P. & Mercy, J.A. (1995). Fighting as a marker for multiple problem behaviors in adolescents. *Society for Adolescent Medicine*, 16:209-215.
- StataCorp (2005) *Stata Statistical Software: Release 9*. College Station, TX; StatCorp LP
- Strauss, R.S., & Pollack, H.A. (2000). Epidemic increase in childhood overweight, 1986–1998. *JAMA*, 286, 2845-2848.
- Stevens, G.W.J.M., Pels, T., Bengi-Arslan, L., Verhulst, F.C., Vollebergh, W.A.M. & Crijnen, A.A.M. (2003). Parent, teacher and self-reported problem behaviour in The Netherlands: comparing Moroccan immigrant with Dutch and with Turkish immigrant children and adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 38:576-585.
- Stivoro (2004). *Rookgewoonten volwassenen (vanaf 2001) en jongeren (vanaf 1997). Dalende trend in rookgedrag bij zowel volwassenen als jongeren*. Cyrille Koolhaas, TNS NIPO, STIVORO (www.stivoro.nl).
- Stivoro (2005). *Jaarverslag 2005, Stivoro voor een rookvrije toekomst*.
- TNO-kwaliteit van leven (2006). *Prevalentie van overgewicht en obesitas bij jeugdigen 4-15 jaar in de periode 2002-2004*. Leiden: TNO-kwaliteit van leven.
- Ter Bogt, T., Van Dorsselaer, S., & Vollebergh, W. (2003). *Psychische gezondheid, risicogedrag en welbevinden van Nederlandse scholieren: HBSC Nederland 2002*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- Ter Bogt, T.F.M., van Dorsselaer, S.A.F.M., Monshouwer, K., Verdurmen, J.E.E., Engels, R.C.M E., & Vollebergh, W.A.M. (2006). Body mass index and body weight perception as risk factors for internalizing and externalizing problem behavior among adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 39:27-34.

Tesser, P. & Iedema, J. (2001). *Rapportage Minderheden 2001. Vorderingen op school*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van Buuren, S. (2004). Afkapwaarden van de 'body-mass index' (BMI) voor ondergewicht van Nederlandse kinderen. *Nederlands Tijdschrift voor geneeskunde*, 148, 40, 1967-1972.

Van den Hurk, K., Van Dommelen, P., De Wilde, J.A., Van Buuren, S. & Hirasing, R.A. (2006). *Prevalentie van overgewicht en obesitas bij jeugdigen van 4-15 jaar in de periode 2002-2004*. Leiden: TNO.

Van der Vorst, H., Engels, R.C.M.E., Dekovic, M., & Meeus, W. Parents rules. An ecological analysis on the link between rules and adolescent drinking. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. (in press).

Van der Vorst, H., Engels, R.C.M.E., Dekovi, M., Meeus, W. & Van Leeuwe, J. (2005). The role of alcohol specific socialization on adolescents' drinking behavior. *Addiction*, 100:1464-1474.

Van Laar, M., van Dorsselaer, S., Monshouwer, K. & De Graaf, R. (2005). *Association between cannabis use and mental disorders in the adult population: Does cannabis use predict the first incidence of mood and anxiety disorders?* Utrecht: Trimbos-instituut.

Van Laar, M., Cruts, G., Verdurmen, J., van Ooyen, M. & Meijer R. (2006). *Nationale Drugs Monitor, jaarbericht 2005*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Van Lieshout, M. (2000). Sociale relaties: ouders en leeftijdgenoten. In: Wittebrood, K. & Keuzenkamp, S. (red.). *Rapportage Jeugd 2000*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 137.

Verdurmen, J., Abraham, M., Planije, M., Monshouwer, K., Van Dorsselaer, S., Schulten, I., Bevers, J. & Vollebergh, W. (2006). *Alcoholgebruik en jongeren onder de 16 jaar: schadelijke effecten en effectiviteit van alcoholinterventies*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Verhulst, F.C., Van der Ende, J., Ferdinand, R.F. & Kasius, M.C. (1997). The prevalence of DSM-II-R-diagnoses in a national sample of Dutch adolescents. *Archives of General Psychiatry*, 54:329-336.

Vogels, R. (2003). Onderwijs. In: *SCP. De sociale staat van Nederland*, 27-52. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Vollebergh, W., van Dorsselaer, S. Monshouwer, K., Verdurmen, J., van der Ende, J. & ter Bogt, T. (2006). Mental health problems in early adolescents in the Netherlands. Differences between school and household surveys. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41:156-163.

Wittebrood, K. (2000). Probleemgedrag onder jongeren. In: Wittebrood, K. & Keuzenkamp, S. (red.). *Rapportage Jeugd 2000*, 167-193. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Zeijl, E. (red.) (2003). *Rapportage Jeugd 2002*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Zeijl, E., Crone, M., Wiefferink, K., Keuzenkamp, S. & Reijneveld, M. (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

